magazin istoric

ANUL XVI Nr. 9 (186) SEPTEMBRIE 1982

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVI

Nr. 9 (186)

septembrie 1982

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

SUMAR

Anul 1893 şi semnificaţia lui istorică pentru clasa muncitoare şi poporul român:
Ion Popescu-Puţuri 2

În vremea lui Matei Basarab:
Gheorghe Buluţă, Silviu Anuichi, Radu Economu 6

Braşov, 1 septembrie 1940. Nu Diktatului!:
Grigore Răceanu 15

Procurorul din boxa acuzaţilor:
Nicolae Minei 19

Cetăţeni — centrul voievodal al lui Seneslau:
Lucian Chiţescu 26

Mărturii româneşti în arhive şi biblioteci britanice:
Dennis Deletant, Marcu Beza 29

Tezaurul de la Moigrad:
Ştefan Burda 34

Comoara de pe „Edinburgh":
Niculae Koslinski 36

Iulie 1914. Franz Iosif către Wilhelm II 39

Ultimatumul lui Horea:
Mihail Cerghedean 44

Pe arhipelagul Capului Verde 46

Dmitri Manuilski şi Maksim Litvinov despre Nicolae Titulescu:
Valter Roman 49

În Bucureşti, acum 50 ani 50

● **Cărţi sosite la redacţie...** 24 ● **Concursul Magazin istoric 15 din 45...** 25 ● **Cititorii scriu istorie...** 56 ● **Poşta Magazin istoric ...** 62

COPERTELE NOASTRE

① Blazoane nobiliare purtate de personaje reprezentînd principi electori (sus), provincii (mijloc) şi oraşe (jos) ale Imperiului romano-german. Ilustraţie de pe incunabulul tipărit în 1493 (**Un incunabul preţios** — Cronica de la Nürnberg, p. 57)

② Marea răscoală a românilor transilvăneni din 1784 a avut un larg ecou european. În imagine: **Horea ridică poporul la luptă**, gravură realizată de Franz Kollarz din Viena (**Ultimatumul lui Horea**, p. 44)

③ Spitalul Colţei, unul dintre primele lăcaşuri bucureştene ale lui Hipocrat. Gravură de epocă (**De la Hipocrat la doctorul Davila**, p. 58)

④ Portulan din sec. XVI, realizat pe pergament în insula Majorca, detaliu reprezentînd ţările române, se păstrează la Sydney Jones Library, de la University of Liverpool (**Mărturii româneşti în arhive şi biblioteci britanice**, p. 29)

Nu pot exista două istorii, una a poporului şi una a partidului. Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca şi a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei.

NICOLAE CEAUŞESCU

ANUL 1893 ŞI SEMNIFICAŢIA LUI ISTORICĂ

PENTRU CLASA MUNCITOARE

ŞI POPORUL ROMÂN

ION POPESCU-PUŢURI

Constituirea în urmă cu 90 ani a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România a fost rezultatul evoluţiei istorice a poporului nostru, al dezvoltării forţelor şi relaţiilor de producţie, rezultatul condiţiilor obiective şi subiective create în societatea românească.

Unul din fenomenele majore ce caracterizează şi istoria modernă a României îl constituie apariţia, odată cu relaţiile de producţie capitaliste, a clasei muncitoare, forţa socială căreia, prin afirmarea ei treptată în societate, i-a revenit sarcina istorică de a prelua, continua şi dezvolta pe o treaptă superioară tradiţiile progresiste ale luptei revoluţionare de eliberare naţională şi socială dusă de-a lungul veacurilor de cele mai înaintate forţe social-politice ale poporului român şi, apoi, de a făuri societatea socialistă. Acest proces semnificativ pentru destinele istorice ale României a început să se desfăşoare mai evident în a doua jumătate a secolului trecut, în condiţiile în care evoluţia capitalistă a ţării a determinat transformări profunde în structura socială şi în dispunerea forţelor de clasă, a provocat diversificarea vieţii politico-ideologice, ca şi modificarea în sens burghez a aparatului administrativ, a întregului mecanism de stat.

Procesul de formare şi dezvoltare a modului de producţie capitalist şi a celor două cla e sociale caracteristice noii etape de dezvoltare istorică — burghezia şi proletariatul — a devenit din ce în ce mai accelerat sub impulsul unor mari evenimente şi prefaceri sociale, începînd cu 1784, 1821, 1848, 1859, 1864, 1877-1878, evenimente de mare reverberaţie naţională, în care muncitorimea, ca participantă activă, s-a distins prin vigoarea ei revoluţionară.

Exploatarea maselor populare, lipsurile materiale în care ele erau nevoite să trăiască, au generat şi în România, ca peste tot unde au apărut şi s-au dezvoltat relaţii de producţie capitaliste, forme de manifestare ale luptei de clasă. Una din trăsăturile fundamentale ale mişcării muncitoreşti din România, definită încă de la începuturile sale, a fost efortul stăruitor şi permanent de a păşi pe calea luptei organizate prin unirea muncitorilor în organizaţii profesionale şi apoi politice.

În România s-au manifestat de timpuriu idei dintre cele mai înaintate ale timpului — socialismul utopic, apoi socialismul ştiinţific — care erau deschizătoare de drumuri, facilitînd lupta pentru eliberarea omului de asuprire, împotriva aservirii străine, pentru libertate şi înfăptuirea deplină a unităţii naţional-statale, pentru dreptul de a fi stăpîn în propria-i ţară, pentru asigurarea unui progres multilateral. În acest climat favorabil, începînd cu ultimii ani ai deceniului 7 al secolului trecut au luat fiinţă, în Capitală şi în alte oraşe ale ţării, primele *organizaţii socialiste* din ţara noastră, care purtau diferite denumiri: *comitete, grupuri revoluţionare, cercuri socialiste, asociaţii generale muncitoreşti*.

Un moment de mare însemnătate în dezvoltarea procesului de organizare politică a proletariatului român pe principiul luptei de clasă a fost înfiinţarea, în Bucu-

rești, la 1 octombrie 1872, a Asociației generale a lucrătorilor din România[1]. Ca organizație politică a clasei muncitoare, prin activitatea desfășurată, prin scopurile propuse și mai ales prin unirea în sînul ei a tuturor lucrătorilor conștienți din țară, Asociația a constituit un moment deosebit de important în dezvoltarea procesului de organizare a muncitorimii, marcînd începutul organizării și afirmării pe scară națională a proletariatului român. Documentele ei programatice ilustrează limpede faptul că Asociația generală a lucrătorilor din România își trăgea seva din realitățile vieții noastre sociale și economice, realitate pe care o privea și înțelegea însă nu numai din punctul de vedere al intereselor muncitorimii, ci al maselor largi ale poporului, militînd pentru propășirea generală a țării.

După cucerirea independenței depline de stat a României prin războiul din anii 1877-1878, în centrul dezbaterilor din mișcareasocialistă și muncitorească s-a pus problema necesității formării nemijlocite a partidului politic al clasei muncitoare. În acest context, în octombrie 1879 s-a convocat *Congresul socialist la Iași*, primul congres socialist din țara noastră, la care au participat 13 reprezentanți ai organizațiilor socialiste-marxiste dintr-o seamă de orașe ale țării. Congresul a permis cristalizarea unor prevederi programatice specifice etapei respective de evoluție a mișcării noastre socialiste (înainte de toate în ceea ce privește înarmarea clasei muncitoare din România cu teoria socialismului științific), reușind să întărească și să lărgească atît cadrul organizatoric, cît și sfera și metodele de luptă ale mișcării socialiste. După această dată și pînă în 1893, în viața social-politică a țării s-a vorbit tot mai insistent despre existența *partidei socialiste, a partidei muncitorilor*, titulatură obișnuită dată partidelor politice la vremea respectivă, iar gazeta *Înainte*, editată de socialiștii români în 1880, se subintitula, pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești din România, *organ democratic socialist* și *al proletariatului român*, fiind „apărătorul drepturilor de om și muncitor ale proletariatului român". „Sîntem deci un partid nou — declara ziarul *Drepturile omului*, o altă publicație socialistă—un partid care în sfera economică și socială, voim să facem acele reforme radicale care vor putea stîrpi cauza tuturor relelor din societate". În numele *partidei muncitorilor*, care se manifesta prin numeroase organizații locale purtînd denumirea de *cercuri* și mai apoi de *cluburi* muncitorești și pentru a direcționa activitatea acesteia, C. Dobrogeanu-Gherea a publicat, în 1886, programul intitulat *Ce vor socialiștii români*, în care susținea și argumenta necesitatea cuceririi puterii politice de către proletariat. A fost primul program marxist al mișcării revoluționare din țara noastră.

Acest document programatic stabilea linia de conduită față de realitățile politice ale timpului, revendicările cu caracter economic și politic în lupta proletariatului român organizat. Pe lîngă susținerea acțiunilor revendicative muncitorești, *partida muncitorilor*, organizațiile sale locale, au participat la alegerile parlamentare, depunînd candidaturi în mai multe județe ale țării. Alegerea, în 1888, a doi deputați socialiști în Parlamentul țării, reprezentînd *partida muncitorilor* — Ioan Nădejde și V. Gh. Morțun — a constituit, în împrejurările de atunci, un important succes politic al mișcării revoluționare române. Participînd, pentru prima dată în istoria României, în numele *partidei muncitorilor*, la viața parlamentară, intervențiile deputaților socialiști în diferite probleme sociale și politice, și mai ales în sprijinirea revendicărilor țăranilor răsculați în 1888, au evidențiat pregnant poziția înaintată, profund patriotică a mișcării muncitorești, vital interesată în programul întregii societăți.

În același timp, în numele *partidei muncitorilor*, socialiștii români au întreținut legături cu organizațiile revoluționare din alte țări, participînd la congresele socialiste internaționale, unde s-a recunoscut caracterul ei de mișcare de avangardă a proletariatului din România.

Pe plan ideologic s-a remarcat o pronunțată dezvoltare a literaturii și presei socialiste, o amplă dezbatere în jurul problemelor privind politica generală a partidului, locul și rolul său în viața politică a țării, stabilirea unui statut corespunzător concepției și structurii sale organizatorice, precum și stabilirea poziției partidului politic al muncitorilor față de marile probleme ale dezvoltării țării pe calea progresului social. Un rol deosebit în înarmarea politico-ideologică a mișcării muncitorești l-a avut elaborarea de către revoluționarii români a unor studii de înalt nivel teoretic, în lumina socialismului științific, printre care *Karl Marx și economiștii noștri*, *Anarhia cugetării*, *Concepția materialistă a istoriei*, lucrări traduse și în alte țări.

Odată cu creșterea deosebită a activității socialiste, după anul 1890 s-a pus cu acuitate problema centralizării nemijlocite din punct de vedere organizatoric, la scară națională, a tuturor organizațiilor politice muncitorești. În acest scop, fruntașii organizațiilor muncitorești au cerut convocarea noului congres socialist. „Astăzi — declara gazeta *Munca* în 1892 — putem zice chiar că nici un partid din țară n-are partizani mai sinceri și simpatii mai numeroase ca noi. Însă față cu burghezia organizată, stăpînă pe guvern, pe instituțiile, pe averea țării, partidul socialist trebuie să-și adune pe toți adepții săi". Mișcarea revoluționară trebuia — apreciau militanții socialiști — „să-și dea un program amănunțit, mai ales cînd, din zi în zi, ea a căpătat tot mai multă forță... De cînd a apărut programul tipărit în *Revista socială* [e vorba de studiul *Ce vor socialiștii români*] și pînă astăzi [1892] s-au schimbat multe lucruri în țară, noi înșine am intrat în altă fază, încît programul acela ajunsese o lucrare necompletă".

Convocarea congresului de centralizare la scară națională a tuturor organizațiilor clasei muncitoare din România s-a hotărît în cadrul

(Continuare în p. 18)

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1972.

1914
(6-8 aprilie)

AL XII-LEA CONGRES AL MIŞCĂRII

(Congresul III al Partidului

DELEGAŢI PARTICIPANŢI

La lucrările congresului au participat 40 delegaţi, reprezentînd Comitetul Executiv al partidului, Comisia enerală a Sindicatelor din România, Comisia de control, Ce cul de editură socialistă, ercul feminin socialist, redacţia şi administraţia zia ului *România muncitoare*, omitetul ent al al Mişcării Tineretului Muncitoresc din România, precum şi cluburile social-democ ate din Bucureşti, Iaşi, Ploieşti, Galaţi, Brăila, Turnu Severin, Cîmpina, Botoşani, Focşani.

Pe baza stenogramei congresului şi a altor documente au fost identificaţi următorii 36 participanţi la lucră i:

Comitetul Executiv al P.S.D. din România: **I. C. Frimu, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu, D. Marinescu, dr. Cr. Racovski, dr. Ecaterina Arbore, N. C. Georgescu.**

omisia enerală a Sindicatelor din România: **C. Popovici D. Pop.**

Comisia de control: **A. Măgură.**

Comitetul ercului de editură socialistă: **I. Moscovici, I. Sion.**

Redacţia ziarului *România muncitoare:* **T. Iordăchescu, Spiridon Calu.**

Comitetul Central al Mişcării Tineretului Muncitoresc: **C. Angelescu.**

Cercul feminin socialist: **Ana Comănescu, Natalia Oprescu.**

BUCUREŞTI: **M. Gheorghiu Bujor, dr. O. Călin, I. D. Păunescu, Gh. Moscu, C. Titel Petrescu, C. Gheorghian.**

IAŞI: **dr. L. Ghelerter.**

PLOIEŞTI: **Al. S Irescu, C. Ionescu.**

GALAŢI: **Gh. Muşetescu, F. Dorojan, I. Streşină.**

BRĂILA: **R. Popescu.**

TURNU SEVERIN: **Ionu Ilieşcu.**

CÎMPINA: **Paul Marc.**

BOTOŞANI: **Simonii Segal.**

FOCŞANI: **P. Popescu.**

Invitaţi: **I. T. Banghereanu** şi **N. Cristea.** (socialist român din Statele Unite ale Americii).

Invitaţi străini: **K. Legien** (secretarul Internaţionalei socialiste), şi **W. Bukseg** (secretarul Comisiei Generale a Sindicatelor din Croaţia), **H. Kabacciev** (reprezentantul P.S.D. şi al omisiei enerale a Sindicatelor din Bulgaria); **dr. Ecaterina Arbore** reprezenta şi Partidul Socialist Revoluţiona din Rusia.

Au fost identificate fotografiile următorilor 24 participanţi la congres

I.C. Frimu	*D. Marinescu*	*Gh. Cristescu*	*Al. Constantinescu*	*I.T. Banghereanu*	*N.C. Georges*
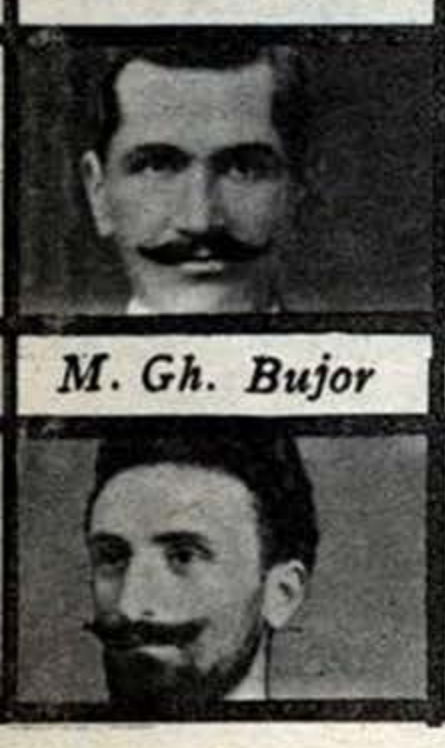		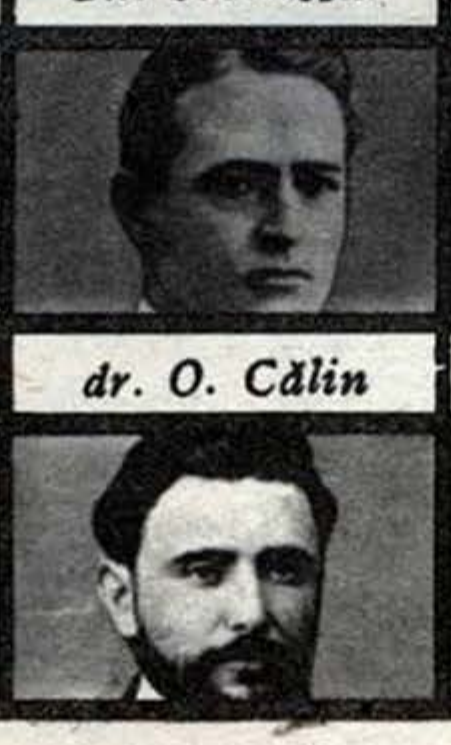	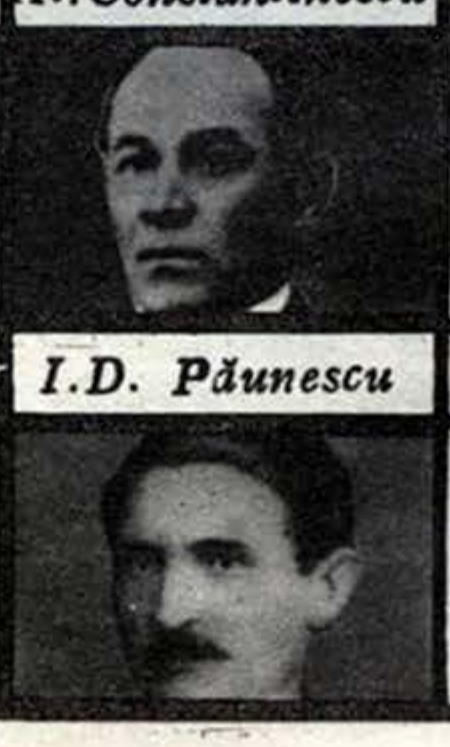		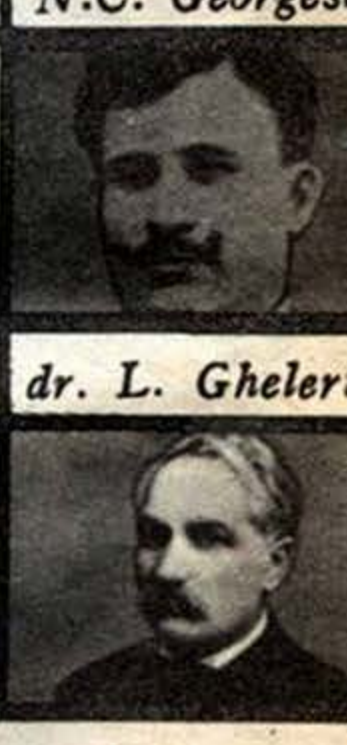
M. Gh. Bujor	*I. Sion*	*dr. O. Călin*	*I.D. Păunescu*	*Gh. Muşetescu*	*dr. L. Gheler*

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forță socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

MUNCITOREȘTI DIN ROMÂNIA

Social-Democrat din România)

LA CONGRES

Ordinea de zi a congresului

1. Dezbateri asupra raportului Comitetului Executiv al P.S.D. din România.
2. Dare de seamă a Comitetului Central al Mișcării Tineretului Muncitoresc din România (raportor: **C. Angelescu**).
3. Modificarea statutului partidului (raportor: **I.C. Frimu**).
4. Chestiunea agrară (raportori: **M. Gh. Bujor și dr. Ecaterina Arbore**).
5. Chestiunea evreiască și P.S.D. din România (raportor: **C. Titel Petrescu**).
6. Constituanta. Reformele și tactica electorală a partidului. Votul universal (raportor: **dr. Cr. Racovski**).
7. Presa mișcării muncitorești. Colaborarea la gazetele burgheze (raportor: **dr. L. Gheler-ter**).
8. Politica externă și social-democrația (raportor: **C. Titel Petrescu**).
9. Alegerea organelor de conducere ale P.S.D. din România.

Conducerea lucrărilor congresului

Președinte: **I.C. Frimu.**

Vicepreședinți: **Iancu Iliescu, dr. L. Gheler-ter.**

Secretari: **A. Măgură, Paul Marc, Al. Spirescu.**

Organe de lucru

Comisia de verificare a mandatelor delegaților: **D. Marinescu, Iancu Iliescu.**

Comisia de redactare a rezoluțiilor: **dr. O. Călin, I. Moscovici, Simondi Segal.**

Comisia de arbitri: **Al. Constantinescu, Iancu Iliescu, C. Gheorghian.**

Organe de conducere ale mișcării muncitorești alese de congres

Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat din România: **D. Marinescu** (ales la 28 aprilie 1914, secretar al partidului), **I.C. Frimu, Gh. Cristescu, dr. Ecaterina Arbore, M. Gh. Bujor, dr. Cr. Racovski, Al. Constantinescu.**

Comisia de control: **A. Măgură, I. Sion, Gh. Moscu.**

r. Racovski	*Ecaterina Arbore*	*C. Popovici*	*D. Pop*	*T. Iordăchescu*	*I. Moscovici*
ncu Iliescu	*Ana Comănescu*	*C. Angelescu*	*Gh. Moscu*	*C. Titel Petrescu*	*Paul Marc*

Venirea la domnie, în anul 1632, a lui Matei Basarab — „proclamat principe și domn al Vlahiei, fără să, cu consimțământul întregului popor, al preoțimii, monahilor, arhonților și șefii armatelor" — după cum se consemnează pe un Tetraevanghеliar din 1634, scris și miniat de Antim din Ianina — însemna începutul unei perioade de stabilitate politică și înflorire culturală. Guvernarea acestui principe legat de tradiție și dornitor să restaureze moștenirea Basarabilor are un program de mare ampioare de care beneficiază nu numai românii, ci și alte popoare din Europa de Sud-Est. Această idee este afirmată de voievod în predoslovia la Molitvenicul slavon, tipărit la Cimpulung în 1635: „Am poruncit să se dea la lumină, după sfatul și învoirea obștească a tuturor celor cari cu noi au congăsuit în adîncă înțelegerea a acestei limbi și a credinței..., fie moldovlahi și ungrovlahi, ruși, sîrbi și bulgari".

ARTIȘTI ȘI CAPODOPERE

ÎN VREMEA LUI MATEI BASARAB

GHEORGHE BULUȚĂ

Afirmarea valorilor tradiționale ale culturii românești, încurajate de Matei Basarab în condiții de prosperitate economică, conduce la crearea unor valori artistice remarcabile. Epoca lui Matei Basarab coincide, totodată, cu un moment de întîlnire a unor influențe diverse, pe plan cultural. Toleranța, pe care principele o manifestă viu față de unii învățați de peste hotare care vin în Țara Românească contribuie la pătrunderea de timpuriu a ideilor umanismului european. Printre aceștia sînt emisari ai bisericii catolice, ca și intelectualii greci care se stabilesc în țările române, definitiv sau temporar, și întrețin aici un climat cultural de factură nouă. Principele, reprezentant al boierimii autohtone, manifestă față de ei o atitudine oficială și rezervată, ca și în cazul relațiilor cu mesagerii bisericii romane. La curtea sa, este secretar Dionisie Comnen, viitorul patriarh ecumenic; este primit cărturarul constantinopolitan Meletie Syrigos; face cîteva vizite în Muntenia Mitrofan Critopoulos, patriarh al Alexandriei, care și moare în Țara Românească, fapt relatat, la 13 august 1639, de publicația lui Théophile Renaudot *La Gazette*, primul ziar european[1], printr-o corespondență din Constantinopol.

Acestor legături li se adaugă și cele impuse domnitorului de interesele politice și economice ale țării sale, cu ortodoxia slavă, cu Kievul, dominat de personalitatea lui Petru Movilă, fiu de voievod moldovean, ajuns aici mitropolit[2] și, în special, cu nucleul de la Pecerskaia Lavra.

Ambianța de la curtea lui Matei Basarab, altfel austeră și tradiționalistă, se acordă cu preocupările pentru cultură ale familiei principelui. Soția sa Elina, născută Năsturel, este sora umanistului Udriște Năsturel de la Herești[3], femeie instruită, interesată de stimularea creației și a tipăririi de cărți.

Ediție specială pentru Transilvania

Dezvoltarea programului cultural al voievodului impune, ca o primă necesitate, reluarea activității tipografice, cu o bogată tradiție în țările române. În predoslovia amin-

1-3 *Magazin istoric*, nr. 5/1978; 6/1973; 5/1974.

titului *Molitvenic* din 1635, Matei Basarab scrie: „Conducînd această țară am văzut cum că în întreaga mea țară e foame și sete, însă nu de pîine și apă, ci... de vădită hrană și adăpare sufletească... A căror belșug am socotit că nu se va putea fi altfel cu putință, decît numai prin tipografie, adică tiparniță". Astfel, la Cîmpulung ia ființă, în 1635, o tiparniță „întru totul desăvîrșită, cu cinci feluri de litere", cu sprijinul lui Petru Movilă. Activitatea tipografică — care este inițiată și în Moldova, sub domnia lui Vasile Lupu — deschide o perspectivă nouă dezvoltării relațiilor dintre țările române prin larga circulație a cărții. Tipografia Țării Românești, susținută de domnie, servește interesele culturale pe mari spații geografice. Cărțile care văd lumina tiparului la Govora, Tîrgoviște, Cîmpulung sau Dealu au un rol important în consolidarea unității culturale dintre țările române. *Pravila* care se imprimă la Govora, în 1640, apare în două ediții, una pentru Țara Românească, cealaltă pentru Transilvania.

Tiparul are un rol deosebit în cristalizarea trăsăturilor artistice specifice epocii lui Matei Basarab. Cartea tipărită vehiculează noi forme ornamentale, adoptate atît în decorația arhitecturală cît și în pictura murală a epocii. Se înregistrează o nouă dezvoltare și în arta miniaturii. Spre deosebire de miniaturistica de la Athos — alt centru important din acest spațiu geografic — unde se cultivă o artă austeră, artiștii din Țara Românească îmbină tradițiile artei bizantine cu cele occidentale, realizînd creații cu note profund laice și de o mare somptuozitate. Din acest punct de vedere, epoca lui Matei Basarab se distinge, de asemenea, prin capodopere artistice, care fac din Țara Românească un centru prestigios al artei din Europa răsăriteană.

Încă în perioada imediat anterioară domniilor lui Matei Basarab și a lui Vasile Lupu, în țările române activau artiști miniaturiști care au creat adevărate capodopere. Aceștia erau elevii lui Luca de Buzău, care a lucrat în Țara Românească din 1571 pînă în 1629, anul morții sale. Luca a fost episcop al Buzăului, apoi, din 1603, mitropolit al Ungro-Vlahiei. Artist valoros, el a realizat opere răspîndite astăzi în colecții celebre din lume și a format o adevărată școală artistică. Un evangheliar al său, comandat de Mihai Viteazul și dăruit de domnitor țarului Feodor I, se află astăzi la Walters Art Gallery din Baltimore. Alte două manuscrise ornate de Luca se află la Atena, la Biblioteca Națională și la Muzeul bizantin. În miniaturile lui Luca, rafinamentul compoziției se împletește cu simțul culorii și cu finețea execuției. *Evangheliа* sa din 1616 (Biblioteca Patriarhiei ortodoxe din Ierusalim) este una dintre capodoperele miniaturii sec. XVII.

Pentru patru patriarhii

Unul dintre elevii săi, Porfirie, a lucrat și la Iași, pentru Vasile Lupu, în 1633, cînd acesta era mare vornic, un *Evangheliar* dăruit apoi mănăstirii Sfîntului Mormînt. În prezent, cartea se află, de asemenea, în Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim. La Muzeul de artă al R.S.R. se păstrează un manuscris miniat cu siguranță de Porfirie, în 1631, în vremea cînd se afla în Țara Românească și care se remarcă prin specificul compoziției paginii, prin stilul ornamental și mai ales prin redarea figurii umane.

Cel mai prolific artist dintre elevii lui Luca de Buzău este Antim, autorul a peste 20 manuscrise cu o tematică variată (liturghiere, evangheliare și psaltiri) scrise și miniate între 1634 și 1644, cînd a lucrat foarte mult în Țara Românească. El a fost caligraful oficial al lui Matei Basarab, începînd probabil cu anul 1640. Dintre manuscrisele executate de Antim în Țara Românească pentru Matei Basarab se păstrează, la Ierusalim, în Biblioteca Patriarhiei și la Atena, în Muzeul bizantin, două evangheliare somptuoase de format mare (40 × 30 cm) datate 1642-1643 și 1645. Un al treilea manuscris similar, datat 1640, se află la Muzeul Patriarhiei ortodoxe din Alexandria, în timp ce un al patrulea, de la 1650, presupus din aceeași serie, se află la Biblioteca Națională din Paris. Aceste cărți de lux au fost dăruite de Matei Basarab celor patru patriarhii ortodoxe: de la Ierusalim și Alexandria — unde, cum am arătat, manuscrisele se află și în prezent — celei a Antiohiei (manuscrisul de la Paris) și celei de la Constantinopol (manuscrisul de la Atena). Ele sînt împodobite cu portretele domnitorului și ale soției sale, doamna Elina.

Între artiștii epocii lui Matei Basarab s-a remarcat, de asemenea, Vlaicu, miniaturist care a creat un *Tetraevanghel* datat 1643 (Biblioteca Academiei R.S. România). Manuscrisul este decorat cu foarte frumoase frontispicii și cu numeroase inițiale care au aspectul unor bijuterii filigranate în care strălucește emailul. Vlaicu este de altfel și un bun

În pp. 6-7: *inițiale din* Slujebnicul *mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei, manuscris aflat în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România*

portretist, aşa cum se observă în miniaturile în plină pagină.

Un alt manuscris reprezentativ pentru gustul şi nivelul artistic al epocii lui Matei Basarab este *Slujebnicul* de la 1653-1654, ornamentat de Radu Sîrbu (Biblioteca Academiei R.S. România). Ca în majoritatea lucrărilor comandate de Matei Basarab, pe prima pagină figurează portretele voievodului şi ale doamnei Elina, în costume fastuoase, decorate cu minuţie pe fond de aur. Cele două personaje sînt aşezate de o parte şi de alta a stemei Ţării Româneşti, desenată pe coroana unei plante cu aspect exotic. Ambele compoziţii sînt înconjurate de un chenar lat, cu motive florale stilizate, transpuse geometric.

Portretele lui Matei Basarab şi ale soţiei sale Elina sînt, dealtfel, frecvent reprezentate în epocă, pe cărţile manuscrise comandate de domn pentru a fi dăruite sau, uneori, pe actele de cancelarie de mai mare importanţă. Două asemenea miniaturi au fost ataşate la *Evangheliarul* de la Biserica Sf. Nicolae din Chilia, scris în 1593 şi ferecat în 1644 din porunca lui Matei Basarab şi se păstrează azi în colecţiile Muzeului de istorie al R.S. România. Pe cele două file de hîrtie sînt pictate chenare deosebit de frumoase, cu aur, roşu şi albastru, în interiorul cărora sînt figurate personajele, în splendide costume împodobite cu broderii, purtînd cununi grele. Voievodul şi soţia sa sînt solemni, cu chipuri senine. Mai lat şi mai complicat, chenarul în care se află plasat portretul Elinei este dreptunghiular, în latura exterioară, formînd boltă în interior; compoziţia şi culoarea creează un ansamblu armonios.

Îngîmfarea şi jertfa

O foarte frumoasă reprezentare a lui Matei Basarab şi a doamnei Elina se află în *Evangheliarul* de la Biblioteca Naţională din Paris. Chenarul cu fond albastru, decorat cu flori stilizate, cu frunze şi păsări şi cu ornamente prelungitoare la colţuri şi în latura superioară, formează o dublă arcadă deasupra personajelor. Chipurile voievodului şi al soţiei sale au trăsăturile desenate minuţios şi expresiv. Veşmintele tradiţionale, bizantine, sînt colorate în nuanţe de un mare rafinament. Impresia generală este de fast strălucitor, miniatura fiind o realizare artistică cu totul remarcabilă.

Pe cărţile comandate de principe, sînt reprezentaţi în tablouri votive şi unii membri ai familiilor boiereşti. Pe două foi tăiate dintr-un manuscris slavon, copiat în Ţara Românească, în anii 1652-1654 şi care se păstrează la Biblioteca Academiei din Belgrad, sînt pictaţi unii membri ai familiei Brîncoveanu. Pe o filă apar figurile lui Preda Brîncoveanu, a soţiei sale Păuna şi a fiului lor Răducan, iar pe cealaltă filă Papa Brîncoveanu (fiul lui Preda şi tatăl viitorului voievod Constantin Brîncoveanu), împreună cu soţia sa, Stanca şi fiii lor, Matei şi Barbul.

Unul dintre cele mai valoroase manuscrise din epoca lui Matei Basarab, care se păstrează în Biblioteca Academiei R. S. România, este *Slujebnicul mitropolitului Ştefan al Ungrovlahiei*, reprezentînd o şcoală cu caracteristici distincte. Stilul ornamental este maiestuos, cu o mare varietate de motive florale, zoomorfe şi antropomorfe. Manuscrisul este împodobit cu miniaturi pe toată pagina, cu frontispicii, iniţiale mari şi mici, precum şi cu scene autonome, dispuse în text. În decoraţia acestui „liturghier de zile mari", cum l-a numit savantul bizantinolog André Grabar, multe din iniţialele ornate sînt metafore plastice pentru anumite vicii sau virtuţi umane (spre exemplu, păunul simbolizează îngîmfarea, iar pelicanul jertfa). Din şcoala *Slujebnicului mitropolitului Ştefan al Ungrovlahiei*, produsul cel mai reprezentativ pentru miniaturistica sec. XVII în Ţara Românească, face parte şi *Liturghierul slavon, grec şi românesc*, păstrat în colecţiile Bibliotecii Academiei R.S. România, filiala Cluj-Napoca. Între cele două manuscrise, cel de la Bucureşti şi cel de la Cluj-Napoca, asemănările sînt frapante, încît, cel puţin pentru anumite pagini, este posibil ca ele să fi fost executate de acelaşi miniaturist.

Mărturia deosebitului simţ artistic, cultivat şi dezvoltat în epoca lui Matei Basarab, se regăseşte nu numai în cărţile manuscrise realizate în această perioadă, ci şi în stilul decorării actelor de cancelarie domnească. Acestea atestă caracterul deloc izolat şi excepţional al creaţiilor artei miniaturii româneşti în sec. XVII. Dorinţa de fast şi iubirea de frumos a acestei epoci de înflorire a artei află în maniera ornării documentelor de cancelarie o tradiţie deja formată, modele cristalizate în cancelaria lui Radu Mihnea şi a înaintaşilor săi.

Caligrafii anonimi sau cunoscuţi, cum este Bogza, care se semnează pe un pergament de dimensiuni mari, cu aspect impunător (Arhivele statului — Bucureşti), zugrăvesc splendide ansambluri, înconjurînd textul cu chenare sau cu ornamente izolate, cu frontispicii decorative, pe care figurează stema ţării şi reprezentări uneori, ale emitentului actului. Printre documentele de cancelarie de mare valoare artistică prin ornamentică şi portret se distinge un act din 9 aprilie 1646, împodobit cu chenar în stînga şi în dreapta textului. Elementele decorative sînt motive vegetale pictate cu aur simplu sau asociat cu verde, stilizate rafinat. Documentul este ilustrat cu portretele lui Matei şi al Elinei, aflate la sfîrşitul textului. Miniatura este o reuşită artistică prin armonia culorilor şi prin construcţia scenei. Linia orizontului este joasă, proiectînd siluetele pe un cer intens albastru, semănat cu stele aurii. Detaliile sînt minuţios figurate, chipurile sînt expresive, pictate cu o fineţe neobişnuită, în tuşe delicate.

Indiferent de caracterul lor sacru sau laic, comorile artei miniaturii din epoca lui Matei Basarab — manuscrise şi acte de cancelarie — realizate pe pergament sau pe hîrtie, cu aur, argint şi culori rafinate, atestă nivelul superior al acestei arte, justificînd ideea de şcoală în deplină înflorire, cu trăsături specifice şi care a creat veritabile capodopere artistice.

Un hrisov al lui Matei Basarab în arhive iugoslave

PERIPEŢIILE UNUI TESTAMENT

Dr. SILVIU ANUICHI

Îndelungată şi bogată în înfăptuiri, domnia lui Matei Basarab (1632-1654)[1] — de la începutul cărela, în 1982, consemnăm 350 ani — continuă să suscite interesul cercetătorilor istoriei. Volevod „iubitor de ţară şi iubit de popor", cum îl caracterizau contemporanii, Matei Basarab s-a dovedit harnic gospodar, înţelept şi cumpănit în hotărîrile şi acţiunile întreprinse, bun oştean, ctitor şi patron al culturii.

Apărător al libertăţilor străbune ale ţării, a fost, totodată, şi un protegiitor al celorlalte popoare din sud-estul continentului intrate sub dependenţa apăsătoare a Imperiului otoman. Prin reînfiinţarea unor tipografii în ţara noastră, ca şi prin încurajarea altor arte (copierea şi minierea de manuscrise, orfevrăria ş.a.), Matei Basarab a revitalizat politica culturală de anvergură dusă de predecesorii săi Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul, Alexandru II Mircea — atît pe plan intern, cît şi pentru trebuinţele unor popoare din Peninsula Balcanică. Acest patronaj al domnului Ţării Româneşti faţă de viaţa culturală a unor popoare din sud-estul Europei s-a manifestat prin editarea de cărţi rituale slavone cu largă circulaţie sud-dunăreană, prin acordarea protecţiei voievodale unui mare număr de personalităţi culturale provenite din această zonă, precum şi prin ajutorarea materială a numeroase aşezăminte religioase, care au constituit, totodată, veritabile focare de cultură. Biblioteci cu renume din Belgrad, Novi Sad, Sarajevo, ca şi cele mănăstireşti de la Beocin, Bodjani şi Hilandar păstrează — printre exemplarele de mare valoare — cărţi editate în timpul domniei lui Matei Basarab. Dealtfel, printre tipografii care s-au ilustrat în tiparniţa de la Rîmnic s-au aflat meşteri din Peninsula Balcanică, precum Procopie Stancovici, Radu Stoicovici, Tudor Dimitrovici şi Ioan din Gomioniţa. Un alt maestru de pe aceste meleaguri — Radu Sîrbul — s-a distins ca ilustru caligraf, miniaturist şi iconograf.

Mărinimia voievodului este probată şi de splendide obiecte de cult sau de podoabă dăruite diferitelor lăcaşuri sud-dunărene de către domn sau de soţia sa, doamna Elina, ca şi de daniile în bani făcute aşezămintelor respective. De pildă, mănăstirea sîrbească Hilandar (de la Muntele Athos) păstrează o icoană lucrată în metale preţioase, cu portretele votive ale lui Matei şi doamnei Elina, iar Muzeul patriarhiei din Belgrad şi muzeele monastice de la Studeniţa (Serbia centrală) şi Sarina (lîngă Herceg-Novi, pe litoralul Mării Adriatice) cuprind în colecţiile lor cîte un hrisov de danie prin care s-au acordat mănăstirilor Papracea (Bosnia), Studeniţa şi Trebinje (Dalmaţia) subsidii anuale de cîte 6 000, 4 000 şi, respectiv 1 800 aspri;

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1969, 12/1970, 7-8/1971, 8/1977, 6/1979, 4/1980.

10 000 aspri au fost donaţi anual, chiar de la începutul domniei, în 1633, mănăstirii Mileşeva.

În colecţia istorică din Arhiva Academiei sîrbe de ştiinţă şi artă din Belgrad există şi alte mărturii importante pentru istoria românilor: este vorba de trei documente de la Matei Basarab: două, emise în 1633, respectiv 1639, consemnează confirmări de cumpărări şi vînzări de moşii. Cel de-al treilea, scris integral în limba română şi emis la 18 septembrie 1653, ne-a reţinut atenţia pentru că evocă — împreună cu alte patru documente de la urmaşi ai lui Matei Basarab — un episod cu savuroase amănunte de epocă.

O logodnică pentru doi fraţi

Povestea începe prin 1635. Neavînd copii, Elina Basarab, cu acordul domnului, l-a înfiat pe primul fiu al fratelui ei Udrişte Năsturel — una dintre marile personalităţi culturale ale veacului, cunoscut pentru traducerea romanului hagiografic *Varlaam şi Ioasaf*, pentru predosloviile şi însemnările făcute la diferite cărţi, precum şi pentru relaţiile sale cu lumea umanistă a vremii[1].

La numai două săptămîni după naşterea micuţului Matei Năsturel, mama sa, Marica, a murit, poate de boală sau dintr-o complicaţie prilejuită de naştere. Doamna Elina l-a transferat imediat la curtea voievodală pe orfan (pe care, dealtfel, îl şi botezase), ocupîndu-se personal de creşterea şi educaţia lui şi înzestrîndu-l pe parcurs cu o serie de posesiuni şi accesorii feudale, care au fost achiziţionate pe propria ei cheltuială. Copilul şi-a păstrat numele de familie din care provenea. Dar să-i dăm cuvîntul voievodului: „... Că Doamna domniei mele, răposata Elina, în viaţa ei luat-au pre un nepot de frate al ei, fecior al lui Udrişte Năsturel logofăt, ce e mai sus-zis [de] mititel rămas sărac de mumă-sa Marica, fata lui Vintilă, vornicul de la Clăteşti, numai de două săptămîni, şi l-au botezat, puindu-i numele nostru Matei, şi l-au crescut [ca pe] fecioru ei în casa noastră..."

La scurtă vreme după decesul Mărică, Udrişte Năsturel s-a recăsătorit şi a avut un al doilea fiu, Toma-Radu Năsturel, botezat şi el tot de doamna Elina.

Conform obiceiului vremii, în 1652, familia voievodală a decis să-l logodească pe Matei Năsturel, în vîrstă de 17 ani. Aleasa a fost Casandra, fiica zarafului Dima Gelepi din Constantinopol; s-au făcut şi pregătirile necesare pentru primirea ei la curtea din Tîrgovişte. Din nefericire, imediat după perfectarea de principiu a logodnei, firavul Matei Năsturel a murit în chip neaşteptat.

Noua situaţie şi obligaţiile presupuse ale lui Matei vodă faţă de bancherul Gelepi au determinat perechea domnească să adopte în grabă pe Toma-Radu Năsturel, care prelua toate drepturile şi obligaţiile fratelui său dispăr t. „Deci întîmplîndu-se lucrul într-acest chip — scria Matei vodă — sfătuitu-ne-am cu răposata doamnă-mea şi cu boierii de credinţă din casa noastră şi am aflat cu sfatul nostru, cum acea tocmeală ce am fost făcut cu fata Dimei Gelepul să nu o lăsăm jos, nici să o stricăm, ci să o logodim cu fratele lui Matei mai mic, cu Toma-Radu Năsturel ce e mai sus zis. Şi aşa aducînd fata de la Ţarigrad, logoditu-o-am cu dînsul, luîndu-l doamnă-mea fecior în locul frăţînesău, lui Matei..."

Prin urmare, aşa cum se mai întîmpla adeseori în evul mediu, sosind la Tîrgovişte, Casandra Gelepi a fost logodită nu cu cel destinat iniţial — pe care dealtfel nu-l cunoscuse —, ci cu fratele mai mic al acestuia, căsătoria rămînînd să aibă loc la o dată ulterioară.

Dar ghinioanele se ţineau lanţ. Cîteva luni mai tîrziu, în 1653, doamna Elina închidea ochii înainte de a fi definitivat statutul juridic al celui de-al doilea fiu adoptiv al ei. Împlinind voinţa defunctei sale soţii, la 18 septembrie 1653, Matei Basarab semna unul dintre ultimele sale hrisoave, confirmînd moştenirea hărăzită de doamna Elina lui Toma-Radu Năsturel, afurisindu-i pe toţi cei ce vor încerca să-l spolieze de aceste drepturi şi invocîndu-i ca martori ai actului pe mitropolitul ţării, Ignatie, pe episcopii Dionisie al Rîmnicului şi Serafim al Buzăului şi pe boierii Divanului domnesc, dintre care îi amintim pe Preda Brîncoveanul, mare vornic şi pe Pană, mare stolnic.

Matei vodă, prevăzător şi înţelept, a căutat să-l ferească pe fiul adoptiv al soţiei sale de complicaţiile ulterioare pe care le presimţise, atunci cînd scria: „... Drept aceea, nime dentr-alţi fraţi sau surori sau nepoţi ai doamnă-mea sau orice rude treabă cu acelea să n-aibă, ci el cu femeia lui şi cu feciorii ce-i va da Dumnezeu să le moştenească şi să le biruiască, cu adevărate hrisoave, cărţi, zapise şi toate cele ce au fost făcut răposata doamnă-mea Elina pre toate cumpărăturile ei şi de nimenilea opreală nici sminteală să n-aibă înaintea ceştii cărţi a domniei mele, care carte şi mai vîrtos strașnic o întăresc domnia mea..."

Evenimentele s-au derulat însă altfel. Testamentul de familie al lui Matei şi Elina Basarab a avut un destin sinuos timp de un deceniu şi jumătate, autenticitatea sa fiind repede pusă la îndoială. După cum era de aşteptat, contestatarii — proveniţi dintre rudele colaterale ale doamnei Elina — n-au întîrziat să-şi facăsimţită prezenţa, dînd naştere unei perioade de rivalităţi între marile familii muntene.

Devenind logofăt, ca şi tatăl său, Toma-Radu Năsturel, a renunţat la căsătoria cu Casandra Gelepi, preferînd-o pe Sofica, fata logofătului Sava şi a Liveriei. În primii şapte ani scurşi după decesul marelui său protector nu a reuşit să-şi valorifice drepturile testamentare, fiind spoliat de toate posesiunile, inclusiv de hrisovul dat de Matei vodă şi de mai vechile acte de proprietate rămase de la doamna Elina.

În anii primei domnii a lui Grigoraşcu Ghica (1660-1664) sorţii norocului i-au surîs din

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1979, 1/1980.

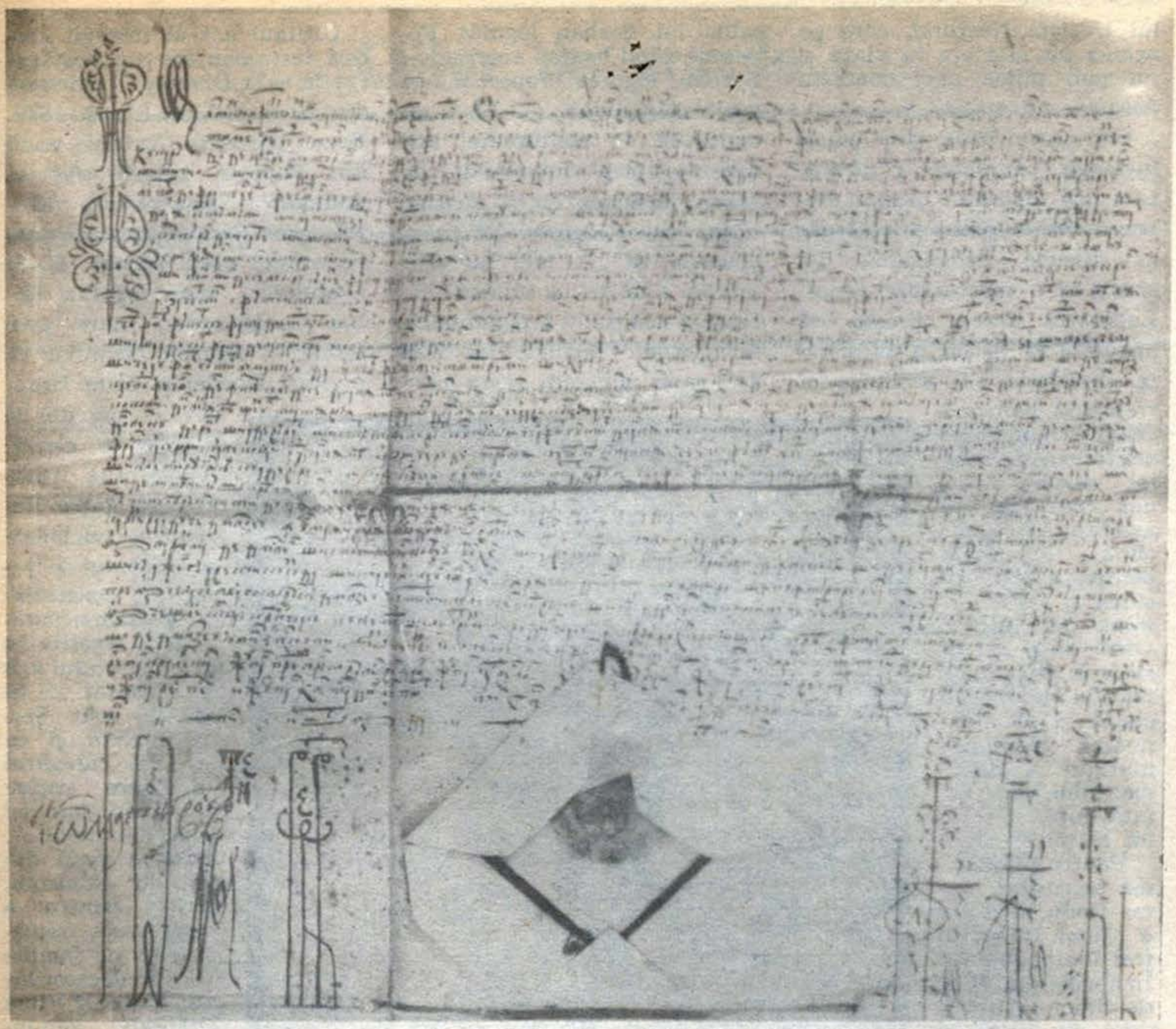

Un document mult rîvnit şi, în egală măsură, contestat

În p. 9: *Matei vodă Basarab şi doamna Elina (minialuri de epocă)*

nou lui Toma-Radu Năsturel. Recuperîndu-şi actele în împrejurări rămase necunoscute, vodă i-a confirmat moştenirea, semnînd în 1662, un act care rememora evenimentele cunoscute, inclusiv anatema cuprinsă în hrisovul lui Matei Basarab.

Voievodul Radu Leon (1664-1669) a acordat şi el un act asemănător celui dat de înaintaşul său, Grigoraşcu Ghica. Ascensiunea lui Toma-Radu Năsturel, care începuse să achiziţioneze o serie de alte domenii feudale, a stîrnit însă din nou invidia rudelor colaterale ale Elinei (printre care logofătul Şerban Popescu şi postelnicul Cazan Hierescu cu descendenţii săi), care nu renunţaseră la mai vechile lor pretenţii, aşteptînd doar momentul oportun pentru a acţiona din nou.

Călugărul ispitit

Prilejul s-a ivit neaşteptat de repede, odată cu schimbarea domnului şi urcarea pe tron a lui Antonie vodă din Popeşti (1669-1672). Conştient de primejdiile care-l păşteau, Toma-Radu Năsturel s-a grăbit să reînnoiască confirmarea testamentară, pe care a şi obţinut-o în 7 iunie 1669, de această dată voievodul inserînd în hrisov şi mărturia sa personală, ca argument suplimentar în favoarea autenticităţii documentului emis de Matei-Vodă: „... Şi fiind domnia mea domn de ţară şi ştiind domnia mea de acestea de toate, cum sînt aşa adevărate, precum scrie mai sus...“ Dar, departe de a se stinge, conflictul a luat proporţii prin apariţia unor noi personaje. Este vorba de călugărul Manoilă Manta — dealtfel, membru al familiei în cauză — care a răspîndit versiunea că hrisovul lui Matei Basarab ar fi fost în realitate destinat defunctului Matei Năsturel, iar tatăl acestuia, Udrişte, ar fi falsificat pergamentul, chiar în prezenţa lui Manta, înlocuindu-l pe Matei cu fratele său mai mic. Afirmaţia era gravă nu atît pentru soarta moştenirii lăsată de doamna Elina, cît mai ales pentru reputaţia

lui Udriște Năsturel, care pe atunci nu mai era în viață și nu mai putea deci contesta această afirmație.

Cel care dirija din culise întreaga campanie contestatară era logofătul Șerban Popescu. Amăgindu-l pe călugăr cu diverse promisiuni, i-a smuls și o mărturisire scrisă. Logofătul dorea, firește, să angajeze cît de cît și autoritatea bisericească în acțiunea întreprinsă, pentru a cîștiga mai ușor adeziunea cercurilor dispuse să-i dea crezare. El aștepta, în sfîrșit, clipa potrivită pentru a ieși din culise și a-l determina pe Antonie vodă să-și revizuiască atitudinea față de hrisovul în cauză și să recunoască presupusa mutilare a documentului, intervenită după decesul lui Matei Basarab.

Pentru lămurirea lucrurilor, Toma-Radu Năsturel a făcut apel la trei înalți prelați. În aprilie-mai 1670 se aflau la București, în vizită la mitropolitul Țării Românești, Teodosie (1668-1672; 1679-1708), patriarhul Dositei al Ierusalimului (1669-1707) și mitropolitul Sava Brancovici al Ardealului (1656-1680; 1683). (Este locul să precizăm că prezența lui Sava Brancovici la București, atestată încă o dată documentar, reflectă un moment al unității și întrajutorării românești medievale.) Cei trei înalți prelați au procedat la examinarea hrisoavelor lui Toma-Radu Năsturel și la audierea călugărului Manoilă Manta, care, „sub strașnic blestem și afurisenie, au mărturisit cum au făcut un zapis la mîna lui Șerban logofăt Popescul, fiind beat și ametindu-l Șerban logofăt Popescul, cu multe făgăduiale...". El a recunoscut, în continuare, atît autenticitatea hrisovului lui Matei Basarab, cît și nevinovăția lui Udriște Năsturel, spunînd că „... nici nu știe, nici nu a văzut, ci numai fiind beat și ametindu-l făgăduielile lui Șerban logofăt, au scris acel zapis mincinos și au mărturisit că au scris minciuni...". Călugărul Manoilă Manta a fost obligat să certifice în scris cele declarate, act contrasemnat și de cei trei ierarhi care a fost remis lui Toma-Radu Năsturel. Patriarhul Ierusalimului, Dositei, a alcătuit și un proces-verbal cu concluziile anchetei, care, cu știrea voievodului, a fost înmînat, de asemenea, lui Toma-Radu Năsturel.

Elina doamna, soția voievodului; detaliu dintr-o pictură de la Muntele Athos

Ultimul act al întregii afaceri testamentare s-a desfășurat în sala Divanului domnesc din București, la 8 mai 1670. Erau prezenți Antonie vodă din Popești, boierii sfatului domnesc — printre care viitorul domn Șerban Cantacuzino, pe atunci mare spătar, Radu Crețulescu, mare logofăt, Mihai Cantacuzino, mare postelnic — ierarhii țării, iar ca invitați Dositei și Sava Brancovici, precum și părțile în cauză. A fost citit hrisovul lui Matei Basarab și concluziile completului de judecată, constatîndu-se autenticitatea și legalitatea pergamentului atît de disputat. „... Și așa au ieșit Șerban logofăt și cu Manoilă călugărul cu mare rușine dinaintea domniei mele, din divan...", Antonie vodă din Popești confirma, astfel, pentru a doua oară, testamentul de familie al predecesorilor săi Matei și Elina Basarab, punîndu-i martori pe toți boierii Divanului domnesc și aruncînd anatemă asupra tuturor celor care vor mai încerca să repete acțiunea contestatară.

Toma-Radu Năsturel și descendenții săi direcți — fiul Radu și nepotul Șerban — mai apar și în alte documente ale vremii, păstrate tot în colecția amintită, pînă la domnia lui Ștefan Cantacuzino (1714-1716), dar numai cu prilejul unor simple contracte de vînzare-cumpărare. Drepturile lor înscrise în hrisovul lui Matei Basarab și întărite de alți trei domni și trei înalți prelați n-au mai fost con estate.

Ctitor de pravile

„PROVOCATORII LA RĂZBOAIE NU SÎNT IERTAŢI ÎN VECI"

RADU ECONOMU

Printre realizările de mare importanţă ale îndelungatei domnii a lui Matei Basarab (1632-1654) un loc aparte îl ocupă elaborarea şi tipărirea primelor culegeri de legi în limba română — act cu o deosebită semnificaţie culturală şi politică.

Mai întîi, în tipografia instalată în 1637 la Govora, a văzut lumina tiparului în 16 0, Pravila de la Govora sau Pravila mică, prima culegere de legi canonice şi laice în limba română apărută în Ţara Românească. Pravila s-a tipărit „din porunca şi cu cheltuiala" domnitorului. Realizator al alcătuirii pravilei este mitropolitul Teofil, un statornic susţinător al politicii culturale iniţiate de Matei Basarab, fost membru al soliei care ceruse Porţii confirmarea alegerii acestuia. Traducerea din slavonă aparţinea cronicarului Mihail Moxa (Moxaile), cunoscutul autor al Cronogra ului, **prima istorie universală în limba română.**

În *Predoslovia Pravilei* se exprimă conştiinţa despre capacitatea limbii române, cu nimic mai prejos de celelalte limbi, de a reda normele juridice: „Socotiam că mai toate limbile au carte pre limba lor, de aceea cugetai şi eu să scot această carte, anume pravilă pre limba românească".

Alături de normele de drept canonic, culegerea cuprinde o serie de dispoziţii de drept laic, printre care prevederi de drept penal (norme privind lovirea, adulterul, răpirea, injuriile şi furturile) ca şi de drept civil (reguli privind împărţeala moştenirii, piedicile la căsătorie, obligaţiile reciproce la adopţiune). Nu lipsesc nici unele norme de drept internaţional privind războiul şi pacea. Astfel glava (paragraful) 44 („provocatorii la războaie nu sînt iertaţi în veci") cuprinde principiul imprescriptibilităţii crimelor de război, consacrat în dreptul internaţional contemporan; într-un alt paragra se prevăd sancţiuni pentru cei care ucid captivii de război.

O nouă codificare în limba română, mult mai completă, mai diversificată şi mai modernă a apărut la 20 martie

1652, în Tîrgoviște, sub denumirea de *Îndreptarea legii*, sau *Pravila mare*, publicată în tipografia „prealuminatului domn Matei Voevod Basarab, cu nevoința și osîrdia și toată cheltuiala mitropolitului Ștefan". Spre deosebire de *Pravila de la Govora*, în care normele de drept laic erau incidentale, în *Îndreptarea legii* dreptul laic ocupă, în prima ei parte, un loc predominant, constituind, și din acest punct de vedere, o operă legislativă fără precedent în Țara Românească.

La baza reglementărilor din *Îndreptarea legii* se află izvoare grecești de drept bizantin, cunoscute prin filieră slavonă. Pentru pravilele împărătești (laice), dispozițiile sînt preluate din *Cartea românească de învățătură* a lui Vasile Lupu, apărută la Iași, în 1646. Cele două culegeri de legi, și cea de la Iași, și cea de la Tîrgoviște, au ca sursă comună lucrarea, foarte modernă la acea dată, a juristului italian Prosper Farinaccius (1544-1618) și intitulată *Praxis et theoretica criminalis*. Apărută în 1616, lucrarea era cunoscută în țările române prin traduceri în limba greacă.

Larg folosită în Occident, cartea lui Farinaccius cuprindea o expunere sistematică, scrisă la nivelul celor mai noi principii și soluții acceptate, în acea epocă, în țările apusene în domeniul dreptului penal. Pe drept cuvînt se afirmă în glava 66 a *Cărții românești de învățătură* că „Farinascu [Farinaccius] a strîns toate pravilele cele împărătești și încă se ispiti a se nevoi cu învățătura ca aceia să cunoască care pravilă și obiceiuri se socotesc [aplică] la oblastiile [țările] creștine din toată lumea".

Traducătorul izvoarelor și alcătuitorul *Îndreptării legii* a fost Daniil Andreanul, numit și Panonianul (adică Transilvăneanul), un erudit teolog, devenit în 1662 episcopul românilor de Făgăraș, iar în 1688 mitropolit ortodox de Alba Iulia; el a avut drept colaboratori pe Pantelimon (Paisie) Ligaridis și Ignatie Patrițidis.

Predoslovia este o traducere făcută de mitropolitul Ștefan, după prefața *Sintagmei* lui Matei Vlastares, cunoscută în țările române încă din sec. XV. Subliniind inițiativa și ajutorul dat de Matei Basarab pentru alcătuirea și tipărirea lucrării, prefațatorul afirmă că scrierea a fost scoasă „ca să fie de folosul tuturor de obște".

Cu un înalt simț moral sînt redate, în primele glave, noțiunile de lege și dreptate: „Legea iaste meșteșug lucrului celui bun și poruncă tuturor pricepuților și înțelepților și oamenilor bogoslovi [învățați]" și „porunca legii iaste să petreacă neștine [cineva] drept, iar pre alt prea nimea să nu betejească. Iară legea să cheamă pentru că ceea ce să dă fiecui dreptate". Judecătorul este sfătuit să dea ascultare numai textului de lege și să nu se lase influențat de intervenții externe: „Dă ți-e voia să leapezi toată frica, să nu-ți fie frică de nimenelea, păzește legea, cum am zice, cînd judecă judecătorul cum zic pravilele, atunci de nimenea nu-i fie frică".

În p. 13: Pravila de la Govora *(Stema de pe pagina de gardă și facsimil din cuprinsul lucrării)*

Scenă de judecată. Detaliu dintr-o miniatură de epocă

Cele mai numeroase reglementări împărătești (laice) din prima parte a *Pravilei* sînt cele cu caracter penal. Astfel, sînt sancționate ca infracțiuni: calpuzania (falsificarea de bani), cheltuiala banilor încredințați (abuzul de încredere) și a banilor străini (delapidarea sau înșelăciunea), cununia cu doi bărbați sau femei (bigamia), furtișagul sub diferite forme, adulterul, hainia (răzvrătirea), hiclenia (trădarea), lovirea, otrăvirea, răpirea, sila, tîlhăria, uciderea și altele. Pravila adopta, totodată, principii moderne, progresiste pentru acea epocă, referitoare la cauzele care apără sau care micșorează răspunderea penală, precum vîrsta, beția, nebunia, obiceiul locului, ascultarea de cel mai mare, surdomutismul, legitima apărare și altele. Există deasemenea dispoziții de drept civil legate de căsătorie, despărțire, moștenire, testament ș.a.

Îndreptarea legii s-a bucurat de o largă apreciere. În 1722 a fost tradusă în latină de Petru Dobra, pentru nevoile administrației austriace din Oltenia.

Pravilele tipărite în timpul domniei lui Matei Basarab constituie un moment important în istoria culturii românești, fiind primele alcătuiri juridice și avînd o largă circulație mai bine de un secol. În afară de rolul juridic propriu-zis, cele două lucrări au adus o contribuție prețioasă și la făurirea limbii literare române. Totodată, trebuie subliniat că *Îndreptarea legii* este una din primele codificări în limba națională, în Europa acelor vremuri.

Cum am arătat, lucrarea s-a inspirat în parte din *Cartea românească de învățătură* tipărită în Moldova în 1646; ea a fost aplicată și de bisericile române din Transilvania. *Îndreptarea legii* a cuprins, astfel, întreaga arie geografică locuită de români. Prin aceasta, *Pravila mare* a lui Matei Basarab a constituit și un instrument al luptei pentru unitatea culturală a românilor din Țara Românească, Moldova și Transilvania.

Braşov, 1 septembrie 1940

NU DIKTATULUI!

GRIGORE RĂCEANU

Manifestările agresivităţii statelor fasciste în viaţa internaţională, îndeosebi a Germaniei hitleriste, intensificarea politicii revizioniste în deceniul patru al secolului nostru au stîrnit o profundă îngrijorare în rîndul popoarelor. Direct ameninţat în unitatea statală şi în independenţa sa naţională, poporul român, sub conducerea forţelor politice patriotice, progresiste — în fruntea cărora s-a aflat Partidul Comunist Român — s-a opus cu fermitate fascismului şi revizionismului, susţinînd activ lupta tuturor forţelor democratice, antifasciste, pentru apărarea păcii, independenţei şi securităţii popoarelor. „Creşterea avîntului mişcării antifasciste din România — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu — se oglindeşte în valul acţiunilor de luptă care au loc în această perioadă, în marile demonstraţii antifasciste organizate la 1 Mai 1939 sub semnul împotrivirii poporului nostru Germaniei fasciste, pentru libertăţi democratice, pentru apărarea independenţei ţării". Prin conţinutul şi entuziasta participare de mase, aceste demonstraţii s-au înscris în istorie ca una din cele mai ferme acţiuni antifasciste şi antirăzboinice, pentru apărarea păcii şi independenţei popoarelor din perioada imediat premergătoare declanşării celui de-al doilea război mondial.

În anii 1939-1940, situaţia internaţională s-a agravat, Germania nazistă trecînd la agresiunea directă împotriva a numeroase state din Europa şi dezlănţuind a doua conflagraţie mondială. România se găsea într-o grea situaţie de izolare internaţională, fapt care a uşurat lui Hitler dezmembrarea teritoriului statului român, impunerea odiosului Diktat de la Viena. Partidul comunist numeroase cercuri politice patriotice, organizaţii democratice, progresiste, militari şi ofiţeri ai armatei, întregul popor român s-a ridicat împotriva Diktatului, a organizat puternice demonstraţii în numeroase centre ale ţării (Cluj, Sibiu, Arad, Bucureşti, Timişoara, Iaşi etc.), cerînd să se treacă la lupta armată pentru apărarea integrităţii şi suveranităţii patriei.

Evenimentele din acel tragic sfîrşit de vară a anului 1940 au fost în mai multe rînduri evocate în paginile revistei noastre[1]. În cele ce urmează publicăm mărturia inedită a unui participant la demonstraţiile care au avut loc cu acel prilej în oraşul Braşov.

În imagine: Piaţa Sfatului din Braşov; titluri din ziarul *Tribuna* din Cluj (august-septembrie 1940).

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1975, 8/1978, 5.8/1979, 9-10/1980.

Legămîntul din Piaţa Sfatului

La Braşov, centru industrial, locuit în mare majoritate de români, alături de care trăiau secui, maghiari şi germani, a avut loc una dintre cele mai puternice demonstraţii împotriva Diktatului de la Viena.

Pe atunci lucram la Fabrica „Astra". Eram membru al Partidului Comunist Român. La sfîrşitul lunii august 1940, a avut loc o şedinţă a comitetului de partid, la care am stabilit măsurile şi formele de luptă ce se impuneau în activitatea noastră ilegală din acele momente. Mica noastră tipar-niţă scotea manifeste revoluţionare, mobilizatoare, chemînd poporul la rezistenţă şi luptă hotărîtă împotriva Diktatului fascist. Într-o zi din ultima săptămînă a lunii august 1940, a venit la mine secretarul organizaţiei de tineret din fabrică şi mi-a spus că se pregăteşte o mare adunare populară. Am aflat apoi că era vorba de o demonstraţie de protest, care urma să se ţină pe 1 septembrie, în Piaţa Sfatului din centrul oraşului, în organizarea partidelor politice burgheze, liberal şi naţional-ţărănesc.

La 31 august a fost convocat comitetul de partid la o şedinţă conspirativă în Poiana Braşov, unde am stabilit sarcinile fiecăruia. Mie, care aveam în comitet resortul muncii de masă în întreprinderi, şi, în acelaşi timp, eram şi secretarul breslei metalurgiştilor, mi s-a încredinţat misiunea ca, la acea adunare, să vorbesc în numele muncitorimii. Cuvîntul de ordine dat celulelor (organizaţiilor de bază) de partid a fost ca ele să mobilizeze, pentru 1 septembrie, pe toţi simpatizanţii partidului şi pe patrioţii din întreprinderi, să intensifice atmosfera de agitaţie şi protest în sînul coloanelor de muncitori ce urmau să se formeze în faţa uzinelor, îndreptîndu-se spre piaţa oraşului. Membrii comitetului aveau îndatorirea să fie prezenţi în diferite puncte ale pieţei, încă înainte de sosirea manifestanţilor.

A doua zi, duminică, am ajuns printre primii în Piaţa Sfatului. Meşterii electricieni întindeau fire de la balconul unei clădiri vechi pînă departe în piaţă, unde se instalau megafoanele. Clădirea respectivă fusese sediul Casinei române, fostul club din localitate al Partidului Naţional-Român din Transilvania. În piaţă au început să sosească manifestanţii în coloane, cu steagurile tricolore fîlfîind şi în sunete de fanfare. Treptat-treptat, mulţimea a umplut piaţa şi străzile din jur. În balcon apărea din cînd în cînd cineva şi scruta cu înfrigurare mulţimea tumultuoasă, apoi dispărea în clădire. M-am gîndit că ceva se petrecea acolo. Mi-am luat inima în dinţi, cum se spune, şi m-am hotărît să urc, să văd ce se-ntîmplă. Am făcut un semn şi au venit încă şapte-opt tovarăşi. Am urcat treptele Casinei şi am intrat. În sala mare erau adunaţi toţi şefii locali ai partidelor politice, căpeteniile administrative şi de ordine ale oraşului. Erau şi cîteva femei. Cei de faţă, pe care-i cunoşteam, au rămas surprinşi cînd ne-au văzut, căci noi nu eram invitaţii lor. Cineva ne-a întrebat ce dorim. Am spus că vreau să mă înscriu şi eu pe lista vorbitorilor, ca reprezentant al muncitorimii. Un tovarăş din delegaţie a completat că eram secretarul breslei metalurgiştilor.

Şeful liberalilor a rugat-o pe d-na Căliman, fiica cunoscutului fruntaş al mişcării de eliberare şi unitate naţională Valeriu Branişte, să întocmească lista vorbitorilor. S-a hotărît ca mitingul să-l deschidă preotul Stinghie, de la biserica din Şchei. D-na Valeria Căliman m-a propus să vorbesc al doilea. Urma după mine să ia cuvîntul dînsa, ca preşedintă a organizaţiei de femei din oraş.

Am ieşit cu preotul Stinghie şi cu d-na Căliman în balconul Casinei. Ceilalţi s-au grupat în spatele nostru, lîngă uşa larg deschisă. Preotul a spus cîteva cuvinte, după care mi-a trecut microfonul. Eram emoţionat. În piaţă se lăsase o linişte tulburătoare. Mă gîndeam ce să le spun tovarăşilor mei, acelei imense mulţimi care aştepta încordată. Aveam cîteva notiţe în buzunarul hainei, dar nu le-am mai scos. Simţeam ceea ce trebuia spus: „Fraţi români! Tovarăşii mei de muncă şi luptă! Nu ne-am adunat aici nici să plîngem, nici să ne tînguim pentru nedreptatea ce ni s-a făcut prin netrebnicul Diktat de la Viena. Ne-am adunat să ridicăm sus steagul nostru de luptă, de-acum şi pînă la izbînda noastră finală".

Un vuiet de aprobare şi indignare a izbucnit din piepturile miilor de oameni.

În acel moment am simţit cum cineva mă trage de umăr. Am întors capul. Un comisar de la Siguranţă îmi şoptea ameninţător: „Taci din gură! Te arestez! Strigă să trăiască regele". Se temea probabil ca manifestaţia să nu se transforme într-o demonstraţie de protest împotriva regelui şi a guvernanţilor ţării. Am vorbit în continuare (evident, nu puteam mărturisi că vorbesc în numele organizaţiei comuniştilor), luînd atitudine faţă de Diktat, faţă de problemele grele cu care era confruntat poporul român, aşa cum primisem mandat de la comitetul de partid. Vedeam cum marea masă de oameni vibrează. Am propus atunci, toţi cei aflaţi acolo, să jurăm că nu ne vom lăsa înfrînţi, că vom lupta pe toate căile, chiar şi cu arma în mînă, pînă ce partea smulsă din trupul ţării va fi dezrobită de sub duşmani şi va fi redată iarăşi patriei. Din mulţime s-a auzit un vuiet: „Jurăm!". Preotul Stinghie s-a întors spre mine. I-am arătat mulţimea: „Ia-le jurămîntul, părinte!" La semnul său, miile de demonstranţi au rostit cu înflăcărare: „Jurăm că de azi înainte nu vom înceta lupta pînă ce cauza noastră sfîntă şi dreaptă nu va fi împlinită". Din acel moment, demonstraţia împotriva Diktatului trecuse în mîna organizaţiei de partid din Braşov.

După mine, a vorbit d-na Valeria Căliman, profesoară la un liceu din oraş. A susţinut şi dînsa îndemnurile la acţiune hotărîtă împotriva Diktatului, arătînd starea grea a femeilor, condamnînd nepăsarea şi incapacitatea politică a camarilei. Au mai vorbit apoi cîţiva

politicieni locali, îndemnînd mai mult la resemnare. Am coborît de la balcon în piaţă, în mijlocul demonstranţilor. Discursurile politicienilor nu mai erau urmărite. Mulţimea simţea nevoia să-şi exprime adevăratele sentimente patriotice. Atunci s-a auzit o voce puternică: „Să mergem la Mureşanu!"... „La Mureşanu!". Era mormîntul poetului Andrei Mureşanu, cel care scrisese versurile imnului naţional al românilor transilvăneni: *Deşteaptă-te române!*

Între timp, în piaţă îşi făcuse apariţia şi un grup de legionari, în cămăşi verzi. Indignată de prezenţa acestor trădători vînduţi fascismului german, mulţimea a început să-i huiduie şi i-a alungat.

Apoi, miile de oameni s-au încolonat şi au pornit spre cimitirul din Şcheii Braşovului, unde se afla mormîntul poetului Andrei Mureşanu. Pe parcurs au avut loc şi două incidente semnificative. În vitrina unei prăvălii săseşti se aflau un mare portret al lui Hitler şi mai multe steaguri cu zvastici. Cînd mulţimea a trecut prin dreptul prăvăliei, o ploaie de pietre s-a abătut asupra vitrinei, cineva a luat tabloul şi l-a sfărîmat, alţii au sfîşiat şi călcat în picioare steagurile naziste, mulţimea exprimîndu-şi şi pe această cale ura pentru cel ce patronase nedreptul Diktat de la Viena.

O altă coloană de manifestanţi a întîlnit o maşină cu cîţiva hitlerişti de la Consulatul german din oraşul nostru care se întorceau de la un ciief din Poiana Braşov. Hitleriştii, nemulţumiţi că li se barase calea, au început să înjure şi să ameninţe mulţimea. Indignaţi de sfidarea nemţilor, cei din coloană au împins maşina într-un şanţ, i-au rupt steguleţele cu zvastică, continuîndu-şi drumul apoi spre mormîntul poetului[1].

Aici, alţi vorbitori din rîndurile maselor, au dat glas aceloraşi sentimente patriotice, au evocat momente glorioase din lupta românilor pentru apărarea pămîntului străbun, pentru unitate naţională. Peste mulţime s-au înălţat cuvintele cîntecului „Murim mai bine-n luptă / Cu glorie deplină / Decît să fim sclavi iarăşi / În vechiul nost pămînt".

Astfel s-a încheiat demonstraţia populară din Braşov din ziua de 1 septembrie 1940, pe care Partidul Comunist Român a transformat-o într-o puternică manifestaţie patriotică, mobilizatoare, de fermă condamnare a odiosului Diktat fascist, de demascare a fascismului şi a primejdiei războinice.

[1] În jurnalul său, Martha Bibescu consemna, la 4 septembrie 1940, în urma unei discuţii cu Lady Hoare, soţia ministrului Angliei la Bucureşti: „La Braşov (spune Lady Hoare), radioul şi telefonul nu mai funcţionează. Lumea a rupt în bucăţi drapelele germane şi italiene. Dacă ai fi fost acolo, românii te-ar fi aclamat. Vasile (şoferul) a circulat pe străzi cu fanionul britanic... Lady Hoare este bucuroasă, căci mulţimea a strigat la Braşov: «Jos cu Hitler!»".

CLIO ANUNŢĂ

Instituirea premiului „Maurice Baumont"

Recent, un grup de cunoscuţi oameni de ştiinţă francezi, în frunte cu P.A. Brunios, membru al Institutului Franţei, au luat iniţiativa creării „Asociaţiei prietenilor lui Maurice Baumont". Remarcabil istoric al epocii contemporane, Maurice Baumont (1892-1981) a elaborat numeroase lucrări, dintre care o serie au văzut lumina tiparului şi în limba română (Marea conjuraţie împotriva lui Hitler, *Bucureşti, 1977;* În miezul afacerii Dreyfus, *Bucureşti, 1980*). *Prieten şi admirator al poporului român, profesorul M. Baumont, membru al Institutului Franţei, a scris studii de românistică, între care se desprind* Semicentenarul Unirii Tansilvaniei cu România, *publicat în 1968, precum şi* 23 August 1944 în România, *apărut la Paris, în 1974. Pentru cercetările sale consacrate istoriei României, Maurice Baumont (care ne-a onorat deseori cu colaborarea sa în paginile revistei noastre: nr. 7/1967, 12/1969, 5/1975, 8/1977), a fost decorat cu Ordinul Meritul Ştiinţific clasa I-a.*

Asociaţia îşi propune organizarea unui muzeu şi a unui premiu „Maurice Baumont" care va fi atribuit unui studiu istoric — manuscris sau editat consacrat în special celor două mari conflagraţii mondiale şi perioadelor care le-au precedat şi urmat sau istoriei Germaniei după 1870. Acest ultim domeniu este luat în consideraţie avîndu-se în vedere eminentele preocupări de istorie contemporană a Germaniei ale istoricului francez, de la care a rămas una dintre cele mai substanţiale monografii consacrate conjuraţiei din 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler.

ANUL 1893 ŞI SEMNIFICAŢIA LUI ISTORICĂ PENTRU CLASA MUNCITOARE ŞI POPORUL ROMÂN

(Urmare din p. 3)

Adunării generale a Clubului muncitorilor din Bucureşti, din 2 mai 1892, organizaţie care juca un rol de frunte în cadrul *partidei muncitorilor*. O comisie a organizaţiilor muncitoreşti a trecut la alcătuirea noului proiect de program al partidului, document publicat în decembrie 1892 în presa socialistă şi supus apoi dezbaterilor organizaţiilor muncitoreşti din întreaga ţară, timp de aproape patru luni de zile.

În vederea congresului socialist s-a desfăşurat o intensă activitate pregătitoare, prin presă şi viu grai, pentru clarificarea problemelor de bază ale mişcării muncitoreşti. Numeroase publicaţii socialiste apărute în această perioadă au adus o contribuţie valoroasă la pregătirea teoretică şi organizatorică a congresului partidului: *Munca* (Bucureşti), *Critica socială* (Iaşi), *Democraţia socială* (Ploieşti), *Proletarul* (Botoşani), *Lucrătorul* (Galaţi).

Lucrările congresului socialist s-au desfăşurat în zilele de 31 martie-3 aprilie 1893, în Capitală, în prezenţa a 63 delegaţi, reprezentînd membrii cluburilor muncitoreşti — muncitori, ţărani, intelectuali — din Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Ploieşti, Craiova, Roman, Tecuci, Botoşani, Tîrgu Frumos, unele asociaţii profesionale şi un delegat al Grupului studenţilor socialişti români din Paris. Muncitorimea din întreaga ţară a întîmpinat cu entuziasm lucrările congresului, iar organizaţii revoluţionare ale proletariatului din diferite ţări au trimis mesaje de salut[1].

În centrul lucrărilor s-au situat documente fundamentale pentru viaţa şi activitatea partidului şi a poporului român: dezbaterea şi adoptarea noului program şi a statutului partidului şi alegerea organului lui central de conducere. Noul program definea rolul istoric al proletariatului şi al partidului clasei muncitoare în organizarea luptei revoluţionare. Înscriind ca revendicări principale imediate ameliorarea stării materiale şi intelectuale a muncitorilor, dreptul la grevă, de organizare, de întrunire, ziua de muncă de opt ore, programul P.S.D.M.R. prevedea necesitatea luptei pentru desfiinţarea proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie şi prefacerea lor în proprietate socială, „distrugerea societăţii burgheze şi întemeierea societăţii socialiste".

Se afirma astfel, în viaţa social-politică a ţării, un partid revoluţionar care-şi punea în programul său de luptă sarcini epocale, menite nu numai să amelioreze situaţia materială şi spirituală a maselor muncitoare, ci, prin făurirea societăţii socialiste, să deschidă perspective dintre cele mai măreţe de dezvoltare multilaterală a întregului popor. Pe bună dreptate, tovarăşul Nicolae Ceauşescu aprecia că „anul 1893 este anul naşterii detaşamentului revoluţionar, de avangardă, al clasei muncitoare din România. Iată de ce putem spune, cu deplin temei, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiţii de luptă ale poporului şi îşi are rădăcinile împlîntate adînc în mişcarea muncitorea că, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut—coincid cu începutul activităţii partidului muncitore c călăuzit de teoria revoluţionară marxistă".

Ancorat în realităţile social-politice ale ţării, partidul muncitorilor din România creat în 1893 şi-a spus cuvîntul faţă de toate marile probleme care frămîntau societatea românească din acea vreme, luînd poziţie şi preconizînd soluţii în conformitate cu interesele de clasă, cu aspiraţiile revoluţionare ale proletariatului, ale poporului nostru.

Multe dintre punctele de vedere ale socialiştilor cu privire la structura şi dispunerea forţelor de clasă, la procesele dezvoltării economice, la fizionomia şi esenţa partidelor politice — puncte de vedere formulate adesea într-o polemică ascuţită cu ideologi şi oameni politici ai claselor dominante — vădesc o orientare justă, situîndu-se, în contextul vremii, pe poziţiile cele mai înaintate ale gîndirii social-politice din mişcarea muncitorească internaţională. Astfel, partidul clasei muncitoare a abordat în mod aprofundat problema agrar-ţărănească, de o deosebită acuitate pentru societatea românească, subliniind concomitent importanţa deosebită a dezvoltării intense a unei industrii naţionale, ca o condiţie atît pentru progresul general al societăţii, pentru asigurarea independenţei şi suveranităţii naţionale, cît şi pentru creşterea rîndurilor proletariatului, pentru amplificarea luptei sale revoluţionare.

O atenţie deosebită a acordat partidul revoluţionar asigurării condiţiilor pentru dezvoltarea instrucţiei publice, pentru ridicarea nivelului de cultură şi civilizaţie al maselor populare. El s-a ridicat cu putere împotriva dominaţiei străine, proclamînd solemn dreptul imprescriptibil al naţiunii noastre, ca de altfel al tuturor naţiunilor, la o viaţă liberă şi independentă. În condiţiile în care o parte importantă a teritoriului ţării se afla sub stăpînirea imperiilor vecine, cînd problema făuririi statului naţional unitar frămînta profund masele populare, mişcarea muncitorească şi socialistă s-a pronunţat unanim şi consecvent în sprijinul împlinirii aspiraţiei seculare a poporului român.

Timpul, istoria au confirmat pe deplin necesitatea constituirii, acum aproape 90 ani, a unui astfel de partid politic revoluţionar al clasei muncitoare; înarmarea lui cu documente fundamentale care, adaptate etapelor noi, au însufleţit clasa muncitoare şi aliaţii săi fireşti aproape nouă decenii de luptă, a făcut posibilă, în vremea noastră, sub conducerea partidului comunist, victoria deplină asupra vechii societăţi bazată pe exploatare şi asuprire, aşezarea vieţii poporului pe temeliile regeneratoare ale socialismului şi comunismului.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1968, 4/1973, 7/1981.

Revista noastră a mai avut prilejul să se ocupe de incendiul Reichstagului[1]. Se știe că este vorba despre prima provocare în stil mare a naziștilor ajunși la putere. O înscenare criminală care le-a servit drept pretext pentru instaurarea unei dictaturi sîngeroase, pentru scoaterea în afară legii a partidului comunist, pentru lichidarea regimului parlamentar și pentru hăituirea adversarilor politici, încă numeroși la acea vreme în Germania. Dar incendiul Reichstagului a avut și o consecință pe care hitleriștii nu au prevăzut-o: strălucita victorie morală, repurtată la Leipzig de Gheorghi Dimitrov, fiu devotat și conducător al poporului bulgar, militant de seamă al mișcării comuniste și muncitorești internaționale, de la a cărui naștere s-au împlinit în 1982 o sută de ani. Episodul de la Leipzig a servit drept temă unui număr foarte mare de studii, analize, comentarii. Doi dintre cei mai competenți autori sînt William Shirer[2] și Edouard Calic[3]. Lor ne-am adresat pentru a reconstitui evenimentele din urmă cu aproape jumătate de veac.

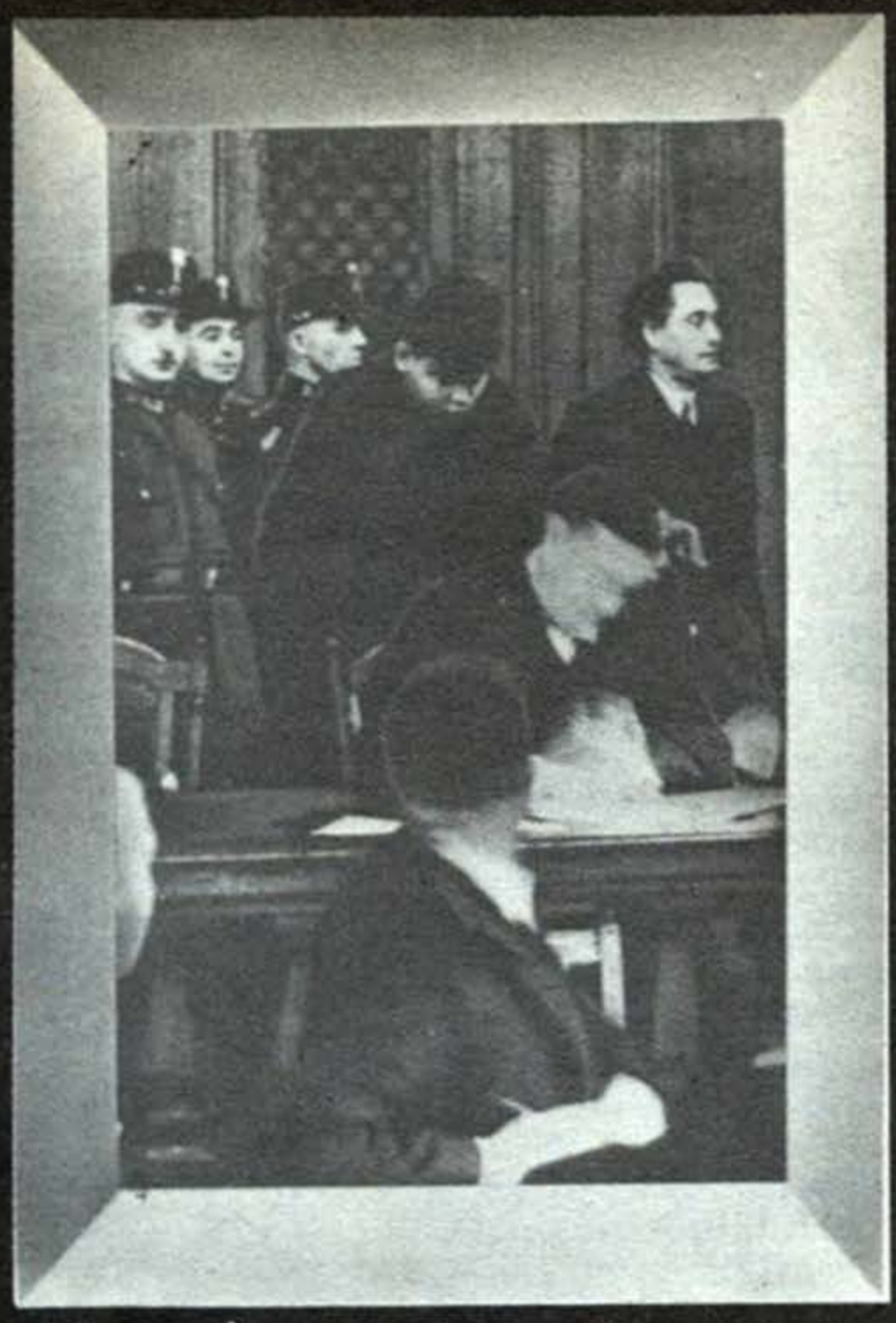

Centenar Gheorghi Dimitrov

PROCURORUL DIN BOXA ACUZAȚILOR

NICOLAE MINEI

În seara de 27 februarie 1933, vicecancelarul von Papen cina împreună cu președintele Hindenburg, iar Göbbels îl avea ca invitat la masă pe Hitler. La un moment dat, toți patru au aflat că impozantul edificiu al Reichstagului — Parlamentul german — era în flăcări. Von Papen s-a grăbit să-l ducă acasă pe bătrînul feldmareșal, precipitîndu-se apoi la locul sinistrului, unde s-a întîlnit cu cele două căpetenii naziste. Acolo se mai afla și Göring, pe atunci președinte al Reichstagului, prim-ministru și ministru de interne al Prusiei. Transpirînd, gîfîind și fugind de colo pînă colo, Göring urla:

— E o crimă comunistă împotriva noului guvern!

Într-adevăr, naziștii se aflau la cîrma țării de exact patru săptămîni. Suficient pentru a organiza Gestapoul, în fruntea căruia se găsea

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1970.
[2] William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich* (Ascensiunea și prăbușirea celui de-al treilea Reich), New York, 1960.
[3] Edouard Calic, *Le Reichstag brûle!* (Arde Reichstagul!), Paris, 1969.

un anume Rudolf Diels. Întorcîndu-se spre el, Göring i-a strigat:

— E începutul revoluției comuniste. Nu trebuie pierdută nici o clipă. Să fim necruțători! Toți conducătorii comuniști să fie lichidați pe loc. Încă în noaptea asta trebuie să spînzurăm pe toți deputații comuniști.

Arestare la „Bayernhof"

Așa cum s-a bănuit încă de la început și așa cum aveau să o dovedească evenimentele ulterioare, ca și documentele de arhivă, mai ales cele prezentate la procesul de la Niirnberg, focul fusese pus de naziști. Aceștia folosiseră un culoar subteran care lega reședința lui Göring de clădirea Reichstagului. Un detașament special al S.A.-ului pătrunsese în subsolurile Parlamentului și plasase bidoane cu benzină și alte produse chimice inflamabile în numeroase puncte. Odată incendiul declanșat, făptașii se retrăseseră pe aceeași cale. În lunile următoare, ei aveau să fie asasinați unul după altul, pentru a nu mai rămîne nici un martor în viață.

În aceeași seară de 27 februarie a fost arestat Marinus van der Lubbe, în buzunarul căruia poliția a găsit o carte de membru al partidului comunist din Olanda. Pînă în ziua de astăzi, rolul lui van der Lubbe nu s-a putut elucida pe deplin. Instabil psihic, aproape debil mintal, ușor de influențat și de manipulat, el a fost torturat și drogat în beciurile Gestapoului pentru a mărturisi că pusese focul. După unele versiuni, se pare că van der Lubbe a căzut victimă unei mașinații naziste și a fost ademenit în interiorul Reichstagului. Dar nici o persoană — cu atît mai puțin un psihopat, foarte miop, pe deasupra — nu ar fi putut face ceea ce a făcut el în cele 16 minute petrecute acolo: a parcurs 800 m pe coridoare în beznă, a comis cel puțin două sute de acțiuni, de la spargerea geamurilor și scotocirea prin dulapuri, pînă la forțarea unor uși de stejar încuiate, de la reperarea punctelor cele mai vulnerabile pînă la aprinderea propriu-zisă a lambriurilor din marea sală de ședințe. În plus, nimeni n-ar fi putut transporta uriașa cantitate de substanțe incendiare în interiorul clădirii, fără să fi fost arestat de paznici.

Absurditatea acuzațiilor aduse lui van der Lubbe a frapat de la început opinia publică. Ceea ce nu i-a împiedicat pe hitleriști să organizeze un proces monstru la Leipzig, în care i-au implicat pe Ernst Torgler, liderul grupului parlamentar comunist, și pe trei comuniști bulgari aflați pe atunci în Germania, Gheorghi Dimitrov, Blagoi Popov și Vasili Tanev. Dimitrov era membru al Partidului Comunist Bulgar și, totodată, membru în Comitetul executiv al Internaționalei a III-a. Ceilalți doi erau, de asemenea, membri ai C.C. al P.C.B. După cum rezultă din evocările pe care i le-a făcut Popov istoricului Edouard Calic la Sofia în 1965 și 1966, arestarea celor trei comuniști bulgari a avut loc la 9 martie 1933 în restaurantul berlinez „Bavernhof" de pe Potsdamerstrasse.

„Cînd Tanev și cu mine am intrat în local — își amintește Popov — acesta era aproape gol. Dimitrov a sosit cu jumătate de oră mai tîrziu, căci venise pe un drum ocolit, pentru a scăpa de o eventuală filare... La 15 sau 20 minute după sosirea lui Dimitrov, doi indivizi s-au așezat nu departe de masa noastră. Nu puteau fi decît polițiști — aveau mutre caracteristice — și era evident că pe noi ne spionau. Am plătit și am plecat. La garderobă, cei doi ne-au acostat, ne-au cerut actele și ne-au declarat arestați. Credeam că vom fi duși la închisoarea din Alexanderplatz. Spre uluirea noastră, am ajuns la Reichstag, unde am dat peste Comisia de anchetă asupra incendiului..."

Instrucția judiciară propriu-zisă a început abia la 28 martie, cînd naziștii au considerat că strînseseră suficiente „dovezi", pentru a-l implica pe Dimitrov și pe tovarășii săi. Au urmat zile și săptămîni de interogatorii, care s-au desfășurat toate într-una din încăperile Reichstagului pe care focul nu le mistuise. Bineînțeles, atît ei cît și Torgler au negat cu perseverență orice participare. Dealtfel în seara de 27 februarie, Dimitrov se afla la München, întorcîndu-se la Berlin în aceeași noapte. Prima știre despre incendiu i-a parvenit prin intermediul unui ziar cumpărat la o stație, cu puțin înainte de a ajunge în Capitală. Dar nici adevărul, nici flagrantele contradicții ale actului de acuzare nu reprezentau piedici de care hitleriștii voiau să țină seama.

700 discuri de patefon

Pentru a da o amploare cît mai mare procesului, de pe urma căruia sperau să culeagă mari beneficii propagandistice, naziștii l-au adus în fața Curții supreme a Germaniei *(Reichsgericht)*, care funcționa la Leipzig. Popov își amintește: „La 18 septembrie mi s-a ordonat să mă pregătesc de călătorie. Pentru un deținut, asemenea preparație nu durează decît cîteva minute. Ajuns la poarta închisorii, mi s-a citit un avertisment: *în cazul unei tentative de evadare, prizonierul va fi împușcat imediat*. Mi s-au pus cătușe nounoute, nichelate, strălucitoare, adevărate giuvaeruri. Un gardian a prins de ele un lanț, pe care și l-a înfășurat pe mînă, ducîndu-mă ca pe o fiară sălbatică abia capturată. Am fost urcați în dube și duși la gară, unde vegheau cîteva cordoane de poliție. Am trecut printre două trenuri pline de călători. La ferestrele vagoanelor, pe scări, lume se înghesuia să ne vadă. Tăcere de moarte. Nici un cuvînt ostil. Era primul nostru succes.

Am fost urcat într-un compartiment rezervat, dintr-un vagon obișnuit de pasageri. Cinci gardieni s-au instalat alături de mine. Foiala lor mi-a dat de înțeles că Dimitrov și Tanev se găseau în compartimentele învecinate, dar nu am mai reușit să-i văd".

Procesul începe la 21 septembrie 1933. Pe o estradă, membrii Curții supreme — președintele Bünger și cei patru asesori ai săi, în robe roșii. La o masă separată, procurorul general Werner și cei doi adjuncți ai săi, în robe negre. În fața lor, cei cinci acuzați, polițiștii, care îi însoțesc și care le interzic să comunice unii cu ceilalți, avocații.

Clădirea Reichstagului mistuită de flăcări și imaginea aceleiași clădiri înainte de incendiu

În p. 19: Gheorghi Dimitrov (primul din dreapta) în timpul procesului de la Leipzig. Alături: van der Lubbe

Din cei 300 ziariști germani și străini care au cerut să asiste la proces, numai 125 au căpătat autorizație. Ei ocupă parterul, în vreme ce la „galerie" stă publicul, care a făcut coadă de la 8 dimineața. Din ordinul lui Göbbels, lîngă sala de ședințe s-a instalat o cabină de înregistrare: 700 discuri vor fi necesare pentru a cuprinde cele spuse de judecători, procurori, acuzați, apărători și martori. Căci Biinger și colegii săi au acceptat să transforme justiția într-o unealtă a politicii hitleriste, iar Hitler, Göbbels și Göring consideră că procesul le va permite să dovedească opiniei publice din Germania și din străinătate că nu ei, ci comuniștii au dat foc Parlamentului.

Dar dezbaterile nu confirmă speranțele naziștilor. Nici măcar van der Lubbe nu se conformează scenariului. Apatic, palid, absent, cu capul veșnic plecat, cu o vorbire greoaie și deseori nedeslușită, abia răspunzînd interogatoriului ce i se ia, cu aerul pierdut al unui morfinoman, el opune totuși un *nu* categoric atunci cînd președintele îl întreabă arătîndu-i pe ceilalți patru acuzați:

— Cunoști pe vreunul dintre acești oameni?

Iar cînd Biinger insistă, van der Lubbe ridică și el tonul:

— Nu, nu, nu-i cunosc. Nu i-am văzut niciodată.

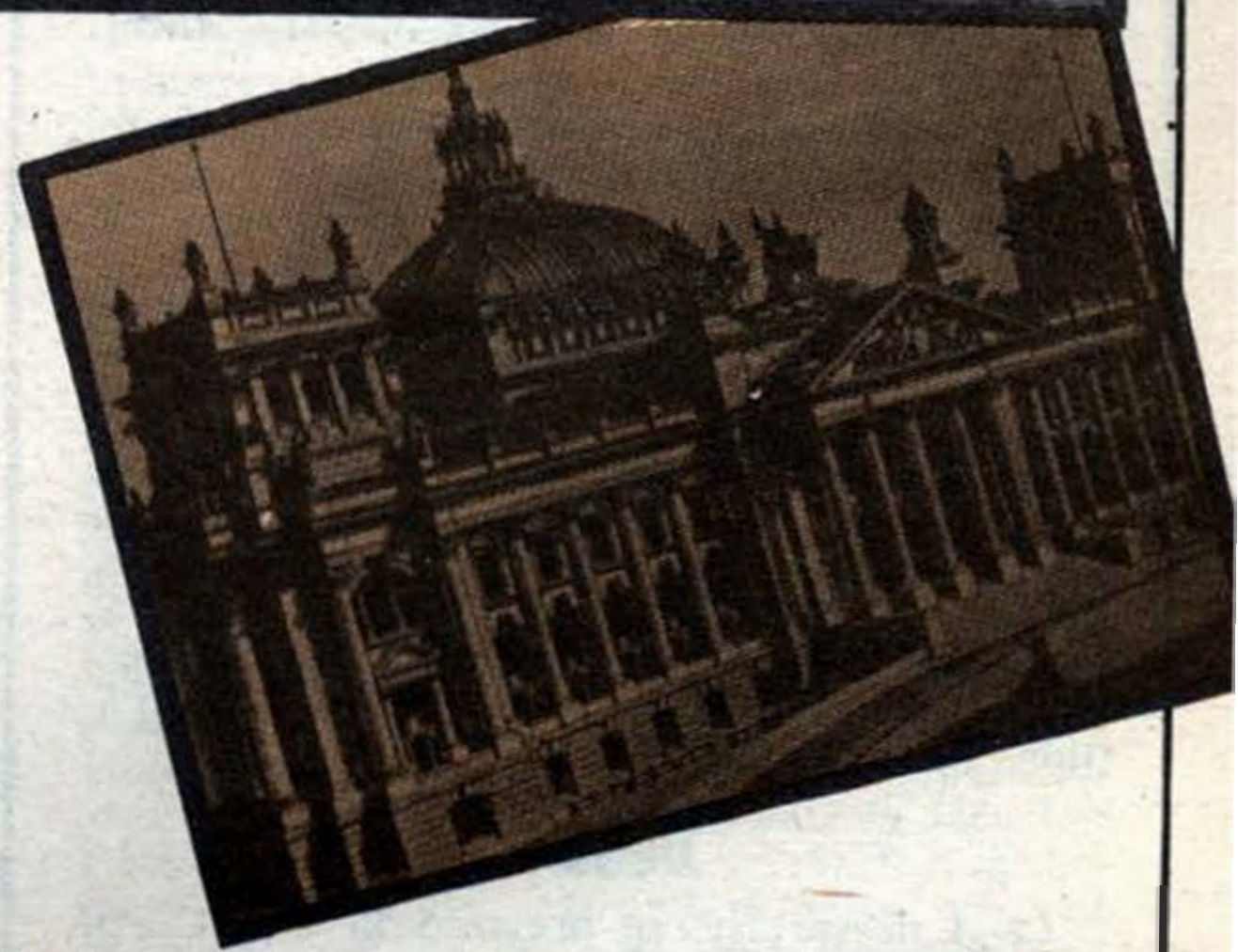

Martorii care defilează sînt fie provocatori plătiți ai poliției, fie S.S.-iști în civil, fie deținuți de drept comun, cărora li s-a promis libertatea în schimbul unor depoziții mincinoase. Din boxa în care se află, străjuit de gardieni, Dimitrov, care vorbește curent germana, demască minciunile cusute cu ață albă ale acuzării, îi pune în încurcătură pe martorii falși, creează momente penibile președintelui și procurorului. Procesul trenează săptămîni de-a rîndul și toate eforturile aparatului propagandistic a lui Göbbels capotează lamentabil. Iată patru exemple printre multe altele.

Portarul Reichstagului, un anume Hornemann, depune atît de țanțoș jurămîntul, încît Dimitrov nu se poate stăpîni să nu zîm-

bească. Ofensat, Hornemann îndreaptă mîna în direcţia lui şi declară:

— Pe cel care rîde aşa îl cunosc eu! În ziua de 27 februarie era la Reichstag.

— În ziua de 27 februarie eram la München, ripostează Dimitrov. Poliţia a verificat acest fapt — pe dumneata nu te-a pus la curent?

Un inginer nazist, Bogun, îşi aminteşte că l-a văzut pe Popov ieşind din Reichstag „exact la ora 9 fără 5 seara". Martorul îl identifică pe cel despre care vorbeşte în boxă. Din întîmplare, Popov şi-a scos ochelarii, pe care îi poartă tot timpul, cu puţin înainte de intrarea lui Bogun. Dimitrov îl întreabă pe acesta:

— Cel pe care l-aţi văzut ieşind din Reichstag purta ochelari?

— Nici pomeneală.

Din nou sala izbucneşte în rîs. Dimitrov comentează:

— După titlurile pe care le aveţi, vă credeam inginer, dar văd că sînteţi romancier.

Pe maiorul Weber Stedt, şeful Serviciului presei naziste, acreditate la Reichstag, nu numai că îl prinde cu minciuna, dar dovedeşte că s-a înţeles în prealabil cu un alt martor din slujba lui Göbbels, iar pe deputatul naţional-socialist Rupin, care pretinde că ar fi remarcat la 26 februarie o mare agitaţie în rîndurile parlamentarilor comunişti, Dimitrov îl întreabă sec:

— Dumneavoastră din ce partid faceţi parte?

Martorul evită să răspundă. Dimitrov:

— Nu cumva v-o fi fiind ruşine să răspundeţi naţional-socialist?

Dimitrov nu se sfieşte să-şi exprime adeziunea la cauza comunismului, cauză căreia şi-a închinat întreaga viaţă. Atitudinea sa ilustrează din plin o formulă de care s-a uzat şi s-a abuzat, dar care lui i se potriveşte pe de-a-ntregul: transformarea boxei acuzaţilor într-o tribună. La începutul lui noiembrie, procesul se mută la Berlin, într-una din încăperile neatinse de foc ale Reichstagului. Naziştii speră să înfrîngă astfel cerbicia inculpaţilor. Fără nici un succes.

Duelul...

La 4 noiembrie, se prezintă în faţa Curţii supreme Hermann Göring. Deţinătorul celor trei funcţii importantissime — prim-ministru şi ministru de interne al Prusiei şi preşedinte al Reichstagului — vine ca martor într-o uniformă verde de vînător gardian silvic.

Publicul se ridică în picioare, iar magistraţii îl salută cu braţul ridicat. Preşedintele Bünger îl întreabă dacă vrea să răspundă la întrebările ce i se vor pune sau dacă preferă să facă o expunere generală. Plin de ifose, Göring se declară gata şi pentru una, şi pentru cealaltă. Începutul îl face cu o lungă diatribă anticomunistă, împletită cu un fel de amplu autopanegiric. El e „salvatorul" Germaniei pe care o ameninţa „barbaria roşie". Asistenţa, formată la această şedinţă numai din nazişti, îl aplaudă frenetic, apoi rotofeiul demnitar anunţă că binevoieşte să răspundă la întrebări. Şi astfel se angajează unul dintre cele mai celebre dueluri din analele judiciare.

Spaţiul nu ne permite să reproducem decît unele pasaje din această înfruntare, la capătul căreia toţi — fie ei prieteni sau duşmani — au văzut un singur învingător, pe Dimitrov.

Dimitrov: Deputaţii naţional-socialişti Karwahne şi Frey au declarat aici că [la 27 februarie] pe la ora 11 seara, s-au dus la Ministerul de interne, unde au anunţat că ei, împreună cu naţional-socialistul austriac Kroyer, l-ar fi văzut pe Torgler cu van der Lubbe în ziua incendiului. Au stat de vorbă aceşti deputaţi cu prim-ministrul Göring în seara respectivă?

Göring: Nu.

Dimitrov: Ştie dl. preşedinte că dl. Karwahne şi dl. Frey spuseseră acest lucru?

Göring: Am aflat de asta a doua zi după incendiu.

Dimitrov: Dimineaţa sau seara?

Göring: Înainte de amiază sau poate după-amiază.

Dimitrov: Aşadar, înainte de amiază sau după-amiază?

Göring: Se poate stabili ora la care am fost informat prin audierea consilierului ministerial Diels [şeful Gestapoului].

Dimitrov: Aş vrea să se stabilească acest lucru foarte exact, deoarece, la întrebarea mea, dl. Karwahne a răspuns categoric că l-a informat pe dl. prim-ministru curînd după miezul nopţii, imediat după izbucnirea incendiului... La 28 februarie, dl. Göring a spus într-un interviu pe marginea incendiului Reichstagului: „Cu prilejul arestării comunistului olandez van der Lubbe, pe lîngă paşaportul acestuia, s-a mai confiscat şi carnetul său de partid". Cum de ştia dl. prim-ministru Göring că van der Lubbe avea asupra lui un carnet de membru al partidului comunist?

Göring: Trebuie să spun că pînă acum nu prea m-a interesat acest proces, adică nu am citit tot ce s-a scris despre el. Credeam că d-ta ştii de mult că eu nu mă ocup cîtuşi de puţin de anchetarea acestui caz. Nu alerg de colo pînă colo şi nu scotocesc prin buzunarele oamenilor...

Remarcabile în această replică sînt cel puţin două elemente: minciuna sfruntată a lui Göring, atunci cînd afirmă că nu s-a ocupat de incendierea Reichstagului (de care s-a ocupat în toate sensurile acestui cuvînt) şi faptul că nu răspunde deloc întrebării lui Dimitrov. Acesta insistă.

Dimitrov: Cei trei funcţionari ai poliţiei judiciare care l-au arestat şi interogat pe van der Lubbe au declarat în unanimitate că nu găsiseră nici un carnet de partid asupra lui. Aş vrea, aşadar, să ştiu de unde provine informaţia referitoare la carnet.

Göring: Informaţia mi-a fost transmisă în mod oficial. Poate că în prima noapte mi s-au comunicat lucruri care nu puteau fi verificate şi poate că anumiţi funcţionari...

au considerat ca un fapt cert că Lubbe avea un carnet de partid — şi, bineînţeles, m-au informat şi pe mine. A doua zi dimineaţă, am dat publicităţii această informaţie... Dealtfel n-are nici o importanţă, deoarece aici, la proces, s-a stabilit că Lubbe nu avea asupra lui un carnet de partid.

...şi victoria

De ce se încurcă Göring atît de jalnic, de ce recunoaşte că a fost minţit şi că s-a grăbit să difuzeze minciuna? Pentru că, iniţial, naziştii au plănuit să confecţioneze un carnet de partid fals, pe care să-l „găsească" în buzunarul lui van der Lubbe. Ulterior, dîndu-şi seama că falsul putea fi uşor demascat în Olanda, au renunţat la proiect — lucru cu care Göbbels nu a fost pus destul de prompt la curent.

Dimitrov: Martorul este prim-ministru şi ministru de interne al Prusiei. Nu răspunde de poliţia din subordinele d-sale?

Göring: Ba da.

Dimitrov...: În dubla dv. calitate, aţi declarat că incendiatorii sînt comunişti, că Partidul Comunist din Germania a pus focul cu ajutorul unui comunist străin, van der Lubbe. Această declaraţie a dv. nu a avut darul să orienteze ancheta poliţiei şi, apoi, instrucţia judiciară într-un sens anume, eliminîndu-se astfel orice posibilitate de cercetare în alte direcţii, pentru a se descoperi adevăraţii incendiatori ai Reichstagului?

Göring...: Eu nu sînt un funcţionar al poliţiei, ci un ministru responsabil. Aşa că pentru mine nu era important să demasc un criminal de mîna a doua, ci partidul, concepţia despre lume, care sînt vinovate de acest atentat. Fii pe pace, poliţia merge pe toate urmele. Eu nu aveam de stabilit decît dacă e vorba sau nu de o crimă politică. Pentru mine e o crimă politică şi sînt convins că pe făptaşi trebuie să-i căutăm în partidul vostru. (Începe să vocifereze şi să-l ameninţe pe Dimitrov cu pumnul.) Partidul vostru este un partid de criminali care trebuie să fie suprimat! Iar dacă instrucţia judiciară s-a orientat în această direcţie, ea a mers pe o pistă bună.

Dimitrov: Dl. prim-ministru cunoaşte că acest partid care trebuie „suprimat" îşi exercită puterea pe o şesime din suprafaţa globului, şi anume Uniunea Sovietică, că această Uniune Sovietică întreţine relaţii diplomatice, politice şi economice cu Germania şi că comenzile sale de furnituri sînt de un interes vital pentru sute de mii de muncitori germani?

Preşedintele Curţii (adresîndu-se lui Dimitrov): Îţi interzic să faci aici propagandă comunistă.

Dimitrov: Dl. Göring face aici propagandă naţional-socialistă. Ideile comunismului s-au impus în Uniunea Sovietică şi chiar aici în Germania au milioane de adepţi, printre cei mai buni fii ai poporului german. Ştiţi că...

Göring: O să-ţi spun eu ce ştie poporul german. Poporul german ştie că te porţi aici cu obrăznicie şi că ai venit în Germania ca să incendiezi Reichstagul. Dar eu nu am venit aici pentru a-ţi permite să mă supui unui interogatoriu şi să mă pui la punct de parcă ai fi judecător! În ochii mei nu eşti decît un răufăcător, care trebuie spînzurat cît mai degrabă.

Preşedintele Curţii: Dimitrov, ţi-am mai spus că n-ai voie să faci aici propagandă comunistă. Aşa că nu trebuie să te miri că dl. martor este atît de emoţionat! Îţi interzic cu stricteţe să faci propagandă. Nu poţi pune decît întrebări referitoare la proces.

Dimitrov: Sînt foarte mulţumit de răspuns, domnule prim-ministru.

Preşedintele Curţii: Puţin îmi pasă dacă eşti mulţumit sau nu. Acum îţi iau cuvîntul.

Dimitrov: Aş vrea să mai pun o întrebare care se referă la proces.

Preşedintele Curţii: Îţi iau cuvîntul.

Göring: Afară, nemernicule!

Preşedintele Curţii (adresîndu-se gardienilor): Luaţi-l!

Dimitrov: Vă e frică de întrebările mele, domnule prim-ministru?

Göring (urlînd către Dimitrov, care e condus de gardieni): Bagă de seamă, bagă bine de seamă, îţi vin eu de hac, deîndată ce ieşi din sala de şedinţe! Nemernicule!

Desigur Göring şi-ar pune cu plăcere în aplicare ameninţarea. Dar regimul hitlerist este încă prea slab. În alegerile care au avut loc în ziua de 5 martie 1933, comuniştii au dobîndit peste 4 800 000 voturi, iar peste 56 la sută dintre alegători s-au pronunţat împotriva zvasticii. De aceea, răcnetele domnului prim-ministru al Prusiei rămîn o figură retorică. Pînă şi presa de obedienţă nazistă, care respectă cu fidelitate indicaţiile lui Göbbels, recunoaşte, făţiş sau printre rînduri, că înscenarea propagandistică a acestuia se duce pe apa sîmbetei. Iată un comentariu al cotidianului *Leipziger Neueste Nachrichten*: „În toate împrejurările, Dimitrov se arată un remarcabil psiholog. Preşedintele Bünger are mult de furcă cu acest acuzat vulcanic, care foloseşte perfect microfoanele plasate în faţa lui. Fără încetare, Dimitrov îi ia ca martori pe corespondenţii străini, căutînd la ei un ecou al spuselor sale. Şi dacă ne aruncăm ochii pe presa străină, constatăm că acest ecou a fost găsit". „Prin cunoaşterea profundă a întregului material voluminos al procesului, scrie Edouard Calic, prin observaţiile ironice şi pertinente pe care le adresa clipă de clipă magistraţilor şi martorilor şi pe care le stenografiau reporterii, Dimitrov s-a transformat din acuzat în acuzator. Însuşi preşedintele Bünger a resimţit acest lucru, dovadă că a reacţionat în cîteva rînduri: *Dimitrov, eu conduc tribunalul*. Sau: *Dimitrov, taci din gură! Şi aşa spune presa străină că d-ta conduci dezbaterile*".

Victoria lui Dimitrov s-a oglindit și în sentința pe care a pronunțat-o, în cele din urmă, Curtea supremă, la 23 decembrie 1933. Dimitrov, Popov, Tanev și Torgler au fost achitați. Numai van der Lubbe a fost condamnat la moarte. Execuția lui a avut loc la 10 ianuarie 1934, prin decapitare cu securea[1]. Torgler a fost internat în continuare într-un lagăr „sub protecția poliției", unde avea să rămînă pînă la sfîrșitul războiului. Exact la un an de la incendierea Reichstagului, cei trei comuniști bulgari au fost eliberați și expulzați imediat în U.R.S.S., care le acordase cetățenie sovietică.

Hitleriștii au crezut că peste procesul de la Leipzig căzuse definitiv cortina istoriei. Dar și în această privință s-au înșelat. Istoria a înregistrat definitiv această bătălie judiciară ca o mare și importantă victorie a comunismului asupra fascismului.

---

[1] În anii postbelici, tribunalele Republicii Federale Germania au anulat cu titlu postum condamnarea la moarte a lui van der Lubbe, apreciind că eventuala sa participare la incendiu ar fi antrenat, în cel mai rău caz, o pedeapsă cu opt ani de închisoare. Într-un articol pe această temă, publicat în ziarul *Le Monde*, Rita Thalmann, director al Institutului de studii germanice de pe lîngă Universitatea din Tours, amintește că încă în ianuarie 1934 scriitorii francezi André Maraux și André Gide l-au vizitat pe Göbbels pentru a obține clarificări asupra procesului și eliberarea tuturor inculpaților. „În cursul acestei întrevederi, scrie Malraux, am înțeles că naziștii fuseseră autorii incendiului și că ansamblul procesului era opera lui Göbbels... Guvernul de la Berlin a refuzat crearea unei comisii internaționale de anchetă..."

O asemenea comisie s-a format în 1969, în cadrul Comitetului internațional asupra cauzelor și consecințelor celui de-al doilea război mondial, întemeiat cu un an mai înainte la Luxemburg, sub președinția de onoare a lui André Malraux și Pierre Grégoire. Rezultatele cercetărilor au apărut la München în 1978, sub forma unui volum, *Der Reichstagsbrand — Die Provokation des 20 Jahrhunderts* (Incendiul Reichstagului — Provocarea secolului XX), în redactarea lui Edouard Calic.

Lucrarea răspunde cu probe și mărturii inedite tentativelor unor pseudoistorici neonaziști de a scoate basma curată pe Hitler, Göring et Co. și de a arunca toată vina asupra lui van der Lubbe.

La 25 aprilie 1981, o lungă telegramă a agenției americane Associated Press relua problema procesului de la Leipzig sub un unghi particular — reabilitarea lui van der Lubbe. Campionul acestei cauze este juristul american Robert Kempner, în vîrstă de 81 ani. În trecutul lui, figurează două momente care îi conferă o deosebită competență în acest domeniu: în seara de 27 februarie 1933 a fost martor ocular al incendiului, iar în 1945-1946 a funcționat ca adjunct al consilierului-șef al S.U.A. la procesul marilor criminali de război de la Nürnberg.

În ambele împrejurări, el a stat de vorbă cu Göring. În februarie 1933, pe cînd se afla împreună cu cîțiva gazetari din Statele Unite în apropierea Reichstagului, Göring s-a adresat din proprie inițiativă grupului, declarîndu-i că focul fusese pus de comuniști. În 1945, cu prilejul unui interogatoriu, Kempner l-a întrebat pe Reichsmarschall dacă în urmă cu 12 ani mințise cu premeditare. Göring a recunoscut.

În decembrie 1980, un tribunal berlinez l-a achitat postum pe van der Lubbe, apreciind sentința din 1933 drept „o violentare a dreptății". Dar o instanță superioară, tot din Berlinul de Vest, a anulat decizia tribunalului și a declarat cazul închis.

În calitate de avocat al familiei van der Lubbe, Robert Kempner a declarat că va continua lupta pentru reabilitarea memoriei celui executat de naziști.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **UN DESTIN LA CONFLUENȚĂ CU ISTORIA.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, 200 pp., 5 lei: *o suită de convorbiri realizate de Crina Sîrbu cu autori și editori ai unor cărți străine consacrate președintelui României Nicolae Ceaușescu. Cuvînt înainte — Tamara Mario Dobrin.*

● **MIHAI VITEAZUL ÎN CONȘTIINȚA EUROPEANĂ. VOL. I** *(sub egida Direcției generale a Arhivelor statului, Bibliotecii centrale de stat; coordonatori:* **Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bondoc, Mircea Mușat).**

Editura Academiei, București, 1982, 696 pp., 62 lei: *primul volum dintr-un corpus esențial de documente (241 acte emise de cancelariile europene între 14 noiembrie 1593 și 18 septembrie 1601), despre înfăptuitorul primei uniri politice a românilor.*

● **Dr. Antonie Plămădeală — DASCĂLI DE CUGET ȘI SIMȚIRE ROMÂNEASCĂ.** București, 1981: *autentică antologie de studii istorice dedicată, multor iluștri înaintași, ctitori de cultură românească de la Ștefan cel Mare la Neagoe Basarab, de la spătarul Nicolae Milescu la stolnicul Constantin Cantacuzino, de la Dimitrie Cantemir la Gheorghe Lazăr, de la Gheorghe Șincai la Simion Bărnuțiu, de la Anton Pann la Andrei Șaguna, de la Andrei Mureșanu la Costache Negri, îmbogățită și printr-o serie de noi cercetări privind permanențele culturale românești în veacul nostru.*

● **SETTIMANA ITALIANA DI STUDI STORICI IN OCCASIONE DEL XV CONGRESSO INTERNAZIONALE DELLE SCIENZE STORICHE** — Instituto italiano di cultura — *culegere de studii prefațate de cuvîntările prof.* **Giovanni Spadolini,** *prof. dr.doc.* **Mihnea Gheorghiu,** *ambasadorului* **E.A. Bolasco** *și semnate de* **Carlo Ghisalberti, Blanca Valota Cavallotti, Ștefan Pascu, Giorgio Spini, Mariano Pintus, Paolo Buzzi, Giovanni Vitucci, Dumitru Berciu.**

● **Valentin Al. Georgescu, Ovid Sachelarie — JUDECATA DOMNEASCĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA. 1611-1831.**

Editura Academiei, București, 1982, 244 pp., 24,50 lei: *partea a II-a a lucrării care este consacrată procedurii de judecată.*

● **Marin Matei Popescu, Adrian N. Beldeanu — MIHNEA AL III-LEA.**

Editura Militară, București, 1982, 246 pp., 9,50 lei: *personalitatea și faptele domnului Țării Românești între 1658-1659.*

● **Alexandru A. Bolu — PARADOXURI CELEBRE, ENIGME ȘI CURIOZITĂȚI ALE NATURII ȘI ȘTIINȚEI.**

Editura Litera, București, 1981, 224 pp., 22 lei: *popularizarea științelor într-o formă aparte.*

15 din 45

La sugestia și dorința a numeroși cititori, care ne-au comunicat interesul și pasiunea lor pentru concursurile organizate de revistă, mărturisind prin aceasta dragostea lor pentru istorie și statornica prețuire pentru *Magazin istoric*, inaugurăm, începînd cu acest număr, concursul *Magazin istoric*, a II-a ediție 1982. *15 din 45*.

După cum indică și titlul, concursul este format din 15 întrebări ale căror răspunsuri vor fi selectate din... 45 variante. Întrebările vor fi publicate, în 3 serii de cîte 5, în nr. 9, 10, 11/1982 și ele sînt formulate *exclusiv* pe baza articolelor publicate de revista noastră în anii 1981 și 1982, fiind consacrate unor momente semnificative din istoria poporului român, precum și din istoria universală.

Ca și în alte ediții ale concursului, fiecare întrebare este însoțită de cîte trei variante de răspuns. Din aceste variante, numerotate *a*, *b*, *c*, doar una singură este cea corectă: ea urmează a fi indicată ca atare de concurenți. Răspunsurile vor fi scrise pe o *singură* față a unei *singure* file care va constitui buletinul de participare la concurs.

Trimis după publicarea celei de-a treia serii de întrebări, acest buletin de participare va cuprinde trei coloane verticale, numerotate cu I, II, III, corespunzînd celor trei serii de întrebări. Pe fiecare coloană se vor scrie, de sus în jos, numărul întrebării și litera care indică răspunsul corect. De exemplu:

I	II	III
1—b	1—c	1—b
2—c	2—a	2—a
3—a	3—b	3—c

Modelul de mai sus este pur orientativ și nu reprezintă cîtuși de puțin răspunsurile exacte la primele întrebări din fiecare serie.

Deci, un buletin de participare va cuprinde trei coloane (corespunzînd celor trei grupe de întrebări) a cîte cinci răspunsuri (corespunzînd celor cinci întrebări din fiecare grupă).

Nu se vor lua în considerație variantele de răspunsuri.

Împreună cu cele trei taloane, răspunsurile la cele trei serii de întrebări vor fi trimise *într-un singur plic* pe adresa: *Redacția* Magazin istoric, *Căsuța poștală 1-702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, cod 70 100*, pînă cel mai tîrziu **30 septembrie 1982** (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea *Pentru concurs*.

Răspunsurile rectificate ulterior nu se vor lua în considerare, singurele valabile fiind cele de pe buletinele de concurs, expediate împreună cu taloanele.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atașează două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente de două sau mai multe ori în urnă.

Datele personale ale concurenților (nume, adresă și profesie) vor fi scrise citeț, cu litere mari de tipar, pe aceeași unică filă.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

Premiul 1	— 1 televizor OLT
Premiul 2	— 1 aparat radio MADRIGAL
Premiul 3	— 1 aparat radio ULTRASON
Premiile 4-5	— 2 aparate foto ORIZONT
Premiile 6-8	— 3 aparate radio DERBY
Premiile 9-13	— 5 aparate foto SMENA 8 M
Premiile 14-23	— 10 servicte
Premiile 24-38	— 15 seturi diapozitive istorice
Premiile 39-58	— 20 abonamente pe un an la Magazin istoric
Premiile 59-88	— 30 abonamente pe 6 luni la Magazin istoric

Încheind aici prezentarea concursului *Magazin istoric*, ediția a II-a 1982, urăm participanților mult succes!

Prima serie de întrebări

1) În iunie 1933, din inițiativa P.C.R., la București s-a constituit Comitetul Național Antifascist (C.N.A.), largă organizație democratică de luptă împotriva fascismului și războiului, în conducerea căreia P.C.R. a desemnat pe înflăcăratul revoluționar patriot Nicolae Ceaușescu.

În aceeași lună iunie 1933, C.N.A. a participat la o importantă reuniune internațională (4-6 iunie)

Care?

a) Congresul antifascist de la Paris

b) Congresul internațional antirăzboinic de la Amsterdam

c) Congresul internațional antifascist de la Bruxelles

2) Voievozii români au sprijinit permanent lupta popoarelor din Balcani împotriva dominației otomane, acordînd, între altele, găzduire pe pămîntul românesc multor refugiați din sudul Dunării.

Astfel, în timpul lui Vlad Dracul, au venit în Țara Românească 12 000 bulgari, informație transmisă de cronicarul burgund...

a) Walerand de Wavrin

b) Geoffroy de Villehardouin

c) Robert de Clary

3) Bucureștiul a fost prima capitală din sud-estul european în care a fost trimis un reprezentant al Statelor Unite ale Americii.

În ce an?

a) 1890

b) 1883

c) 1880

4) În 1380, în această localitate s-a desfășurat o aprigă înfruntare între hanul Mamai, conducătorul Hoardei de Aur, și Dmitri Ivanovici, cneazul Moscovei, moment important în istoria independenței poporului rus de sub dominația mongolă.

Numele localității.

a) Kozelsk

b) Kulikovo

c) Rostov

5) *Cum se numea primul stat unificat din istoria Coreei?*

a) Koryo

b) Koguryo

c) Balhai

Apariţia pe scena politică a Europei a statelor feudale româneşti este rezultatul unei îndelungi evoluţii economice, politice şi social-culturale a formaţiunilor statale autohtone prefeudale — evoluţie relevată de izvoarele literare şi documentare ale epocii. Ce noi argumente aduce arheologia în sprijinul cunoaşterii primelor cnezate şi volevodate româneşti, premergătoare constituirii statelor feudale?

CETĂŢENI — CENTRUL VOIEVODAL AL LUI SENESLAU

Dr. LUCIAN CHIŢESCU,
Muzeul de istorie al R. S. R.

Localitatea Cetăţeni, din judeţul Argeş, a atras de multă vreme atenţia istoricilor şi a arheologilor. Tradiţia populară, care situează aici cetatea lui Negru Vodă şi un schit atribuit acelaşi legendar volevod, ca şi denumirea satului, ce aminteşte legătura aşezării cu o cetate (fie că oamenii de aici erau locuitori ai cetăţii, fie că aveau obligaţii feudale faţă de ea) au constituit tot atîtea motive ale acestui interes. Şi iată, cercetările arheologice — mai vechi şi, cu deosebire, cele recente — au răsplătit efortul specialiştilor furnizînd o serie de descoperiri de maximă importanţă pentru adîncirea cunoaşterii istoriei antice şi medievale a ţării noastre.

Pe un mic platou din vîrful munticelului Cetăţuia (Cetăţuia lui Negru Vodă cum i se mai spune) a fost identificată cea mai veche cetate geto-dacică *de zid*, cunoscută pînă acum la sud de Carpaţi şi considerată a fi centrul unei formaţiuni statale anterioară perioadei lui Burebista. La poalele ei, pe un mic şi îngust platou din stînga rîului Dîmboviţa, au fost scoase la lumină urmele unei înfloritoare aşezări geto-dacice din sec. III î.e.n.-I e.n.

Cercetările recente au identificat, peste locuirea geto-dacică, excepţionale vestigii de civilizaţie românească medievală, din perioada anterioară constituirii statelor feudale de-sine-stătătoare. În cursul sec. XIII, cetatea geto-dacică a fost refăcută de către voievozii români din această perioadă şi folosită în cadrul sistemului de apărare a formaţiunii lor. Între vestigiile ce se suprapun aşezării geto-dacice se află şi cele ale unei necropole feudale, datînd din aceeaşi perioadă (sec. XIII).

Analizînd, cu ani în urmă, vestigiile feudale de la Cetăţeni, cunoscute la acea dată, ajungeam la concluzia că, foarte probabil, cetatea şi aşezarea pe care aceasta o proteja constituiseră reşedinţa unui voievodat românesc din sec. XIII, de pildă cel al lui Seneslau[1], care — pe la anul 1247 — se întindea pe ambele versante ale Munţilor Făgăraş, cuprinzînd, în afară de Cetăţeni, şi alte centre: Breaza (com. Lisa, jud. Braşov), Cîmpulung, Curtea de Argeş. Investigaţiile efectuate în cursul anului trecut au adus noi clarificări acestei ipoteze, relevînd totodată o descoperire cu valoare de unicat: trei monumente religioase de piatră, ce se succed neîntrerupt, pe o perioadă cuprinsă între sec. XIII şi XVIII.

Primul dintre acestea — pe care l-am cercetat — situat chiar lîngă apa Dîmboviţei, este — aşa cum o dovedeşte materialul arheologic — cel mai „tînăr", datînd din sec. XV-XVIII. Este vorba despre o construcţie (1) specifică arhitecturii româneşti din această perioadă, fiind alcătuită, în exterior, din piatră şi cărămidă aparentă. În imediata lui apropiere, la numai trei metri, se află urmele unui al doilea edificiu religios, cu plan treflat (în formă aproximativă de trifoi) şi cu pereţii pictaţi în frescă (2). Zidit în

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1976.

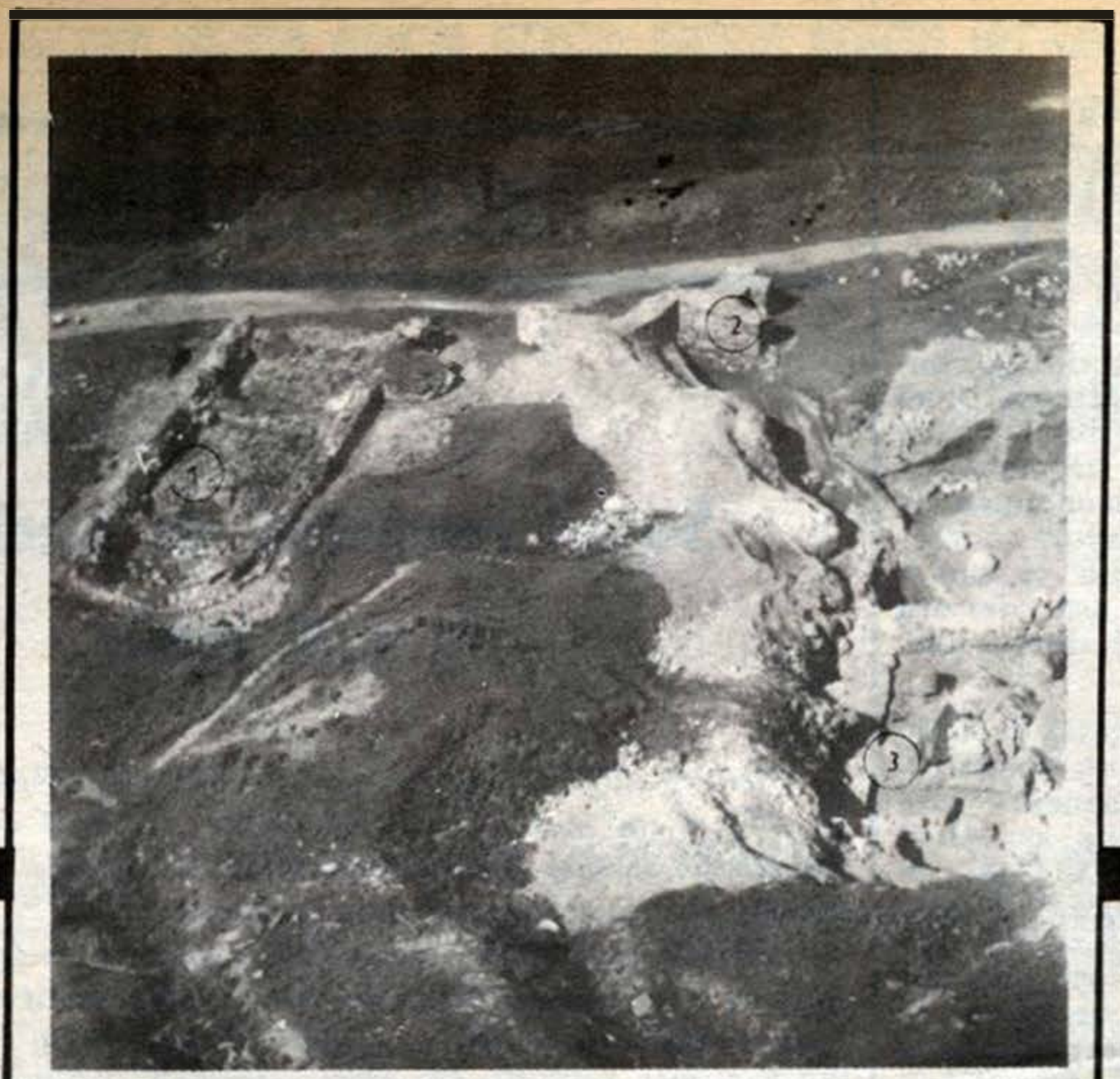

Imagine de ansamblu asupra monumentelor arhitectonice de la Cetăţeni, ce se continuă neîntrerupt de la începutul sec. XIII pînă în sec. XVIII

jurul anului 1250, acest monument a existat, potrivit rezultatelor furnizate de cercetări, pînă la începutul sec. XV, cînd o mare revărsare a Dîmboviţei l-a distrus în cea mai mare parte. Deşi a existat înainte de apariţia statului feudal Ţara Românească, acest edificiu nu este cea mai veche construcţie religioasă înălţată la Cetăţeni. *Chiar la poalele Cetăţuii lui Negru Vodă, lipită, de un perete al înălţimii pe care se înalţă cetatea, sub o stîncă enormă, prăbuşită probabil în urma unui seism, am descoperit ruinele unei a treia biserici* (3), *anterioară cu aproape jumătate de secol celei din 1250*. Este o construcţie realizată numai din piatră şi mortar de var, extrem de tare. Monumentul face parte din categoria bisericilor-săli, cu absida semicirculară — tip de construcţii cu o largă răspîndire în sec. XII-XIII, atît în arhitectura bizantină, cît şi în cea romanică. Masa altarului şi pereţii, care erau acoperiţi (aşa cum o probează fragmentele de frescă păstrate) cu o splendidă pictură, arată că ne aflăm în faţa unui monument de factură bizantină. Printre fragmentele de frescă am descoperit şi cîteva litere chirilice de la o inscripţie, care, din păcate, nu a putut fi reconstituită.

Recentele descoperiri de la Cetăţeni au o valoare deosebită: ele pun în lumină cel mai vechi complex de monumente feudale de zid de la sud de Carpaţi şi ne furnizează cea mai concretă dovadă a organizării superioare a societăţii româneşti pe plan economic, social, politic, militar şi religios pe întreaga durată a sec. XIII.

Existenţa, pe o suprafaţă redusă de teren, strict delimitată natural, a unei cetăţi de zid ce proteja o aşezare feudală prosperă, în care se practicau meşteşuguri şi exista un comerţ dezvoltat (ilustrat de monedele bizantine de aur descoperite), *ca şi a două monumente religioase de factură bizantină şi de rit ortodox, care se succed de-a lungul întregului veac XIII*, argumentează din plin prezenţa aici a *unui important centru economic, politic şi cultural românesc*. În cadrul lui se reliefează existenţa atît a membrilor de rînd ai societăţii, acei *rustici* amintiţi în *Diploma cavalerilor ioaniţi*[1], emisă la 1247, cît şi a vîrfurilor laice sau religioase ale societăţii feudale ale acelei vremi (*majores terrae* = mai marii pămîntului — cum sînt denumiţi în acelaşi document). Unor asemenea personaje le-au aparţinut obiecte, precum acel inel sigilar din argint granat, cu floarea de crin (găsit într-unul din mormintele din necropolă) sau monedele bizantine din aur din vremea împăratului Ioan Vatatzes (descoperite în alt mormînt).

Prin toate aceste elemente, complexul de la Cetăţeni se dovedeşte a fi fost un important centru ce a fiinţat paralel cu cele de la Breaza, Curtea de Argeş şi Cîmpulung (Muscel), în cadrul unei formaţiuni statale româneşti unitare pe plan etnic şi cultural, ce cuprindea ambele versante ale Munţilor Făgăraş. Se confirmă astfel constatarea făcută cu decenii în urmă de Gheorghe I. Brătianu, anume că „un singur stat românesc exista la acea vreme [*1247*] în stînga Oltului, voievodatul lui Seneslau".

Studierea complexului de monumente de la Cetăţeni îngăduie să ne formăm o imagine mult mai cuprinzătoare despre ceea ce a însemnat în fapt *un centru voievodal românesc*, înainte de apariţia statului feudal propriu-zis. Se atestă, pe plan arheologic, că biserica-sală de piatră este o transpunere a bisericii de lemn specifică regiunii respective, care, la rîndul ei, reprezenta, după P.P. Panai-

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1976.

tescu, „dezvoltarea casei de lemn de sub pădure", avînd aşadar un pronunţat specific românesc. Desigur, trecerea la arhitectura de piatră a fost şi o consecinţă a caracteristicilor terenului şi a abundenţei acestui material de construcţie. Dar înălţarea unei cetăţi şi a unei biserici din piatră cereau, la vremea respectivă, o forţă economică de care nu putea dispune o aşezare rurală oarecare, ci numai un stăpîn feudal, aşa cum era Seneslau ori unul dintre înaintaşii săi.

Biserica ridicată în 1250 reflectă şi ea specificul arhitectonic românesc prezentînd similitudini cu lăcaşul din sec. XI-XII de la Niculiţel (jud. Tulcea) şi înlăturînd astfel ipoteza că planul treflat ar fi fost introdus abia în sec. XIV, de la sud de Dunăre, prin intermediul lui Nicodim, ctitorul Voditei[1].

În sfîrşit, prezenţa celor două monumente religioase de la Cetăţeni, anterioare — cum am arătat — constituirii statului feudal Ţara Românească, la care se adaugă o altă construcţie de acelaşi tip de la Curtea de Argeş[2] sînt mărturii importante privind existenţa unei organizări bisericeşti proprii cu mult înainte de formarea statului feudal independent, confirmînd astfel cele spuse în documentul papal din 1234 despre „românii, ce se socotesc creştini..., avînd rituri şi obiceiuri diferite [de ale catolicilor]...".

Existent la începutul sec. XIII, acest voievodat a rămas, ca şi alte teritorii de la noi, ferit de invaziile pustiitoare ale vremii (nu se constată urme ale trecerii tătarilor pe aici, în 1241), sub conducerea voievozilor proprii. Aceşti voievozi, la adăpostul munţilor şi sub protecţia fortificaţiilor pe care le-au înălţat, au putut organiza în relativă linişte societatea şi civilizaţia românească pe o cale proprie, reuşind, pînă în primele decenii ale sec. XIV, să realizeze unificarea treptată a teritoriului de la sud de Carpaţi, iar apoi şi independenţa statului feudal Ţara Românească, moment petrecut sub Basarab I, în anul 1330.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 9/1969; 1/1978.

CLIO ANUNŢĂ

Scrieri româneşti de medicină în evul mediu

Printre cărţile aflate în colecţiile Muzeului Naţional din Praga se află şi un manuscris româno-slav, provenit de la mănăstirea bănăţeană, Hodoş-Bodrog, cunoscut sub numele Sbornicul de la Hodoş.

Scris în perioada anilor 1390-1409, în mănăstirea Hodoş-Bodrog — important lăcaş de cultură al populaţiei româneşti din Banat, atestat încă din sec. XII —, manuscrisul cuprinde o seamă de indicaţii preţioase pentru cunoaşterea nivelului atins de cunoştinţele medicale în acea vreme. Găsim, totodată, în cuprinsul lucrării o serie de sfaturi amuzante, ca, de exemplu, cele privind îngrijirea dinţilor. Între altele se recomandă ca pentru curăţatul dinţilor şi vindecarea gurii bolnave să se mestece... „firez" (rumeguş) de stejar.

Un interesant studiu despre tratamentul ciumei şi al rănilor a fost alcătuit de un vestit medic al vremii, originar de pe meleaguri arădene: Johannes (Ioan) Vitus de Balsarata. Fiu al comandantului cetăţii Nădlac, Ioan a rămas orfan de mic, în 1529, în urma unei incursiuni a otomanilor. După ani de şcoală făcuţi la Arad şi Baia Mare, a ajuns student la Wittenberg (1550-1554), iar de aici la Padova şi Bologna, în ultimul oraş luîndu-şi doctoratul, în anul 1558. A practicat medicina în mai multe ţări, printre care şi în Transilvania, între 1570 şi 1575.

Din puţinele date pe care le cunoaştem în legătură cu studiul său, azi pierdut, reiese că autorul a căutat să dea o explicaţie ştiinţifică cauzelor ciumei, boală care a făcut ravagii în epoca feudală, încercînd, totodată, să găsească noi mijloace pentru profilaxia ei. Atrage mai cu seamă atenţia combaterea hotărîtă a ideii de resemnare şi pasivitate totală în faţa acestei temute boli. Johannes de Balsarata situîndu-se aşadar pe o poziţie opusă concepţiei mistico-religioase predominantă a vremii.

Preocupat şi de ştiinţele naturii, savantul arădean a furnizat zoologului Conrad Gesner din Zürich unele date cu privire la crapi şi alte vieţăţi acvatice, pe care acesta le-a inclus într-o celebră lucrare, editată în cîteva rînduri. Recunoscător pentru ajutorul oferit, Gesner i-a solicitat lui Ioan de Balsarata o semnătură pe cartea sa de amintiri intitulată Liber amicorum; *exemplarul respectiv se păstrează astăzi la Biblioteca naţională de medicină din Bethesda (Maryland — S.U.A.).*

Eugen GLÜCK

MĂRTURII ROMÂNEŞTI ÎN ARHIVE ŞI BIBLIOTECI BRITANICE

DENNIS DELETANT,

decan la School of Slavonic and East-European Studies, Universitatea din Londra

În arhivele şi bibliotecile britanice se află un bogat material documentar referitor la istoria românească. Sînt atît documente de arhivă, cu informaţii preţioase privind evenimente semnificative din istoria României, ca, de exemplu, perioada lui Mihai Viteazul, cît şi cărţi rare, unele dintre ele exemplare unice din primele scrieri şi tipărituri româneşti.

Existenţa de contacte între Curtea Angliei şi cea a Ţării Româneşti este atestată încă din deceniul trei al secolului XV, cînd, într-un document aflat la Public Record Office şi datat 13 octombrie 1427, este înregistrată o sumă plătită unui „Paul, conte al Valahiei". Acest document, împreună cu alte 217 din perioada 1427-1601 au fost publicate, în 1964, de prof. Eric Tappe în volumul *Documents Concerning Romanian History 1427-1601* (Documente ce privesc istoria României dintre 1427 şi 1601), ele fiind depistate atît în arhive publice cît şi în colecţii particulare din Marea Britanie. Informaţiile cuprinse în acest volum contribuie la o mai bună cunoaştere a situaţiei în care se aflau ţările române într-o epocă de ample confruntări între Imperiul habsburgic, Poarta Otomană şi regatul Poloniei. De un interes deosebit sînt rapoartele diplomatice ale lui Edward Barton, ambasadorul Angliei la Poartă în timpul domniei reginei Elisabeta I (1558-1603). Numeroase documente din lucrarea amintită se referă la Mihai Viteazul şi lupta sa antiotomană. Corespondenţa diplomatică a lui Barton, iar apoi a succesorului acestuia, Henry Lello, dintre 1594 şi 1601, aduc o serie de date despre personalitatea lui Mihai Viteazul.

La biblioteca Facultăţii de studii slavonice şi est-europene (School of Slavonic and East-European Studies) a Universităţii din Londra, se află o colecţie de vechi tipărituri româneşti, alcătuită de M. Gaster, colecţie de mare însemnătate pentru cunoaşterea vieţii spirituale româneşti. Moses Gaster (1856-1939) s-a născut la Bucureşti, fiind fiul lui Abraham Gaster, ataşat pe lîngă Legaţia olandeză în capitala României. În 1881, a fost numit lector de istoria literaturii române şi folclor comparat la Universitatea din Bucureşti. În 1885, s-a stabilit în Anglia[1], luînd cu el o colecţie impresionantă de manuscrise şi tipărituri româneşti şi slavone. Cele mai valoroase dintre ele le-a achiziţionat, în 1936, Biblioteca Academiei române. Celelalte au fost cumpărate, în 1952, de la urmaşii săi, de biblioteca Facultăţii de studii slavonice şi est-europene de la Universitatea din Londra.

Dintre tipăriturile aflate în colecţia Gaster amintim *Evanghelia* tipărită la Braşov în 1562 de Coresi şi *Cartea românească de învăţătură*, a mitropolitului Varlaam, scoasă la Iaşi în 1643. Lucrarea lui Varlaam se impune prin cutezanţa ei, prin ornamentele şi finele gravuri. Numeroase alte splendide gravuri se pot găsi, de asemenea, în *Îndreptarea legii*, un cod alcătuit îndeosebi din canoane şi legi bizantine, traduse în româneşte şi tipărite la Tîrgovişte, în 1652.

Biblioteca de la Facultatea de studii slavonice şi est-europene mai deţine trei exemplare ale primei *Biblii* complete apărute în limba română; este vorba despre *Biblia* lui Şerban Cantacuzino, tipărită în 1688 la Bucureşti. Din nefericire, nici unul dintre exemplare nu este întreg. În acelaşi loc se mai păstrează trei exemplare dintr-o *Evanghelie*, cu frumoase gravuri şi text bilingv, român şi grec, tipărite în 1693 de Antim

[1] Despre aceasta, *Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900* (Bucureşti, 1979) scrie „În anul 1885, în urma unei campanii sovine împotriva lui Gaster este expulzat din ţară în plină activitate ştiinţifică. Se stabileşte la Londra... După 30 de ani de la expulzare, în 1921, Gaster întreprinde o călătorie în ţară, cu care ocazie ţine conferinţe la Bucureşti, Timi oara, Vălenii de Munte, Sighet, Oradea şi Cluj. În 1929, la propunerea lui Sextil Puşcariu, Gaster este ales membru de onoare al Academiei române.

Ivireanul la Snagov. Din Moldova există un exemplar din *Tîlcuirea legii*, o traducere din greacă făcută de învățatul Ieremia Cacavela și tipărită la Iași, în 1697. Din sec. XVIII, între alte cărți, un interes deosebit prezintă *Ceaslovul* din 1731, care are textul atît în limba română cît și în slavonă. Din scrierile lui Dimitrie Cantemir se păstrează traducerea în limba engleză (1734) din celebra *Istorie a creșterii și descreșterii curții otomane*, care a jucat un rol important în informarea cititorului din Apus în această problemă. În colecția amintită, se mai păstrează scrierea lui Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor gramaticii românești*, una dintre primele gramatici românești, apărută în 1787, în două ediții.

O altă colecție importantă de manuscrise și tipărituri vechi românești se află la Biblioteca Bodleiană din Oxford. Aici se păstrează cel mai vechi și cel mai valoros manuscris românesc din Marea Britanie. Este o *Evanghelie* copiată de miniaturistul Gavriil Uric[1] la mănăstirea Neamț, în 1429. Datorită prezenței, în paralel, pe marginea manuscrisului a unui text grecesc, care fără îndoială a fost adăugat mai tîrziu, manuscrisul a fost înregistrat ca „ms. Canonic Graeci 122".

O copie manuscrisă după *Evanghelia* tipărită de Coresi în 1561 la Brașov a ajuns în sec. XVIII în posesia lui Robert Harley, primul conte de Oxford (decedat în 1724), a cărui colecție se află acum în fondurile Bibliotecii britanice (British Library). În această bibliotecă se mai poate vedea un manuscris românesc (în limba slavonă) transcris probabil de Mihai Moxa la mănăstirea Bistrița din Oltenia, între 1620 și 1650. O copie microfilmată a manuscrisului amintit a fost donată Bibliotecii Academiei R.S.R. din București de autorul acestui articol. Tot la British Library se mai află o copie manuscrisă (din a doua jumătate a sec. XVIII) după *Didahiile* mitropolitului Antim Ivireanul. O copie microfilmată a fost, de asemenea, donată de mine Bibliotecii Academiei R.S.R. Tot din sec. XVIII, există un manuscris în limba română, păstrat în Biblioteca „John Rylands" din Manchester. Este o culegere de texte copiate în 1768 de Matei Voileanu.

Sînt mai bine de 70 ani de cînd Nicolae Iorga, în seminarul său de la Universitatea din București, obișnuia să-și îndemne studenții să cerceteze arhivele și bibliotecile britanice pentru materialele referitoare la România. Deși de atunci mulți învățați români și britanici au adus la lumină importante documente și manuscrise românești aflate în Marea Britanie, îndemnurile lui Iorga își păstrează valabilitatea și astăzi, deoarece colecțiile publice și particulare engleze n-au fost cercetate exhaustiv și probabil că ele mai prezintă multe mărturii semnificative pentru istoria României.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1982.

VECHI LEGĂTURI CU ANGLIA

MARCU BEZA

Sub acest titlu, la 8 mai 1938, Marcu Beza[1] prezenta în ședința Secției literare a Academiei române o comunicare în care făcea cunoscute rezultatele unor cercetări pe care le întreprinsese în arhivele vestitului așezămînt londonez British Museum[2].

Marcu Beza (1885-1949), scriitor, membru corespondent (din 1923) al Academiei române, a activat, din 1909, la Londra ca interpret la Legația română, apoi consul al României. A fost, de asemenea, docent al Universității din Londra. Alături de opere literare, a publicat mai multe studii referitoare la relațiile țărilor române cu Orientul creștin (Biblioteci mănăstirești la Muntele Athos, **1934,** Urme românești în răsăritul ortodox, **1935). A desfășurat, de asemenea, o susținută activitate de popularizare a literaturii și culturii române în Anglia.**

Din comunicarea sa academică, publicată în Memoriile Sec-

1 - *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968; 9/1974.

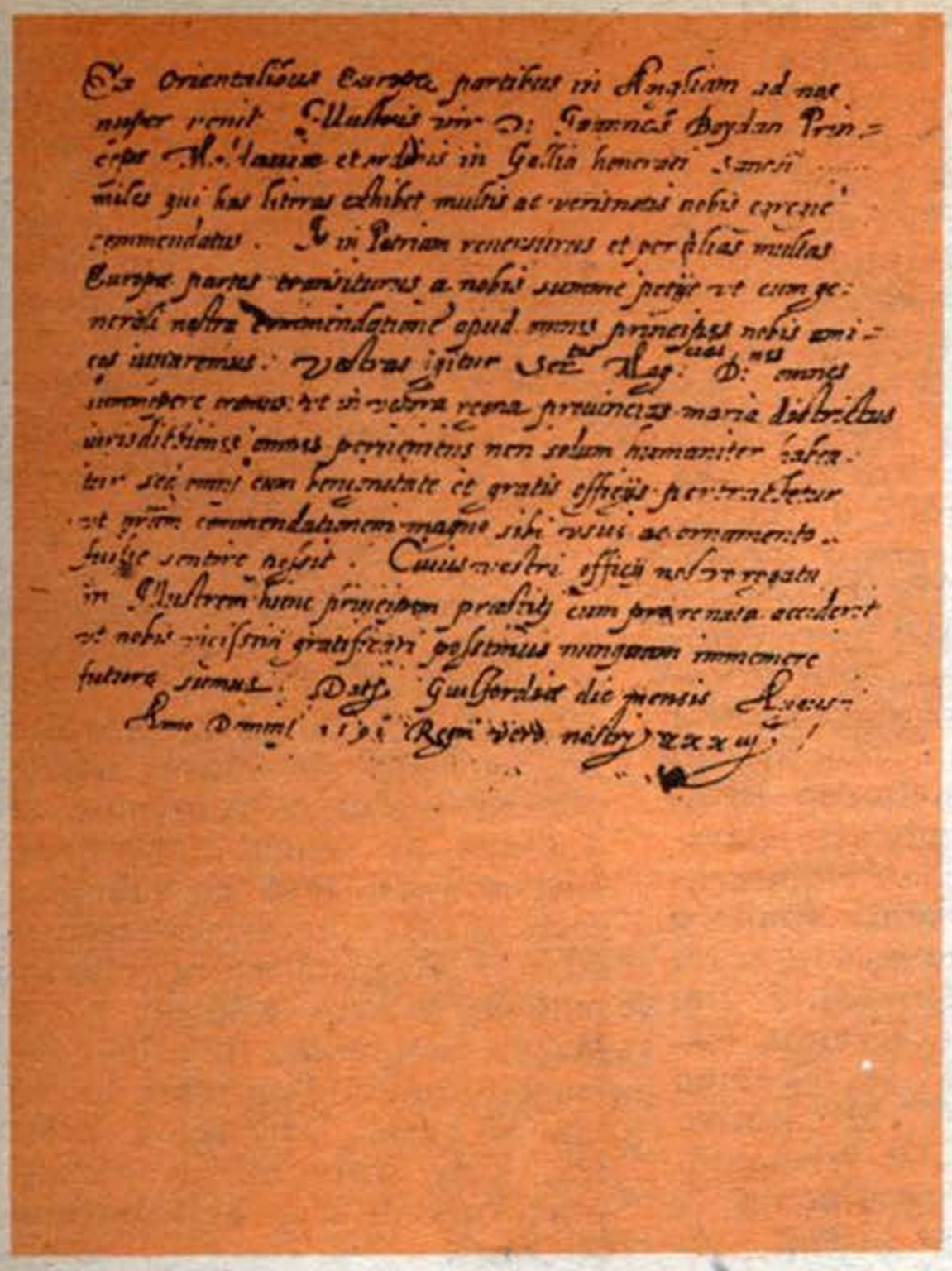

Documente româneşti în arhive britanice: Salvconductul acordat principelui Moldovei Ioan Bogdan de regina Elisabeta I (stînga) şi pagină din manuscrisul Asediul Vienei, a lui Ieremia Cacavela

ţiunii literare, seria III, tom VIII, 1938, prezentăm, în completarea informaţiilor cuprinse în articolul prof. Dennis Deletant, cîteva fragmente ilustrative pentru interesul ce-l prezintă mărturiile româneşti din arhivele şi colecţiile britanice. Interes care, în ultimele două decenii, a dus la o susţinută investigaţie istorică a surselor britanice, materializată prin descoperirea a noi şi importante mărturii documentare privind istoria românească. Multe dintre acestea au fost făcute cunoscute istoriografiei şi cititorilor români, pentru întîia dată, în paginile Magazinului istoric.

Am căutat să adîncesc şi să extind cunoştinţele asupra relaţiilor de demult între Anglia şi ţările româneşti, luînd în cercetare manuscrisele de la British Museum.

Cel mai vechi do ument e o scrisoare de călătorie, ceea ce numim astăzi un *laissez-passer* (bilet de liberă trecere) a reginei Elisabeta I, cu data de 1592, care începe astfel: „Ex Orientalibus Europae partibus in Angliam ad nos nuper venit Illustris vir D: Ioannes Boydan Princeps Moldaviae et ordinis in Gallia honorati sancti..."

E vorba despre pretendentul Ştefan Bogdan [în realitate Ioan Bogdan, un alt pretendent la tronul Moldovei, care în 1592 se afla la Londra], fiul lui Iancu Sasul. Sosirea-i la Londra va fi impresionat mult, deoarece a pătruns ca un personagiu în două piese engleze ale timpului — în *The Silent Woman* (Femeia tăcută) a lui Ben Johnson şi în *The Knight of the Burning Pestle* (Cavalerul pilugului arzător). Aici autorii, Beaumont şi Fletcher, ne înfăţişează o sală în palatul regelui Moldovei, a cărui fiică, Pompiona, grăieşte astfel cavalerului oaspe: „Bun sosit, cavalere, la Curtea tatălui meu / Rege al Moldovei; la mine, Pompiona / Fiica lui scumpă".

Pe Ştefan Bogdan[1] l-a întîlnit mai tîrziu călătorul englez William Lithgow la Constantinopol. Dar înainte de aceasta, Ştefan Bogdan mai fusese la Londra, fiindcă am dat de scrisoarea unui englez de la Curte, care împărtăşeşte următoarele prietenului său, Sir Edward Hoby, la 1607 [în traducere]: „A mai sosit un Prinţ al Moldovei, care fusese aici în timpul reginei, să se roage de mijlocirea ei pe lîngă Marele Senior [sultanul] pentru a-i restitui moştenirea. Regina l-a trimis ambasadorului ei Lille, care l-a tratat cu bunăvoinţă şi l-a ţinut la masa lui, dar cum a aflat de moartea ei [spun unii] l-a vîndut unor turci pentru 3 000 de cechini [ţechini], din închisoarea cărora scăpînd a venit acum cu scrisorile împăratului [sultanului] să-şi caute drèptate".

Un alt manuscris poartă semnătura lui Petraşcu voievod, sub cîteva rînduri adresate lui Wolley, secretarul reginei Elisabeta. Scrisoarea cere un răspuns altora, înmînate de un curier ce nu-l cunoaştem. dar trimiţătorul ar putea fi Petru Cercel, sau al doilea fiu, natural, al lui Pe-

1 *Magazin istoric*, nr. 3-4/1975.

trașcu cel Bun, de asemenea un Petrul.

Al treilea document e tot o scrisoare din anul 1666, a regelui Angliei Carol II, către sultanul Mahomet [IV], rugîndu-l să aibă milă și iertare față de greșitul dom Gheorghe Ștefan, pe care-l numește „bunul nostru prieten", căzut în mare necaz și să-l ridice iar pe scaunul pierdut al Moldovei.

Un manuscris în chip de album se intitulează *Habitus variarum nationem in Regno Transylvanio propriis depicti coloribus* [Veșmintele feluritelor neamuri din regatul Transilvania, zugrăvite în culorile lor aevea]. Nu are dată, însă după slovă și hîrtie ar fi din începutul veacului XVII. Cuprinde tipuri și costume ale neamurilor Transilvaniei, din care am ales numai pe cele românești.

Într-o colecție de rugăciuni în diferite limbi am găsit și un *Tatăl nostru* cu litere slavone, fără dată, sub lămurirea *Oratio Dominica Valahica*.

Am transcris 47 pagini de scrisori ale Companiei indiene, aparținînd englezilor, asupra necesității înființării unui consulat britanic la București. Sînt aici amănunte numeroase cu privire la împrejurările începutului veacului XIX în țările românești.

La British Museum e un departament al hărților. Avînd la îndemînă atlasul de hărți românești alcătuit de D. Dimăncescu am ales trei dintr-acele necuprinse în atlas: una ce înfățișează cursul Dunării din Belgrad la Pontul Euxin, datată 1665; alta cursul Oltului, scoasă la 1707; și a treia întăriturile Hotinului, cu o frumoasă miniatură...

Dar la British Museum se mai află o seamă de manuscrise ale noastre ce și-au făcut drum în diferite vremi acolo. Un hrisov din 1607 al lui Simeon Movilă despre o împroprietărire în „Țara noastră a Moldovei". Un manuscris grecesc poartă titlul *Împresurarea Vienei*. E traducerea lui Ieremia Cacavela, făcută din îndemnul lui Constantin Brîncoveanu, cu o dedicație slăvitoare către Șerban Cantacuzino. La întîia pagină spune o însemnare românească: „A lui Constantin Brîncoveanul vel spătar, scoasă de Ieremia Cacavela, ~ dascălul și egumen Plăviceanilor du pe limba frănciască pe limba greciască. Și scrisă de popa Necula la noem[brie] 1 leat 1686". Aparținuse englezului Frederîch North, care o dete Muzeului Britanic.

Avem apoi trei evanghelii:

1. În slavoneasca veche, datată 1355-1357. La pagina a cincea găsim inscripția. slavonă: „Fiul lui Ștefan voievod. Ioan Alexandru... voievod și domn a toată Țara Moldovei a răscumpărat acest tetraevanghel ce a fost în zălog...".

O altă inscripție românească sună: „Scris-am eu Gavril ierodiacon sud Vlace Țara Românească fiind aici la Aghie Pavel...". Rîndurile ar fi să se ia în sensul că acest Gavril ierodiacon a făcut o copie dintr-un tetraevanghel ce fusese el însuși izvodit după un mai vechi model bizantin. Aghie Pavel este mănăstirea Athosului de unde îl aduse, dăruindu-l Muzeului Britanic, călătorul englez Robert Curzon.

2. Tot slavonească. O avusese Moses Gaster care a scris pe întîia pagină: „Este din veacul al XV-lea".

3. Această a treia evanghelie, de 276 pagini, cu frontispicii migălos împletite și colorate, cu inițiale aurii, prezintă un deosebit de mare interes pentru graiul ei românesc ce datează din veacul al XVI-lea. Într-adevăr, iată ce mărturisește o însemnare grecească la sfîrșit: „Această evanghelie românească este a mea, a lui Marcu voievod, fiul lui Petrașcu voievod și care o va lua să aibă afurisenia celor trei sute optsprezece părinți purtători de har ai soborului Nicean".

Petrașcu nu-i decît Petru Cercel. Dar și celălalt Petrașcu — Radu Paisie — împreună cu fiul său Marcu trebuie să fi avut legături cu Anglia, pentru că la un muzeu din Londra, „Victoria și Albert", căutînd prin broderiile ascunse în sertare am dat și de orariul [veșmînt bisericesc, dintr-o fîșie lungă și îngustă de mătase, in sau bumbac] cu inscripția: „Io Pătru Voievod și fiul său Marcu Voievod, în anul 7046 [1538]".

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1980.

PLANȘELE NOASTRE

Planșele 1-4. Din jurnalul fotografic al expediției astronomice internaționale aflate în 1893 în Senegal pentru studierea unei eclipse solare; între membrii ei și românul Nicolae Coculescu. Imagini reproduse pentru prima oară din albumul **Une mission astronomique en Mars-Mai 1893**, aflat la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S. România

Un român în Senegal

„În timpul celor patru săptămîni ce am avut pînă în ziua eclipsei, reuşirăm cu multă greutate, însă, să ne instalăm aproape complet şi în preziua fenomenului făceam repetiţiunile. Eu eram însărcinat să anunţ începutul totalităţii, prevenind pe observatori mai întîi cu cuvîntul *attention* şi apoi prin cuvîntul *feu*, urmat de o detunătură de puşcă a unui matelot care mă asista...

Primul contact avu loc la 2h 20′ 21″ (ora Parisului) sau aproape 1h 5′ 1″ ora locală“

Fragmentul este reprodus din comunicarea *Eclipsa totală de soare de la 4/16 aprilie 1893 observată la Foundiougne Senegal*, prezentată de astronomul român Nicolae Coculescu, la 14 februarie 1894, la Academia română, în urma călătoriei ştiinţifice ce-o efectuase în 1893 în Africa, cu subvenţia înaltului for ştiinţific român. Despre misiunea lui N. Coculescu în Senegal, revista noastră a publicat un articol în nr. 2/1967.

Nicolae Coculescu (1866-1952) şi-a dat doctoratul în matematici la Paris (1895), efectuînd şi un staţiu la Observatorul astronomic din capitala Fran-

În căutarea amplasării observatorului

Un român în Senegal

ței, unde a desfășurat o susținută activitate.

În anul 1891-1892 a efectuat 288 observații. În anul 1893, tînărul savant a fost invitat de astronomul Henri Deslandres[1] să participe la expediția pe care o organizase în Senegal pentru observarea unei eclipse totale de soare. Este primul român care a participat la studierea unui astfel de fenomen ceresc. În timpul șederii sale în Africa, Nicolae Coculescu a făcut numeroase fotografii. A ținut, de asemenea, un jurnal, din care revista noastră a publicat, în premieră, cîteva pagini în 1967.

În comunicarea sa academică, N. Coculescu descrie astfel localitatea în care și-au instalat tabăra pentru observarea eclipsei. „Foundiougne e un mic sat de negri, de vreo 170 de locuitori, așezat pe malul sting al riului Saloum... În acest mic sat, compus din o ingrămădire de colibe de pale, care nu întrec în înălțime talia mijlocie a unui om și așezat în mijlocul unui teren vast acoperit de o vegetație uscată de secetă și arșița tropicală, trebuia să instalăm observatorul nostru".

[1] Henri Deslandres (1853-1948) astronom francez, director al Observatorului din Meudon (1907) și al celui din Paris (1927), membru al Academiei de științe (1902).

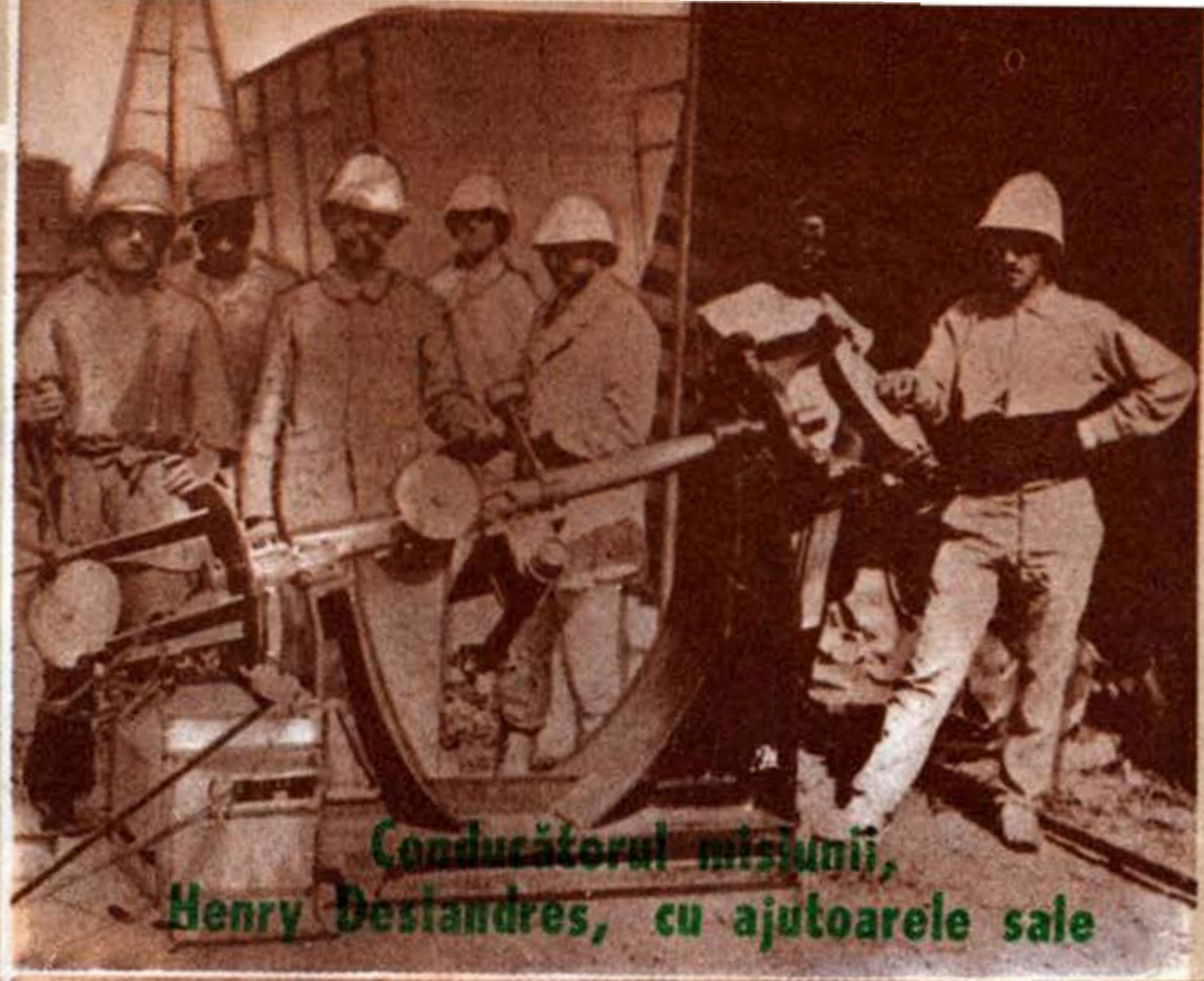

Conducătorul misiunii, Henry Deslandres, cu ajutoarele sale

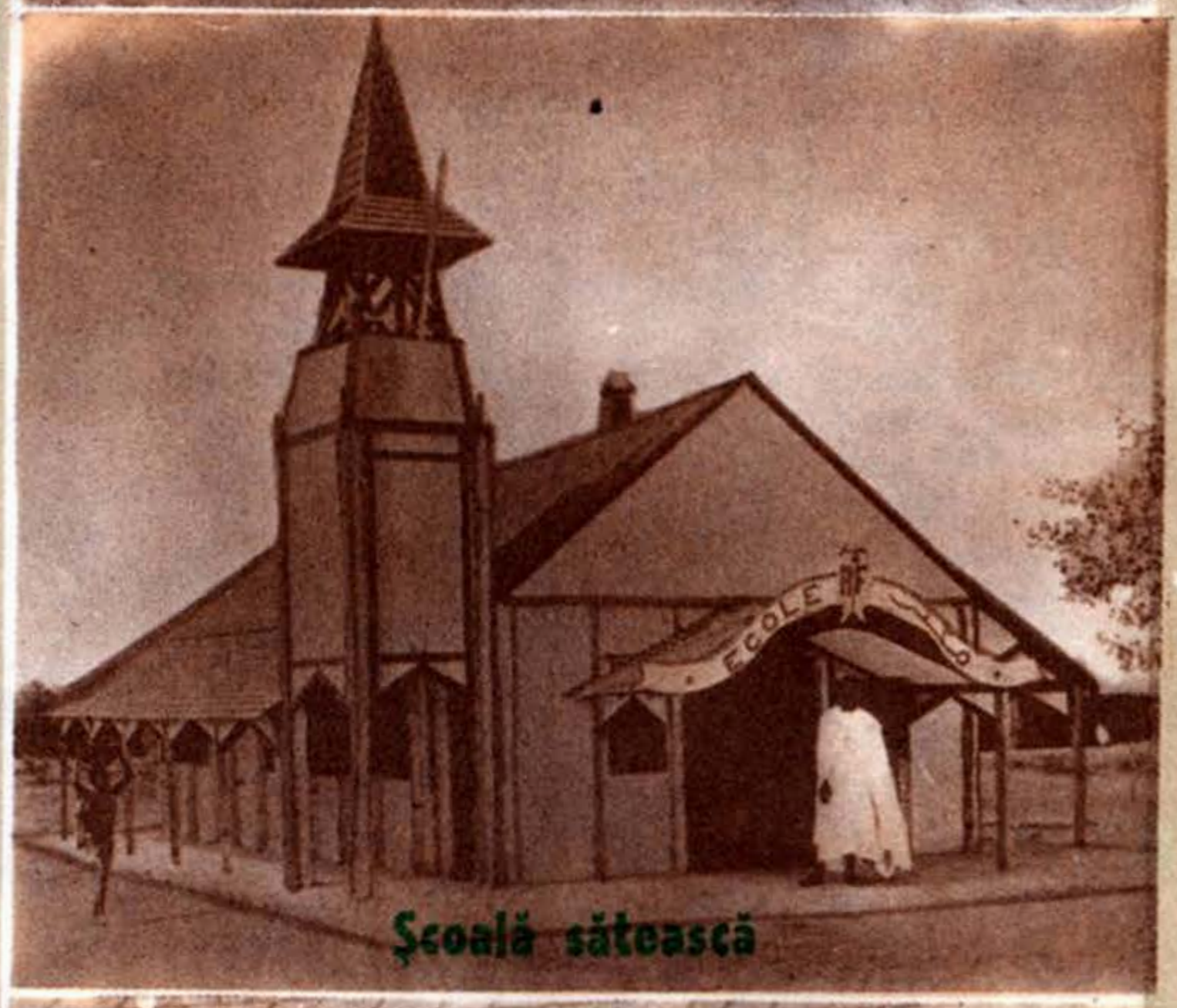

Școală sătească

Învățătorul și elevii

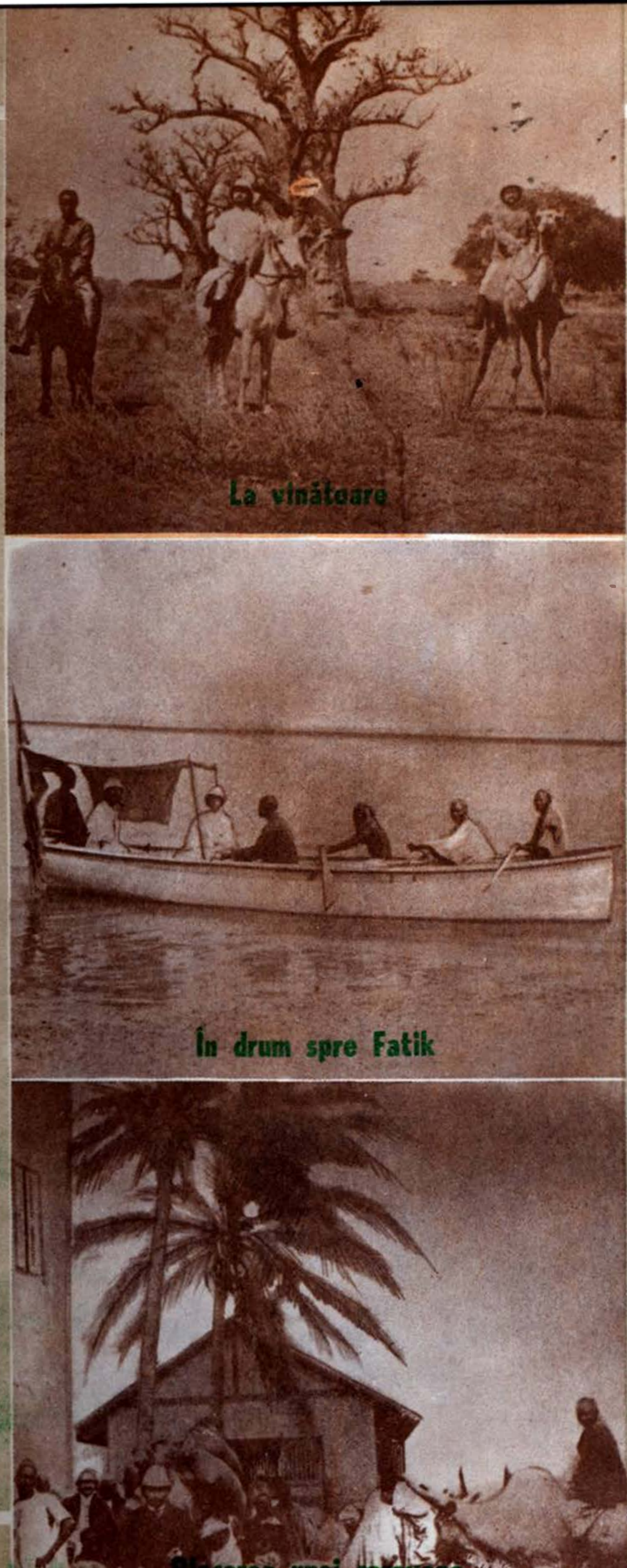

La vînătoare

În drum spre Fatik

Plecarea unei caravane

Echipa de savanți avea asupra sa următoarele instrumente de observare: „un siderostrat, două lunete ecuatoriale, o lunetă fotografică, un pendul bătînd secunda și accesoriile". Siderostratul este astfel descris de N. Coculescu: „Acest instrument, unul din cele mai importante ce a figurat pînă acum în vreo misiune, era destinat studiului naturei constituțiunei coroanei [solare]. În acest scop, două oglinzi fixate la cele două capete ale axului siderostratului trimiteau imaginea reflectată a fenomenului mai multor spectroscoape de diferite dispersiuni, instalate în două camere, de o parte și de alta a extremităților acestui ax".

Întors în țară, în 1895, Nicolae Coculescu a fost numit profesor la Facultatea de științe din București. De numele său se leagă înființarea Observatorului astronomic din București (1908), al cărui director a fost pînă în 1937. S-a aflat printre inițiatorii Comitetului național de astronomie, organism care, în 1930, a devenit membru al Uniunii astronomice internaționale.

În 1966, N. Coculescu a fost comemorat în cadrul aniversărilor recomandate de U.N.E.S.C.O.

Ioan LĂCUSTĂ

Un român în Senegal

În vizită la regele M'Baké II

Spre Franța, pe vasul „Bourgogne"

Prof. dr. NICHOLAS M. NAGY-TALAVERA

ISTORIA — FUNDAMENT AL PREZENTULUI

Profesorul dr. Nicholas M. Nagy-Talavera de la Facultatea de istorie a Universităţii de stat din Chico (California) este unul din cercetătorii americani care a consacrat numeroase studii istoriei ţărilor sud-est europene, între care şi ţării noastre. Fapt firesc, dacă avem în vedere că s-a născut la Satu Mare. Spre sfîrşitul războiului a fost deportat de horthyişti în Germania nazistă. Şi-a dat doctoratul la Universitatea Berkeley-California, alegîndu-şi ca temă anii de dictatură fascistă în Ungaria şi România. În 1970, Institutul Hoover de pe lîngă Universitatea Stanford din Palo Alto (California) i-a publicat lucrarea The Green Shirts and Athers — **ceea ce în traducere neliterală ar însemna** (Cămăşile verzi şi de alte culori).

Oaspete frecvent al ţării noastre, prof. dr. Talavera s-a aflat şi printre participanţii la al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice. Cu acest prilej a avut amabilitatea să ne răspundă cîtorva întrebări.

— Credeţi că istoria are o importanţă deosebită pentru înţelegerea prezentului şi pentru modelarea viitorului?

— Filozoful american Santayana (1863-1952) spunea: „Dacă nu vreţi să cunoaşteţi evenimentele trecutului, sînteţi condamnaţi să repetaţi greşelile trecutului în viitor". Pentru că istoria este puntea care leagă trecutul de prezent şi de viitor. Nu putem înţelege prezentul fără a cunoaşte trecutul, iar viitorul nu poate fi construit fără cunoaşterea şi evitarea greşelilor din trecut. Istoria ne oferă numeroase exemple de greşeli şi crime comise de-a lungul veacurilor şi numai printr-o temeinică analiză a istoriei putem evita toate acestea în viitor.

După cele ce se petrec azi în lume, se pare însă că omenirea nu a tras învăţăminte nici din primul şi nici din al doilea război mondial. Istoria şi studiul ei sînt o armă. Efectul acestei arme depinde şi de modul în care faptele istoriei sînt interpretate.

Rolul istoriei şi, deci, al istoricilor în promovarea păcii între popoare este imens. Relevînd ceea ce a unit popoarele, istoricii pot influenţa guvernele ţărilor lor în adoptarea diverselor decizii politice.

— De care momente din istoria românilor vă simţiţi atras?

— M-a impresionat întotdeauna curajul cu care poporul român a înfruntat vitregiile istoriei. Nici unul din popoarele migratoare, de exemplu, nu a putut afecta vitalitatea acestui popor.

Impresionante sînt, dacă mă gîndesc la istoria României moderne, complexa evoluţie a luptelor de eliberare socială şi naţională, pentru unitate şi independenţă, din sec. XIX. În toată această perioadă s-a evidenţiat marea inteligenţă şi abilitate a diplomaţiei româneşti. De asemenea, nu putem să nu amintim dorinţa de pace a poporului român. Aş putea ilustra aceasta printr-un simplu exemplu. Cu ocazia proclamării independenţei de stat din 1877, marele om de stat, Mihail Kogălniceanu, specifica: dacă dorim să fim naţiune liberă şi independentă — redau cu aproximaţie — este nu pentru a nelinişti pe cei din jur, ci pentru că vrem ca la gurile Dunării să fim un obstacol contra războiului.

Dar cel mai remarcabil moment istoric rămîne actul de la 23 August 1944, eveniment unic — în comparaţie cu ce s-a întîmplat în alte ţări — după părerea mea. Spun unic, pentru că a fost rezultatul acţiunii celor mai largi forţe sociale şi politice la care s-a aliat însăşi monarhia. Nu a existat nici o trădare. În România, în acel moment grav, nu a mai primat decît interesul general al României.

— Din cele expuse se remarcă dragostea dv. pentru poporul român.

— Sînt mîndru şi fericit, că aţi remarcat acest lucru. Eu sînt un „student" pentru toată viaţa al istoriei României.

— Care sînt preocupările viitoare?

— Îmi propun elaborarea unei lucrări biografice despre mari istorici din spaţiul sud-est european, care au fost şi oameni politici. Dintre personalităţile româneşti mă interesează în mod deosebit Mihail Kogălniceanu şi Nicolae Iorga. Ei au fost participanţi activi la elaborarea politicii româneşti.

Apoi mă preocupă unele evenimente petrecute în Transilvania la mijlocul lunii septembrie 1944, cînd, pînă la sosirea armatelor române şi sovietice, horthyiştii şi hitleriştii au ocupat oraşele Arad, Beiuş şi Turda, precum şi alte aşezări mai mici. În cele 11 zile de ocupaţie, pînă cînd au sosit unităţile româneşti şi sovietice să le elibereze, s-au produs în acel ultim moment al disperării inamicului, multe atrocităţi. A început imediat persecuţia evreilor şi a multor români, care nu au fugit dincolo, în teritoriul recent eliberat. Mă interesează această scurtă perioadă de ocupaţie şi caut să descopăr martori ai acestor zile de teroare. După ce voi discuta cu ei, doresc să elaborez un studiu.

Interviu consemnat de
Ioana URSU

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

TEZAURUL DE LA MOIGRAD

ŞTEFAN BURDA,
Muzeul de istorie al R. S. România

● Orfevrărie in... epoca pietrei ● Cea mai mare piesă neolitică de aur din lume ● Mai bătrîn cu două milenii decît „gînditorul" de la Hamangia

ÎN TOAMNA ANULUI 1912 un zaraf prezenta, spre achiziţionare, Muzeului Transilvaniei din Cluj o serie de piese din aur — provenind din două tezaure distincte — pe care, la rîndul său, le cumpărase de la cîţiva ţărani din comuna Moigrad, judeţul Sălaj de azi. Prin ciudăţenia formei, nemaiîntîlnită pînă atunci, obiectele provenite din unul din cele două tezaure — acesta fiind cel mai vechi de pe teritoriul României şi unul dintre cele mai vechi din lume — au stîrnit interesul specialiştilor de atunci de la muzeul clujean.

Din păcate însă, ofertantul nu putea furniza decît puţine amănunte despre condiţiile descoperirii: obiectele fuseseră găsite întîmplător, cu ocazia lucrărilor agricole, pe un teren situat la marginea localităţii Moigrad.

Arheologia din acea vreme nu era încă o ştiinţă cu obiective bine delimitate, astfel că cercetarea la faţa locului (absolut necesară pentru încadrarea pieselor într-un context arheologic şi istoric) nu s-a făcut nici atunci, nici în deceniile următoare, piesele respective fiind depuse în seifurile muzeului, fără ca cineva să se preocupe de studierea şi introducerea lor în circuitul ştiinţific.

Cum am spus, unul din cele două tezaure de care ne vom ocupa în rîndurile ce urmează are o valoare deosebită, dat fiind, în primul rînd, vechimea sa. Iniţial, tezaurul respectiv a fost alcătuit din cinci figurine antropomorfe, din care una s-a pierdut în împrejurări rămase neelucidate. Odată cu piesele menţionate, zaraful a pezentat spre cumpărare şi cîteva inele asemănătoare unor simple verighete, care — spunea el — făceau parte din descoperire. Specialiştii de atunci le-au considerat însă „fabricate" de vînzător, pentru a le prezenta drept antichităţi şi, în consecinţă, nu le-au achiziţionat, urmele lor pierzîndu-se ulterior.

Impresia despre falsitatea celor cîteva zeci de inele s-a extins asupra întregului tezaur şi aşa se explică îndoiala care a existat în legătură cu valoarea întregii descoperiri. La aceasta s-a adăugat şi faptul că, multă vreme, descoperirea de la Moigrad a fost singura în care s-au identificat piese de acest fel; abia în ultimele decenii au fost găsite obiecte asemănătoare ca factură, atît pe teritoriul patriei noastre cît şi în alte ţări.

Obiectele tezaurului de la Moigrad, la care ne referim se înscriu perfect — prin forma şi simbolistica lor — în istoria artei neolitice de la noi. Pentru a înţelege valoarea cu totul deosebită a acestor piese se impune să le raportăm la epoca în care au fost create. Elementul cel mai important este faptul că obiectele respective au fost confecţionate din aur, deci din metal, în plină epocă a... pietrei, amănunt ce are o semnificaţie deosebită, atît pentru valoarea lor, cît şi pentru înţelegerea scopului căruia îi erau destinate. Este foarte probabil ca oamenii acelor timpuri să fi considerat aurul (care, ca şi argintul, are calitatea de a se găsi în stare nativă) tot o „piatră" ce-i drept altfel decît cea din care îşi făureau în mod curent uneltele. Calităţile neobişnuite ale unui asemenea material, ce putea fi îndoit, modelat ş.a.m.d., au făcut ca locuitorii să-i atribuie calităţi supranaturale, aceasta datorită în primul rînd, strălu-

cirii sale naturale asemănătoare cu a soarelui, ceea ce explică folosirea lui pentru confecționarea unor piese de cult.

DIN CELE PATRU FIGURINE antropomorfe ce compun tezaurul de la Moigrad, una se distinge în chip deosebit. Înaltă de 31,40 cm. lată de 24,10 cm și cîntărind 746,40 grame, ea este cel mai mare obiect de aur datînd din neolitic, cunoscut pînă acum în lume. Înfățișează imaginea stilizată a zeiței-mamă, în maniera figurinelor de lut pe care le întîlnim frecvent în culturile de la începutul și mijlocul epocii neolitice din România. Piesa face parte din categoria denumită de specialiști „discuri încoronate": este aproape circulară în partea inferioară, cu o perforație centrală — „gura" —, deasupra căreia se află două protuberanțe conice — „ochii". Prin batere

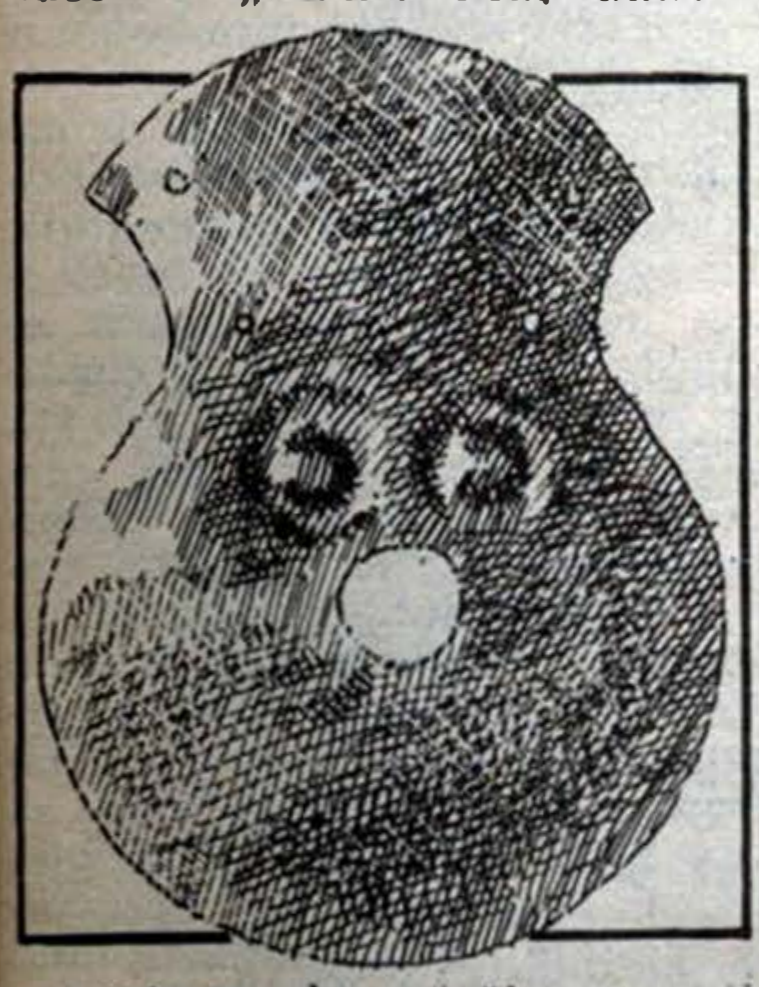

— extrem de migăloasă — și prin șlefuire fină, artistul a conferit acestei părți a figurinei o formă sensibil bombată, care pune în evidență elementele centrale. În partea superioară se află „coroana", în formă de arc de cerc, avînd de-o parte și de alta două găuri, ce serveau, probabil, pentru prinderea obiectului pe un suport de lemn sau de piele.

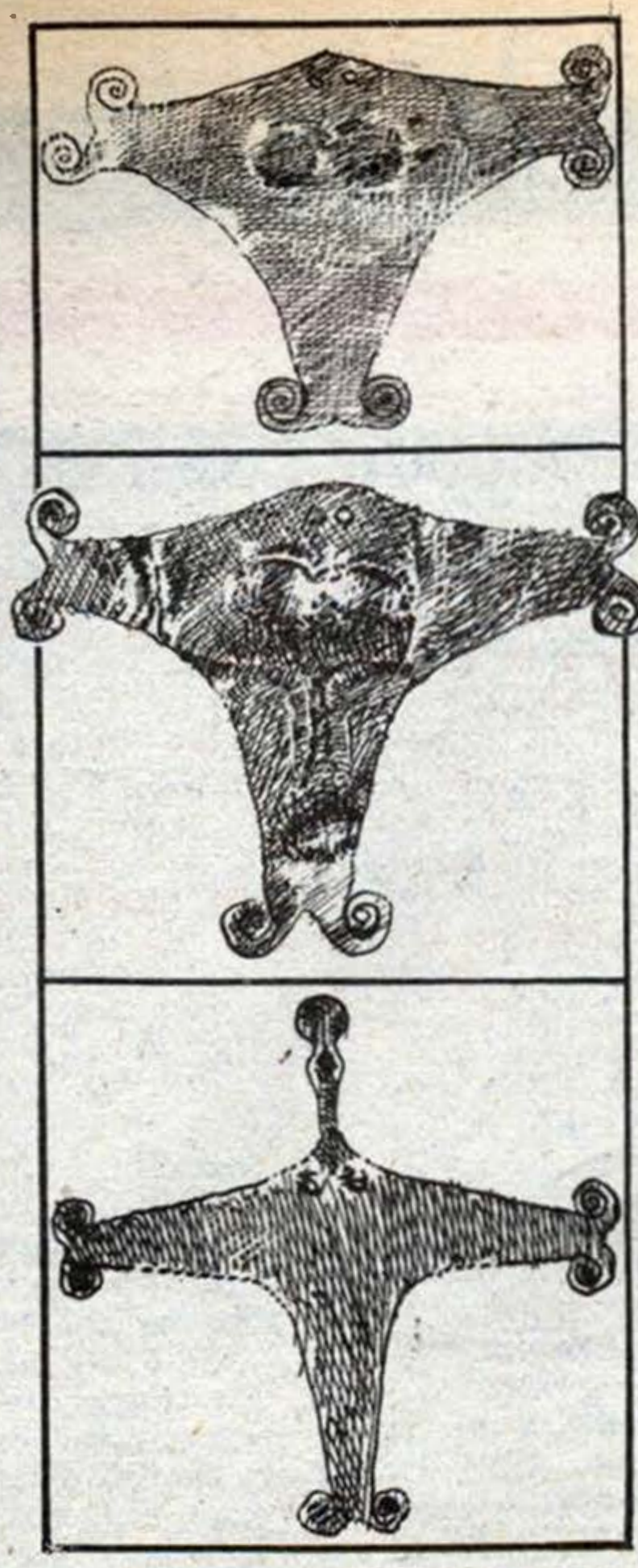

Perfecta rotunjime a conturului, gura larg deschisă — pentru veșnica rostire a rugii adresată către forțele naturii, sub dominația cărora trăiau oamenii acelor vremuri — ochii atît de bine conturați, precum și „coroana" ce o poartă sînt realizate cu multă măiestrie. Deși nu are nici un ornament — printr-un subtil joc de umbre și lumini, obținut prin ingenioasa plasare a volumelor, ca și prin strălucirea naturală a aurului — efectul pe care îl produce este deosebit.

CELELALTE TREI PIESE au forma foarte asemănătoare cu aceea a figurinelor din lut întîlnite în aproape toate culturile neolitice de la noi, pe toată durata acestei epoci. Două dintre ele reprezintă imaginea stilizată a femeii; brațele, ca și picioarele au la extremități, discuri spiralice — fiind, așadar, printre cele mai vechi simboluri solare. Imaginile acestor figurine — cu brațele deschise, cu partea centrală superioară ușor triunghiulară — par a sugera ideea omului-pasăre, zeității-zbor, idei vechi în panteonul gîndirii umane. Ambele figurine sînt perforate în partea superioară, pentru a putea fi atîrnate la gît. Au fost purtate, probabil, ca amulete.

A TREIA FIGURINĂ reprezintă imaginea stilizată a bărbatului, piesa fiind realizată, ca și celelalte, prin decupare. Analizînd această piesă, specialiștii au constatat o frapantă asemănare, între chipul sugerat de ea și celebrul „Gînditor" de la Hamangia, pe care îl devansează însă cu aproape două milenii! Deși are doar 20 grame (ca și celelalte două figurine), importanța piesei este cu totul deosebită, ea fiind — după datele de care dispunem — cea mai veche reprezentare în aur a bărbatului din cîte cunoaștem în lume.

Este greu de crezut că tezaurul a aparținut unei singure persoane. Mai curînd, credem că el era proprietatea întregii comunități, fiind folosit pentru oficierea cultului într-un sanctuar de felul celor ce au fost deja descoperite și în alte locuri din țara noastră.

Obiecte asemănătoare ca factură au fost găsite în ultimii ani în diferite puncte aflate pe o arie largă, din Orientul Mijlociu, și Asia Mică pînă în regiunile din Cîmpia Tisei. Este vorba însă de descoperiri izolate, iar piesele respective sînt mult mai mici (raportate îndeosebi la piesa principală). Privit și prin această prismă, tezaurul de la Moigrad ilustrează existența în zona respectivă de pe teritoriul României, în prima jumătate a mileniului IV î.e.n. a unei societăți puternice și stabile, singura care putea asigura climatul necesar pentru apariția unor asemenea obiecte.

COMOARA DE PE „EDINBURGH"

NICULAE KOSLINSKI

Oceanul Înghețat de Nord, Marea Barents...
Cețuri dese, furtuni de zăpadă, sloiuri de gheață desprinse din banchiza polară, plutind pe luciul unor ape reci și adînci...
De la sfîrșitul veacului XVI, de cînd a explorat-o olandezul Willem Barents, Arctica nu și-a schimbat caracterul său neospitalier pentru navigație.
În anotimpul „rece" — octombrie-aprilie — banchiza coboară mult spre sud, pînă la coasta Islandei, înconjurînd cu ghețuri arhipelagurile din zonă: Novaia Zemlia, Spitsbergen, insula Jan Mayen și insula Ursilor.
Dar, în preajma Capului Nord, ca și în vestul Peninsulei Scandinave, sub influența Golfstromului, apele rămîn tot anul libere de ghețuri.

Operații duble

Primăvara anului 1942. Al doilea război mondial este în plină desfășurare. „Cînd Hitler a atacat Rusia sovietică, americanii și noi nu i-am putut veni în ajutor acesteia decît într-un singur fel: trimițîndu-i arme și furnituri militare", scrie primul ministru englez Winston Churchill în memoriile sale. Pentru transportul materialelor militare în U.R.S.S., drumul mult prea ocolit prin Pacific ca și obstacolul Turciei neutre au impus încă de la început, ca pe cel mai direct, traseul prin Arctica. Dealtfel, Rusia primise ajutoare de la aliații occidentali prin portul nordic Arhanghelsk și în prima conflagrație mondială. Situat însă în sudul Mării Albe, Arhanghelskul rămînea blocat de ghețuri șase luni pe an, în timp ce Murmanskul, aflat mai spre vest, într-un estuar al Peninsulei Kola, și legat printr-o cale ferată directă cu Leningradul și cu Rusia centrală, era accesibil de pe mare întregul an.

Încă din iulie 1941, un crucișător englez puitor de mine a ajuns la Murmansk și în estuarul Kola, bază navală a flotei nordice a U.R.S.S. Apoi, în septembrie 1941, un prim convoi de 14 vase comerciale, plecat din Scoția, a ajuns la Arhanghelsk.

Convoaiele purtau denumiri codificate: PQ, cele din Atlantic spre nordul U.R.S.S., și QP, pe traseul invers. În mod obișnuit, vara, rutele se desfășurau între Reykjavik (Islanda) și Murmansk, cît mai departe de coasta Norvegiei, atingînd arhipelagurile Spitsbergen și Novaia Zemlia, iar iarna treceau în Marea Barents, pe lîngă Insula Ursilor și apoi, prin preajma banchizei, pînă în dreptul estuarului Kola.

O vreme, convoaiele au străbătut Arctica, și într-un sens și în celălalt, aproape fără pierderi. Dar la 23 februarie 1942, Înaltul Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.) a cerut atît Kriegsmarinei cît și Luftwaffei să întrerupă transporturile aliate de material de război pe calea maritimă a nordului, avînd în vedere operațiile „decisive" pe care le pregătea împotriva armatei roșii, în primăvara și vara următoare.

Începînd din martie 1942, condițiile de comunicație pe calea arctică s-au schimbat astfel brusc. Germanii au dislocat în fiordurile din nordul Norvegiei nave mari de luptă și submarine, deși inițial amiralul Dönitz se opusese ca unitățile sale să opereze în condițiile deosebit de grele din Arctica. Pentru Hitler însă Norvegia reprezenta țara prin care englezii ar fi putut debarca în Europa. Măsurile luate de inamic au silit Amiralitatea engleză să treacă la operații duble concomitente, adică să programeze plecările din Islanda simultan cu cele din Murmansk. Home Fleetul, Flota metropolitană engleză, care dispunea și de cuirasate, și de portavioane, urma să se aștină în larg între Islanda și Norvegia, pentru acoperirea acestor duble operații.

Într-o primă operație, de la începutul lunii martie, convoaiele PQ 12 și QP 8 au pierdut o navă, din totalul de 31, în a doua operație — 6 din 38, iar în următoarea — 5 din 40.

Cu pavilionul sus

Ajungem astfel în ziua de 26 aprilie 1942. Convoiul PQ 15 părăsește Islanda. Are 50 nave, o numeroasă escortă și este acoperit de Home Fleet. În același timp, la Murmansk, se pregătește să ia marea QP 11, format din 13 vase comerciale — engleze, americane, sovietice — pe care le apără de U-booturi și de avioanele germane 4 distrugătoare engleze

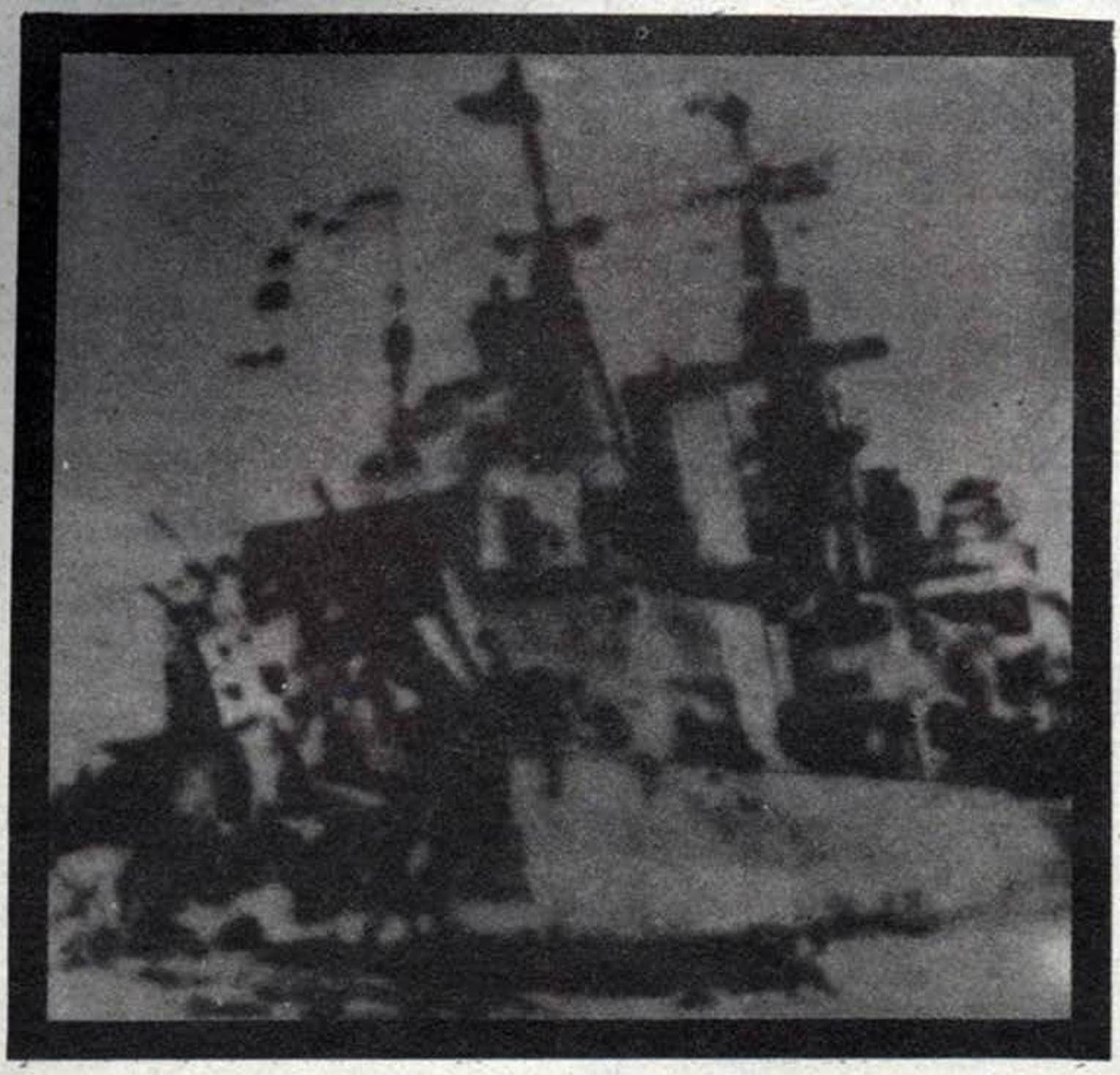

„Edinburgh": o acoperire importantă a convoiului QP 11 (sus)

2 mai 1942. Crucișătorul se scufundă în adîncurile Mării Barents

— ușor demodate — 4 corvete și o navă specială antisubmarină. Împotriva unor eventuale atacuri ale unor distrugătoare germane, convoiul dispune însă de o acoperire mai importantă: crucișătorul „Edinburgh", cu distrugătoarele „Forester" și „Foresight", la care se adaugă, în primele două zile de marș, un dragor englez și două distrugătoare sovietice. În sfîrșit, ca măsură de siguranță împotriva unei apariții neașteptate a navelor grele germane, semnalate în fiordurile Norvegiei, 4 submarine sovietice și 4 submarine engleze se eșalonează într-un „baraj de flanc" în largul Capului Nord, la sud de drumul pe care își propune să-l urmeze convoiul.

„Edinburgh" este un crucișător modern de 10 000 tone, intrat în serviciu în 1938. Este armat cu 12 tunuri navale de 152 mm și 16 tunuri antiaeriene de 102 mm și 47 mm, are o viteză de 32,5 noduri (1 nod = 1 milă) pe oră și 700 oameni echipaj; în principiu, poate face față singur și submarinelor, și atacurilor aeriene. De aceea primește la bord o încărcătură „specială": 465 lingouri de aur, de cîte 12 kg. E un stoc de metal prețios, cu care guvernul U.R.S.S. achită comenzile militare făcute industriilor particulare americane.

Între Murmansk și Islanda sînt 1 200 mile marine (1 milă marină = 1 851,85 m). Porțiunea critică a drumului o constituie zona dintre Capul Nord și Insula Urșilor, adică vreo 350 mile. În acest sezon al anului și la 75° latitudine nordică, discul solar e vizibil 24 ore din 24, noaptea fiind doar un amurg prelungit. Dar scurgerile de ghețuri, ceața și furtunile de zăpadă sînt foarte frecvente. Pentru ca transportul să ajungă cu bine la destinație, îi trebuie numai puțină șansă. În ziua de 28 aprilie 1942, QP 11 părăsește Murmanskul, îndreptîndu-se spre Islanda.

Unitățile Luftwaffei, de sub comanda generalului Stumpf, aflate în nordul Scandinaviei, dispun de 300 aparate: bombardiere, torpiloare, avioane de recunoaștere, a căror rază de acțiune se întinde însă numai pînă la 200 mile de coastă.

La 29 aprilie, un avion german de recunoaștere descoperă convoiul QP 11. Șapte submarine germane se concentrează grabnic în zonă. A doua zi, U-88 ia cel dintîi contact cu convoiul și lansează torpile, dar fără nici un rezultat. „Edinburgh" trece în capul formației. Un alt submarin, U-436, lansează torpile și asupra lui, dar tot fără succes. Atacurile sînt însă abia la început. Puțin mai tîrziu, „Edinburgh" este lovit de două torpile dintr-o jerbă lansată de U-456. Grav avariat, crucișătorul rămîne în urma convoiului, pe care îl atacă un grup de trei distrugătoare germane moderne. Stînjenite de ghețuri și

respinse de cîteva ori de distrugătoarele escortei, navele germane izbutesc totuşi într-o acţiune de urmărire, să avarieze distrugătorul „Amazon" şi să scufunde un vas de transport, „Ţiolkovski" (2 847 tone).

La 1 mai, germanii se abat asupra lui „Edinburgh", la 170 mile de Murmansk, în ajutorul căruia au venit un vas sovietic de patrulare, un remorcher şi 4 dragoare engleze. Artileria crucişătorului rămăsese însă intactă. Salvele sale avariază grav distrugătorul german conducător de grup, „Hermann Schoeman" (1 625 tone), care este imobilizat. Între timp, celelalte două distrugătoare germane, Z-24 şi Z-25, atacă pe „Foresight" şi pe „Forester", care încearcă să-şi protejeze nava-amiral cu o perdea de ceaţă artificială. În mijlocul unei furtuni de zăpadă, se desfăşoară o luptă îndîrjită. Mai moderne şi mai puternic armate, distrugătoarele germane avariază grav pe „Forester" (al cărui comandant îşi pierde viaţa) şi pe „Foresight", izbutind să lovească cu o nouă torpilă pe „Edinburgh". De data aceasta, crucişătorul este definitiv condamnat. Comandantul său, Hugh Faulknor, care se poate aştepta şi la alte atacuri de submarine, dă ordin de evacuare a echipajului. În ziua de 2 mai, în jurul orei 8.00, o ultimă torpilă lansată de „Foresight" trimite pe „Edinburgh" în adîncuri cu pavilionul sus[1], 60 oameni din echipaj pier odată cu nava.

Între timp, distrugătorul Z-24 şi, puţin mai tîrziu, submarinul U-88 au luat la bord majoritatea echipajului lui „Schoeman", care se scufundă şi el. Lupta s-a sfîrşit. Englezii au pierdut un crucişător, germanii un distrugător. Dar jertfa lui „Edinburgh" a îngăduit convoiului să se distanţeze şi ultimele torpile lansate de U-589 asupra unui vas de transport şi de U-251 asupra unui distrugător rămîn fără rezultat. La 7 mai, QP 11 ajunge în Islanda cu un singur vas pierdut. PQ 15 trece şi el, pierzînd 3 vase de pe urma atacurilor aeriene şi, la 5 mai, ajunge la Murmansk.

4 30 din 465

Scufundarea lui „Edinburgh" a rămas un episod de război. Documentele oficiale publicate după încheierea ostilităţilor l-au înregistrat ca atare, iar firmele americane şi-au recuperat pagubele prin primele de asigurare. Guvernul britanic s-a mulţumit să precizeze că epava crucişătorului rămîne proprietate de stat. Deşi în anii '50 recuperările submarine au înregistrat mari succese, cercetarea unei epave aflate la peste 200 m adîncime şi la temperaturile scăzute din Oceanul Îngheţat de Nord nu a părut multă vreme posibilă. Pentru supravieţuitori şi pentru rudele celor dispăruţi „Edinburgh" reprezenta un cimitir glorios.

Dar după perfecţionarea tehnicilor de lucru la mari adîncimi, cu prilejul instalării sondelor de foraj în Marea Nordului, s-a pus problema recuperării tezaurului. În martie 1981, guvernele de la Londra şi Moscova au ajuns la un acord, care prevedea că două treimi din valoarea lingourilor ce s-ar fi scos din mare să revină U.R.S.S. şi o treime Marii Britanii. O societate engleză de recuperări submarine a evaluat costul operaţiunii şi a încheiat contractul cu guvernul englez, iar Amiralitatea a comunicat datele necesare pentru localizarea epavei. Pentru stabilirea acceselor prin navă la compartimentul tezaurului, s-au făcut cercetări pe crucişătorul de acelaşi tip „Belfast", păstrat ca „navă istorică" în marina engleză.

Era nevoie de scufundători cu experienţă, ţinînd seama de adîncime, de temperaturile scăzute şi de faptul că la bordul navei se mai găseau proiectile de artilerie, torpile şi grenade antisubmarine nefolosite. O firmă din Aberdeen (Scoţia), specializată în lucrări de foraj marin, a furnizat o echipă de 12 scufundători şi, în septembrie 1981, expediţia s-a îmbarcat pe nava „Stephaniturm", special înzestrată cu aparatură de recuperări submarine.

Scafandrii au identificat epava la 280 km de Murmansk, la o adîncime de 240 m culcată într-un bord. Instalaţia de scufundare se baza pe principiul „clopotului de decompresiune", folosit prima oară în marina americană, în mai 1939. Lăsaţi sub clopot, scufundătorii au îmbrăcat ţinute de scafandri uşori, cu circulaţie internă de apă caldă, şi au respirat un amestec de oxigen şi heliu, permanent împrospătat. Cu ajutorul unor dispozitive electronice de forare şi detecţie, s-a ajuns curînd la lingouri care, de la sfîrşitul lunii septembrie 1981, au început să fie aduse la suprafaţă. Delegaţi ai ambelor guverne au urmărit operaţiunea de la bordul lui „Stephaniturm", care a rămas în zonă pînă la 8 octombrie. Pînă la urmă, s-au recuperat 430 bare de aur din totalul de 465, adică 4,5 tone aur.

„Premieră" mondială, dacă ţinem seama de adîncimea mării, de natura şi cantitatea tezaurului şi de mediul marin respectiv, recuperarea aurului de pe epava crucişătorului „Edinburgh" constituie, neîndoielnic, o victorie a tehnicii şi, implicit, a ştiinţei. Dar, în acelaşi timp, şi un exemplu de colaborare politică şi ştiinţifică între guverne care, indiferent de sistemele lor politice, pot găsi căi de înţelegere în probleme de interes comun.

[1] Pentru ca nava să nu poată fi capturată şi apoi reparată de nazişti.

RASPUNSURI LA INTREBARI

În decursul anilor, Magazin istoric a publicat numeroase articole, evocări şi memorii despre perioada premergătoare primului război mondial, relevînd eforturile ţării noastre în vederea desăvîrşirii unităţii naţionale statale. Ce noi documente ne oferă arhivele străine despre poziţia României în această frămîntată perioadă istorică?

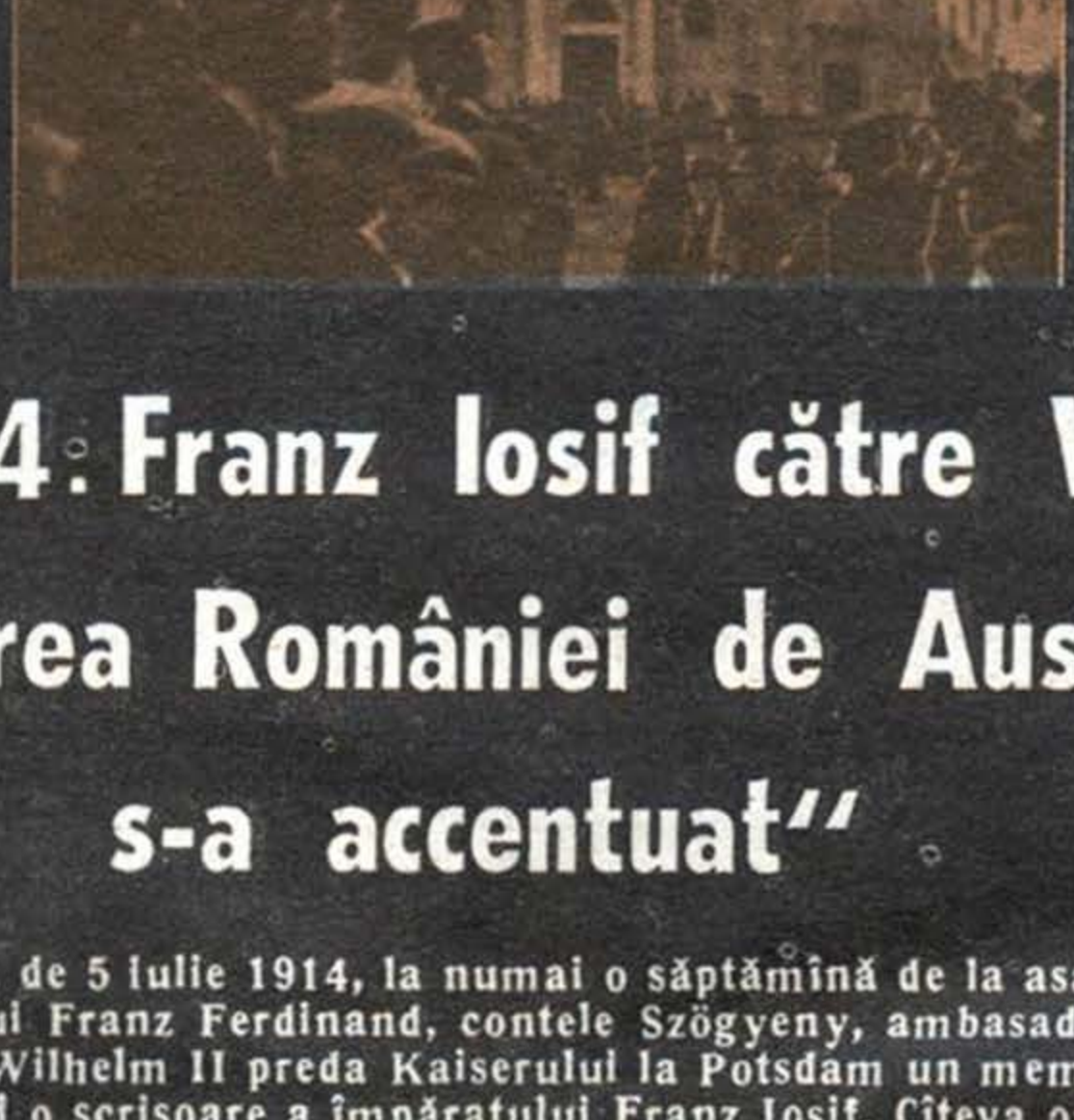

IULIE 1914: Franz Iosif către Wilhelm II: „Înstrăinarea României de Austro-Ungaria s-a accentuat"

În dimineaţa de 5 iulie 1914, la numai o săptămînă de la asasinarea, la Sarajevo, a arhiducelui Franz Ferdinand, contele Szögyeny, ambasadorul Austro-Ungariei la Curtea lui Wilhelm II preda Kaiserului la Potsdam un memoriu al guvernului dublei monarhii şi o scrisoare a împăratului Franz Iosif. Cîteva ore mai tîrziu, după o oarecare chibzuinţă, Wilhelm II îl împuternicea pe emisarul austro-ungar să transmită împăratului de la Viena că „poate conta pe sprijinul deplin al Germaniei".

Despre ce scrisoare era vorba? După cum se ştie, atentatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, a reprezentat pretextul mult aşteptat de cercurile conducătoare austro-ungare pentru a ataca Serbia. Dar Viena realiza perfect că nu poate face faţă unei extinderi a conflictului armat fără un aliat de nădejde; or, cel mai fidel dintre ei rămînea tot Germania. De aceea, în seara zilei de 4 iulie, ministrul de externe austro-

În imagini: „Comportarea" României unul şi acelaşi motiv de îngrijorare pentru două capete încoronate: Franz Iosif (stînga) şi Wilhelm II. — *În mijloc:* românii transilvăneni dau multă bătaie de cap monarhului austro-ungar. La 10 mai 1914, pe catedrala din Blaj — oraş în care cei peste 40 000 participanţi la Marea Adunare Naţională din 3/15 mai 1848 au cerut răspicat „Noi vrem să ne unim cu ţara" — flutură tricolorul. Numai cîteva ore, pentru că, în aceeaşi dimineaţă, jandarmeria imperiului dualist îl confiscă.

ungar, contele Berchtold, l-a trimis personal la Potsdam pe contele Hoyos, şeful său de cabinet, pentru a duce cele două documente amintite. În scrisoare, monarhia habsburgică îşi exprima poziţia faţă de mutaţiile radicale înregistrate în raportul de forţe din Balcani — consideraţi „butoiul cu pulbere al Europei“ — şi solicita asentimentul conducătorilor germani, în eventualitatea unui război împotriva Serbiei. Hoyos a înmînat epistola imperială ambasadorului Szögyeny.

Prin Tratatul secret încheiat de regele Carol I, în circumstanţele internaţionale din 1883, cu Kaiserul Wilhelm I, România se afla nominal în tabăra Puterilor Centrale, alături de Austro-Ungaria, Germania şi Italia. După cum reiese atît din scrisoarea autografă a împăratului, cît şi din memoriul anexat, Franz Iosif nu conta însă pe alianţa cu România, unde curentul antihabsburgic, determinat de aspiraţia poporului spre desăvîrşirea unirii naţional-statale, făcea imposibilă trecerea ei efectivă de partea Puterilor Centrale.

În cele două documente, se insista şi asupra relaţiilor amicale sîrbo-române, care deranjau foarte mult Viena, şi asupra unei tactici de atragere a Bulgariei şi, eventual, a Greciei în sistemul Triplei Alianţe, alternative pentru o „defecţiune“ a Bucureştilor. Era, în esenţă, o manevră de categorică intimidare a României, încercîndu-se contracararea tendinţei guvernului de la Bucureşti de a-şi reorienta politica sa externă pentru a o pune de acord cu interesele majore ale poporului român.

Scrisoarea lui Franz Iosif către Wilhelm II constituie un model de ipocrizie politică. Moartea fulgerătoare a „bietului său nepot“, Franz Ferdinand, nu numai că îl lasă rece, dar îi oferă şi pretextul pentru a pune pe tapet stratagemele concepute demult. Dovada cea mai grăitoare este că memoriul ataşat scrisorii fusese redactat cu mult înaintea atentatului de la Sarajevo, revenindu-i acum doar rolul de detonator. Monarhul invocă doliul familial exclusiv ca o canava lacrimogenă pentru complicata textură de interese politice ce mînau diplomaţia de la Ballplatz (sediul Ministerului afacerilor străine austro-ungar). Lamentările imperiale despre România încearcă să o prezinte pe aceasta ca pe o prietenă infidelă, conform vechii mentalităţi monarhice inaugurate în 1815, la Congresul de la Viena[1]: din moment ce regii şi împăraţii se înţeleg între ei, ţările şi popoarele trebuie să se supună.

Dar la acea dată Europa se afla la o sută de ani distanţă şi idealurile celor mulţi nu mai puteau fi ignorate. Veleităţile autocratice ale lui Carol I şi nădejdile celor ce-l manipulau se loveau de voinţa poporului român. Eşecul lor era inevitabil.

Evidenţa acestei realităţi constituie primul merit al documentelor ce urmează. Al doilea este subliniereа rolului de primă importanţă jucat de România în politica europeană.

În 1981, a apărut la Stuttgart lucrarea lui Heinz Hürten Die Epoche der Nationalstaaten und der Erste Weltkrieg (Epoca statelor naţionale şi primul război mondial), în care autorul redă in extenso scrisoarea lui Franz Iosif către Wilhelm II şi memoriul guvernului austro-ungar.

Reproducem în continuare, pentru prima oară în limba română, aşa cum reiese din investigaţiile noastre, pasajele pe care cele două documente le conţin cu privire la România, mulţumind şi pe această cale colaboratorului nostru dr. Michael Kroner din Obernsbach (R.F.G.), prin bunăvoinţa căruia ne-au parvenit textele în limba germană.

Florentina DOLGHIN

„Mă tem că nu vor mai fi suficiente doar sfaturile“

Am regretat nespus că ai fost nevoit să renunţi la intenţia ta de a veni la Viena, la funeralii[2]. Foarte mult aş fi vrut să-ţi exprim personal caldele mele mulţumiri pentru participarea ta la greaua mea suferinţă.

Prin condoleanţele tale calde, pline de compasiune, mi-ai dovedit din nou că am în tine un prieten credincios, pe care mă pot bizui şi pot conta în orice moment, cît de grav.

Aş fi dorit mult să avem o discuţie şi despre situaţia politică; pentru că acum nu este posibil, îmi permit să-ţi transmit memoriul alăturat, elaborat de ministrul meu de externe şi redactat înainte de catastrofa de la Sarajevo. El este cu atît mai semnificativ după acest tragic eveniment...[3]

În pofida alianţei sale cu noi, România s-a împrietenit strîns cu Serbia şi îngăduie, pe teritoriul său, tulburări împotriva noastră, la fel de odioase ca acelea din Serbia.

Îmi vine greu să pun la îndoială fidelitatea şi bunele intenţii ale unui prieten atît de vechi cum este Carol al României, dar el însuşi a declarat ministrului meu plenipo-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.
[2] Ale arhidu elui Franz Ferdinand.
[3] Am marcat prin trei puncte fragmentele omise, referitoare la alte probleme, iar prin paranteze drepte precizările redacţiei, căreia îi aparţin şi notele de subsol.

ieftiar, de două ori în cursul ultimelor luni, că, în condiţiile stării de spirit ostile nouă, care domneşte în sînul poporului său, nu se simte în stare, la caz de nevoie, să-şi îndeplinească obligaţiile în cadrul alianţei.

Actualul guvern român sprijină eforturile Ligii culturale[1], favorizează apropierea de Serbia şi aspiră, cu ajutor rusesc, la înfiinţarea unei noi coaliţii balcanice, îndreptată numai şi numai împotriva imperiului meu.

Dealtfel, chiar la începutul perioadei de domnie a lui Carol, fanteziile politice asemănătoare cu cele răspîndite astăzi de Liga culturală au mai tulburat simţul politic sănătos al oamenilor de stat români: a mai existat pericolul ca regatul să ducă o politică de aventură[2]. În acea perioadă, răposatul tău bunic (Wilhelm I) a intervenit energic, prin guvernul său, arătînd României drumul prin care să ajungă pe o poziţie favorabilă în Europa şi să devină un sprijin de nădejde al alianţei create.

Acelaşi pericol ameninţă şi acum regatul: mă tem că nu vor mai fi suficiente doar sfaturile şi că România va putea fi păstrată pentru Tripla Alianţă numai dacă, pe de o parte, vom împiedica înfiinţarea unei coaliţii balcanice sub patronaj rusesc, prin intrarea Bulgariei în această coaliţie, pe de alta, dacă vom face cunoscut clar şi răspicat la Bucureşti că prietenii Serbiei nu pot fi şi prietenii noştri şi, deci, nici România nu va putea conta pe noi ca aliaţi, atît timp cît nu se desolidarizează de Serbia şi nu interzice categoric agitaţia îndreptată împotriva imperiului meu.

Memoriul guvernului austro-ungar

După zguduirile mari din ultimii doi ani [războaiele balcanice], relaţiile din Balcani s-au limpezit. Acum este posibilă o privire de ansamblu asupra rezultatelor crizei [balcanice]; de asemenea, putem constata în ce măsură au coincis interesele Triplei Alianţe, îndeosebi ale celor două puteri imperiale centrale, şi ce anume concluzii se pot trage pentru politica europeană şi balcanică a acestor puteri.

Dacă facem o comparaţie între situaţia de astăzi şi cea de dinainte de marea criză, trebuie să constatăm că, din punctul de vedere al Austro-Ungariei, ca şi al Triplei Alianţe, rezultatul global nu poate fi calificat nici pe departe satisfăcător...

În cursul crizei, relaţia României cu Tripla Alianţă s-a schimbat în mod esenţial... Pe de altă parte, observăm că diplomaţia rusă şi cea franceză au iniţiat o acţiune unitară şi planificată pentru a dezvolta mai departe avantajele dobîndite şi a modifica unele situaţii dezavantajoase din punctul lor de vedere.

O scurtă trecere în revistă a situaţiei europene scoate clar în evidenţă de ce Tripla Antantă [Anglia, Franţa, Rusia] — mai bine-zis Dubla Alianţă, pentru că, după criza balcanică, din motive explicabile, Anglia a avut o atitudine rezervată — nu putea fi mulţumită cu avantajele obţinute de pe urma mutaţiilor petrecute în Balcani[3].

Pe cînd politica celor două puteri imperiale Austro-Ungaria şi Germania şi, pînă la un anumit punct, şi cea a Italiei sînt în favoarea statu-quo-ului şi Tripla Alianţă are un caracter pur defensiv, politica Rusiei ca şi cea a Franţei sînt îndreptate împotriva realităţilor existente, iar alianţa ruso-franceză are, în ultimă instanţă, o natură ofensivă. Faptul că politica Triplei Alianţe s-a putut impune pînă acum este rezultatul superiorităţii militare a armatelor Triplei Alianţe, îndeosebi ale Austro-Ungariei şi Germaniei, asupra celor ale Rusiei şi Franţei, în acest sens alianţa României cu puterile imperiale fiind un factor extrem de valoros.

În ce priveşte România, propaganda ruso-franceză începută acolo cu toată intensitatea încă din timpul crizei balcanice a generat în opinia publică o atitudine duşmănoasă faţă de monarhie [habsburgică] — prin denaturări grosolane şi prin afişarea iscusită a ideii de România Mare, idee tot timpul prezentă în subtext — care a făcut ca România să coopereze pe plan militar cu Serbia [în cursul celui de-al doilea război balcanic], ceea ce nu este în conformitate cu îndatoririle ei faţă de Austro-Ungaria, aşa cum sînt prevăzute ele prin tratat.

Această propagandă nu a încetat deloc de atunci. Dimpotrivă, ea a continuat şi continuă cu putere prin mijloace impresionante şi demonstrative, cum este vizita ţarului în România [la 1 iunie 1914]. Paralel cu aceasta, s-a realizat o cotitură tot mai adîncă în opinia publică românească; astăzi nu mai există nici o îndoială asupra faptului că numeroase cercuri militare, ale intelectualităţii şi ale poporului au fost cîştigate pentru o nouă orientare a României, pentru o politică de alaşare faţă de Rusia, o politică care ar trebui să aibă ca scop „eliberarea fraţilor de dincolo de Carpaţi". Este clar că, în felul acesta, terenul este pregătit în cel mai eficient mod pentru intrarea

---

[1] Asociaţie patriotică înfiinţată în 1890 la Bucureşti, cu scopul de a susţine lupta pentru realizarea unităţii politice a poporului român.

[2] Aluzie la evenimentele petrecute în Bucureşti la sfîrşitul anului 1870 şi în primele luni ale lui 1871, cînd opinia publică românească a reacţionat foarte violent împotriva lui Carol I şi a politicii acestuia de subordonare faţă de Germania. Aluzia are în vedere şi relaţiile româno-ruse din perioada 1876-1878 (*Magazin istoric*, nr. 10/1972).

[3] Este cunoscut faptul că realizarea alianţei dintre Franţa, Rusia şi Marea Britanie a fost o vreme îngreunată de divergenţele ruso-engleze ce izvorau din interesele particulare ale celor două mari puteri, atît în Asia cît şi în zona balcanică.

României într-o eventuală coaliție balcanică. Pînă acum, România oficială a rezistat atît de bine influenței acestor curente populare și propagandei ruso-franceze, încît, în momentul de față, încă nu se poate vorbi despre trecerea ei deschisă în tabăra Dublei Alianțe și despre o politică efectivă îndreptată împotriva Austro-Ungariei. Fără doar și poate însă că în politica externă a României s-a produs o cotitură importantă, cotitură care are de pe acum repercusiuni asupra situației politice și militare a Austro-Ungariei, a întregii Triple Alianțe, fără a mai lua în discuție toate perspectivele unei viitoare evoluții în aceeași direcție.

Dacă în trecut n-a existat nici un motiv de îndoială asupra îndeplinirii de către România a îndatoririlor, cum reies ele din tratatul cu puterile Triplei Alianțe, în ultima vreme (în ciuda păstrării în secret a relației de alianță), foruri competente române au declarat de mai multe ori în public — iar puterile Triplei Alianțe nu au putut răspunde cu aceeași monedă, datorită clauzei de ținere în secret a tratatului de alianță — că firul călăuzitor al politicii românești este principiul mîinii libere. Totodată, pe linia nobilei sale ținute morale, Carol a declarat deschis ministrului plenipotențiar al Austro-Ungariei că se va strădui tot timpul vieții sale ca armata română să nu lupte împotriva Austro-Ungariei, dar că n-ar putea duce o politică potrivnică opiniei publice din România de azi și că, de aceea, în ciuda alianței existente, în cazul unui atac al Rusiei împotriva monarhiei nici nu poate fi vorba despre o acțiune română alături de Austro-Ungaria. Un pas în plus a făcut — în mod cu totul semnificativ, imediat după vizita țarului la Constanța — ministrul de externe român, confirmînd într-un interviu, în mod public, că s-a realizat o apropiere a României de Rusia și că există o comunitate de interese între cele două state.

Astfel, relația Austro-Ungariei cu România arată în prezent cam așa: monarhia a rămas fidelă alianței și a fost și este dispusă să sprijine România cu toată forța sa dacă un casus foederis[1] *ar fi actual, pe cînd România s-a desprins unilateral de îndatoririle alianței și pune în vedere monarhiei numai o poziție de neutralitate. Dealtfel chiar neutralitatea României a fost garantată monarhiei numai printr-o făgăduială personală a regelui Carol, ceea ce, bineînțeles, are valoare numai cît timp domnește el: în plus, respectarea acestei promisiuni depinde și de condiția ca politica externă a țării să fie totdeauna exclusiv în mîna regelui. Or este un fapt unanim recunoscut că în timpuri de tensiune națională, această politică poate depăși puterea monarhului, cu atît mai mult cu cît regele Carol a invocat deja atmosfera din rîndul poporului, pentru a motiva imposibilitatea României de a-și îndeplini global îndatoririle față de alianță. Și, în sfîrșit, nu se poate neglija faptul că România întreține legături de prietenie și de interese cu cel mai înverșunat adversar al monarhiei în Balcani, Serbia.*

Pînă acum, monarhia s-a limitat la discuții prietenești, duse la București, despre schimbarea de direcție a politicii românești, necrezînd că această orientare tot mai evidentă a României ar putea avea consecințe serioase. Cabinetul de la Viena a procedat așa deoarece guvernul german a fost de părere că ar fi vorba despre cotituri trecătoare, consecințe ale unor neînțelegeri din timpul crizei și că ele vor fi automat depășite în cazul în care vor fi tratate cu calm și răbdare. S-a dovedit însă că această tactică de așteptare calmă și tragere prietenească de mînecă nu a avut efectul dorit, că înstrăinarea României de Austro-Ungaria nu a regresat, ci, dimpotrivă, s-a accentuat. Faptul că nici în viitor nu ne putem aștepta la o schimbare în sens favorabil este confirmat, o dată în plus, prin aceea că situația actuală de a avea mînă liberă este numai *în avantajul României și tot* numai *în dezavantajul monarhiei.*

În prezent, se cere lămurită problema dacă printr-o discuție deschisă Austro-Ungaria ar putea obține o ameliorare a relației cu România, punînd regatul în fața următoarei situații: ori să distrugă toate punțile care îl leagă de Tripla Alianță, ori — făcînd poate cunoscută apartenența sa la Tripla Alianță — să garanteze că îndatoririle ce-i revin prin alianță vor fi total îndeplinite. O soluționare a problemei în acest sens, prin care s-ar reînviora o tradiție de 30 ani, ar corespunde, desigur, în cea mai mare măsură, dorințelor Austro-Ungariei. În condițiile date, este însă puțin probabil ca regele Carol sau orice guvern român să fie de acord — chiar dacă vom lărgi actualul acord de alianță, în ciuda atmosferei predominante în rîndul poporului — să prezinte în mod public România ca fiind un aliat al Triplei Alianțe. Un aut-aut [*ori-ori*] *categoric din partea monarhiei ar putea să ducă deci la o ruptură deschisă. Nu se poate aprecia ușor de la Viena — pare a fi, de asemenea, îndoielnic — dacă cabinetul german ar reuși, prin atenționări severe și hotărîte, legate, eventual, de o ofertă în sensul mai sus-menționat, să determine România să ia o atitudine privită ca o garanție sigură a devotamentului său statornic și deplin față de alianță.*

[1] Clauză prevăzută în tratatele de alianță prin care un stat este obligat să intre în război alături de aliatul său, atunci cînd acesta este atacat de o altă putere.

În aceste împrejurări, se poate considera practic inexistentă posibilitatea ca alianța cu România să devină din nou o alianță de nădejde, atît de puternică, încît să constituie pivotul politicii Austro-Ungariei în Balcani...

Comportarea în continuare mai mult sau mai puțin pasivă a monarhiei față de fenomenele apărute în România și lipsa unor pregătiri militare sau acțiuni politice urgente care să anuleze sau, cel puțin, să slăbească efectele neutralității și eventualele animozități ale României, ar fi nu numai ineficiente, dar în condițiile importanței politice și militare a României, ar reprezenta un act irresponsabil, care ar pune în joc însești interesele de apărare a imperiului.

Pentru monarhie, valoarea unilaterală a alianței cu România a constat în faptul că, din partea română, în cazul unui conflict cu Rusia, monarhia ar fi avut mînă liberă din punct de vedere militar împotriva Rusiei, o parte considerabilă a armatei ruse fiind reținută prin atacul armatei române. Actuala relație dintre România și monarhie ar avea însă un efect contrar. Rusia nu ar avea deloc de ce să se teamă de un atac din partea României și nu ar trebui să-și mobilizeze nici un om împotriva acestei țări, pe cînd Austro-Ungaria, nefiind absolut sigură de neutralitatea României, ar fi nevoită să rețină un număr de trupe împotriva ei, pentru că se află în coasta monarhiei.

Pregătirile militare întreprinse pînă acum de Austro-Ungaria în vederea unui conflict cu Rusia s-au bazat pe premisa cooperării cu România. Dar dacă această premisă nu mai este valabilă, dacă nu mai există nici măcar certitudinea absolută că nu va avea loc o agresiune din partea română, atunci monarhia trebuie să dea alte dispoziții în caz de război și să aibă în vedere și construirea de fortificații împotriva României.

Din punct de vedere politic, este vorba să demonstrăm României, prin fapte, că Austro-Ungaria se află în situația de a-și crea un alt punct de sprijin în politica sa balcanică. Obiectiv vorbind și din considerente de timp care ne presează, acțiunea ce trebuie inițiată în acest scop corespunde perfect cu necesitatea de a lua măsuri efective împotriva creării, de către puterile Dublei Alianțe [Franța și Rusia] a unei noi coaliții balcanice. În condițiile situației actuale din Balcani, aceasta se poate obține numai dacă monarhia acceptă oferta făcută de Bulgaria acum un an, și de atunci repetată de mai multe ori, și stabilește cu ea o relație pe bază de tratat. Totodată, politica monarhiei ar trebui să tindă spre crearea unei coaliții între Bulgaria și Turcia, pentru care, în ambele state, au existat pînă nu demult premise atît de favorabile încît s-a și elaborat un instrument de tratat, chiar dacă, ulterior, acest tratat nu a fost semnat. Și în această privință, continuarea de către monarhie a poziției de expectativă — din cauză că ea a dat mai multă atenție alianței cu România decît Bucureștii — ar putea avea consecințe grave, ireparabile. O asemenea poziție și, mai ales, lipsa unei contraacțiuni la Sofia ar da mînă absolut liberă planurilor Rusiei și Franței. Atitudinea României împinge monarhia, ca unică soluție existentă, tocmai spre sprijinul de mult căutat de Bulgaria pentru a contracara politica rusească de încercuire. Toate acestea ar trebui însă să se întîmple cît timp drumul spre Sofia și cel spre Constantinopol sînt încă deschise.

Bineînțeles că tratatul cu Bulgaria, ale cărui prevederi concrete vor trebui foarte atent examinate, va fi astfel conceput încît monarhia să nu vină în contradicție cu obligațiile ei față de România, prevăzute în tratat. Nici acest pas al monarhiei nu trebuie ținut secret față de România, fiindcă nu conține nimic ostil față de ea; reprezintă numai un avertisment serios, în urma căruia factorii competenți de la București ar putea deveni conștienți de întreaga dimensiune a unei dependențe politice unilaterale de Rusia.

Înainte de a întreprinde acțiunea despre care este vorba, Austro-Ungaria consideră extrem de importantă realizarea unei înțelegeri depline cu Imperiul german. Și asta nu numai în virtutea tradiției și strînsei relații de alianță, și, mai ales, fiindcă sînt în joc interese importante ale Germaniei și ale Triplei Alianțe.

Dar România a urmat un drum politic diferit de interesele Berlinului și Vienei. Condusă de propriile sale idealuri, desăvîrșirea unității statale și naționale, țara s-a declarat oficial neutră în 1914, după un zbuciumat Consiliu de Coroană la Sinaia[1]. Un alt Consiliu de Coroană în august 1916[2] avea să decidă, după cum se știe, intrarea României în conflict acolo unde o îndemnau aspirațiile sale multiseculare.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1976; 6/1973.

ULTIMATUMUL LUI HOREA

MIHAIL CERGHEDEAN, Arhivele Statului Deva

Izbucnită la sfîrşitul lui octombrie 1784[1], răscoala condusă de Horea, Cloşca şi Crişan a cuprins rapid întreg Zarandul, întinzîndu-se cu repeziciune spre comitatele învecinate. Ajunşi în Valea Mureşului, răsculaţii au început pregătirile pentru a ataca Deva şi cetatea ei, unde se refugiaseră numeroşi nobili şi oficialităţile comitatului Hunedoara. Cele două atacuri, din 6 şi 7 noiembrie 1784, asupra Devei nu au izbutit. Dar răscoala a continuat să cuprindă noi şi noi sate din munţi, de pe Valea Streiului, pe Mureş, pe Arieş şi spre Tîrnave.

În acest moment de vîrf al răscoalei a apărut documentul cunoscut sub numele de *Ultimatumul adresat nobilimii din cetatea Devei*

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1968, 3/1974, 5-6/1980.

În imagini: Horea prezentînd revendicările răsculaţilor. Gravură de epocă, de Franz Kollarz şi originalul *Ultimatumului*, aflat în Arhivele Statului Deva.

de către răsculaţi, în numele lui Horea, un adevărat program revoluţionar care prevedea desfiinţarea feudalilor, părăsirea moşiilor şi împărţirea acestora poporului, precum şi impunerea lor la impozite, asemenea tuturor contribuabililor, ceea ce ar fi însemnat statornicirea în Transilvania a unei noi societăţi lipsită de proprietăţi şi privilegii feudale.

Existenţa mai multor variante ale acestui document, a făcut ca unii cercetători să-i conteste autenticitatea.

Cercetarea atentă a frămîntărilor din preajma şi din timpul răscoalei pune însă în evidenţă faptul că ideile esenţiale cuprinse în *Ultimatum* s-au bucurat de o largă circulaţie în rîndul maselor ţărăneşti, cererile adresate nobilimii refugiate la Deva fiind o chintesenţă a acestor idei.

Astfel, cum atestă documentele, cererea privind desfiinţarea nobilimii („nobilii să nu mai fie" — cum se spune în document) circula printre ţărani încă din timpul frămîntărilor legate de conscripţia (înscrierea la serviciul militar) de la sfîrşitul verii anului 1784. După cum se ştie, prin această înrolare ţăranii scăpau de iobăgie. Protestînd împotriva conscripţiei, nobilimea comitatului Alba arăta că ţăranii ameninţau cu înlăturarea nobililor. La Hăpria, satul din care sătenii au plecat primii să se înscrie în armată, oamenii afirmau că „pe nobili îi vor scoate din sat"; afirmaţii similare s-au auzit în localităţile Sîngătin şi Liorinţ. La Sard, tot în comitatul Alba, ţăranii declarau că nobilii urmează să trăiască cum vor şti, pentru că ei nu îi vor mai sluji. În comitatul Hunedoara, în satele cercului Transmarusianus („peste Mureş") şi în Ţara Haţegului, în mod frecvent, ţăranii ameninţau, de asemenea, cu înăturarea nobililor. În această perioadă, întîlnim, de altfel, prima atestare a unui program sistematizat al revendicărilor ţărăneşti: locuitorii satului Bozieş, de pe Tîrnave, voiau să intre în armată cu condiţia de a li se satisface următoarele cerinţe: „*1*. Domnii pămînteşti [seniori feudali] să nu mai slujească; *2*. Pămînturile şi aparţinenţele [gospodăriile] pe care le locuiesc să fie pe veci ale lor [ale ţăranilor]; *3*. Să fie scutiţi de contribuţie regească; *4*. Exerciţii militare să facă numai o lună pe an".

Ideea desfiinţării nobilimii şi a împărţirii pămîntului la ţărani, precum şi a scutirii de obligaţii feudale a fost larg răspîndită în timpul răscoalei, constituind una din lozincile principale ale acesteia.

Horea, de exemplu, comunica unui căpitan al său, Ursu Uibaru, că are rezoluţie de la împărat ca ţăranii să se ridice împotriva domnilor, pe cei care se împotrivesc să-i omoare, pe cei care nu — să-i lege şi să-i ducă la Viena, iar averile lor să le prade. Tot Horea, vorbind răsculaţilor adunaţi la marginea satului Musca, le-a cerut să înlăture pe toţi nobilii, precum şi pe slujbaşii domeniului Zlatna. Cloşca, la rîndu-i, potrivit declaraţiei martorilor oculari, a strigat în Baia de Arieş, la 9 noiembrie, că era poruncă să-i nimicească pe nobili.

Barbara Götffy, ascunsă în preajma răsculaţilor care se pregăteau să atace Deva, mărturisea că i-a auzit pe aceştia discutînd între ei că nu au altceva de făcut decît să înlăture pe toţi nobilii şi să le ia averile. O iscoadă trimisă de autorităţi, printre răsculaţi, raporta, la întoarcere, că ţăranii vor să pustiiască nobilimea cu totul şi, astfel, să scape de soarta iobăgească; moşiile să le aparţină în întregime, ţăranii să nu mai fie siliţi să presteze obligaţii feudale. În Ţara Haţegului, pe Valea Mureşului în comitatul Albei, în preajma oraşului Tîrgu Mureş, în munţi — aceleaşi dorinţe, aceleaşi gînduri: în Cioara, pe Valea Mureşului, se vorbea printre răsculaţi: „Bunurile nobililor trebuie să se împartă între iobagi ca răsplată a muncii lor şi să se şteargă numele de nobil".

Idei asemănătoare au emis şi iobagii unguri. În Sîngiorgiu, Kovacs Istok îşi îndemna tovarăşii: „... a venit vremea curuţilor[1]. Haideţi, că niciodată nu vor mai fi domni în Sîngiorgi", iar Simion Ferenţ declara şi el: „... S-a isprăvit de acum cu toate, domnii acum nu mai poruncesc".

Ideile *Ultimatumului* au circulat, deci, pe o întinsă zonă geografică, şi reprezentau punctul de vedere al unei largi pături sociale a Transilvaniei din acea perioadă.

Cît priveşte originalul documentului, acesta se află în păstrare la Arhivele statului din Deva. Este scris în limba maghiară — limba majorităţii covîrşitoare a nobililor — şi poartă semnătura autografă a lui Carolus Briinek, magistru Oficiului sării din Şoimuş, sat din imediata apropiere a Devei. Documentul, întocmit la 11 noiembrie 1784, este înregistrat la comitat sub numărul 866, pe ziua de 13 noiembrie. Numărul de înregistrare şi data prezentării documentului sînt scrise de aceeaşi mînă care a făcut înregistrările pentru toate celelalte documente ale comitatului din luna noiembrie 1784, aşadar nu poate fi vorba de o înregistrare ulterioară evenimentelor. Documentul a fost scris de altcineva decît Briinek. Considerînd însă că e nevoie de semnătura unei persoane oficiale, pentru ca organele comitatului să nu trateze *Ultimatumul* la fel ca pe atîtea alte cereri care zăceau în arhivele comitatului, ţăranii l-au obligat pe Brünek să-l semneze. Compararea semnăturii lui Brünek de pe *Ultimatum* cu semnăturile lui de pe alte documente, scrise în întregime de el, nu lasă nici o îndoială asupra autenticităţii. În sfîrşit, un act din 6 decembrie 1784 constituie dovada directă a acestei autenticităţi. Este vorba de un act prin care, la data amintită Carolus Briinek se adresa autorităţilor comitatului, înşirîndu-şi meritele de a fi rămas permanent, pe timpul răscoalei, la oficiul său, pentru apărarea bunurilor fiscale şi cerînd să i se recunoască în mod oficial *meritul de a fi adus la cunoştinţă cererile răsculaţilor şi condiţiile acestora pentru pacificare.*

Ultimatumul adresat de răsculaţi nobilimii din cetatea Devei este, aşadar, actul sintetic al răscoalei, el vizînd înăturarea relaţiilor feudale şi rezolvarea marilor probleme care frămîntau societatea transilvană de la sfîrşitul sec. XVIII.

---

[1] Denumire purtată de adepţii lui Francisc Rákóczi, în timpul răscoalei antihabsburgice şi antinobiliare din anul 1703-1711.

Pe arhipelagul Capului Verde

CINCI SECOLE DE INFERN COLONIAL

12 septembrie — ziua în care, în 1924, s-a născut Amilcar Cabral, erou al luptei de eliberare — este sărbătoarea națională a Republicii Insulele Capului Verde.

Ca niște piscuri muntoase care se ridică pe neașteptate din apele oceanului, Insulele Capului Verde întrerup întinderea plată a Atlanticului, la distanță de vreo 830 km vest de coasta Senegalului. Climatul lor, parte integrantă din cel al Africii Occidentale, cunoaște uscăciunea vînturilor care bat dinspre Sahara, lungi perioade de secetă și scurte rafale de ploale, care fac adesea mai mult rău decît bine, cărînd în șuvoalele lor stratul de pămînt roditor și zvîrlindu-l în mare.

În 1456, cînd le-au descoperit portughezii, sub comanda căpitanului venețian Cadamosto, insulele erau neocupate. Noii veniți le-au spus Capul Verde, după numele extremității de apus a Senegalului, pe care tot ei îl explorașeră cei dintîi. Portughezii au botezat fiecare insulă, repartizîndu-le pe cele nordice (Boa Vista, Sal, Sao Nicolau, Sao Vicente și Santo Antao ș.a.) în grupul Barlavento („în bătaia vîntului"), iar pe cele sudice (Malo, Santiago, Fogo, Brava ș.a.) în grupul Sotavento („sub vînt"). Bineînțeles, arhipelagul a fost declarat posesiune a regelui de la Lisabona. Coloniștii s-au instalat pe pămînturile mai fertile, celelalte fiind lăsate ca loc de pășune pentru capre. Menite să servească drept rezervă de hrană, micile cornute au reușit, pînă la urmă, să nimicească și puțina vegetație existentă.

Malarie, febră galbenă și secetă

După cum arată profesorul Christopher Fyfe, de la Universitatea din Edinburgh, într-un articol publicat recent de revista britanică *History Today*, Portugalia a tratat, de la bun început, Capul Verde ca pe o colonie tropicală, avînd rolul de a furniza metropolei zahăr, bumbac, *urzela* (un colorant vegetal) și, ceva mai tîrziu, *panos* (pînzeturi grosolane, folosite ca monedă de schimb în Africa). Forța de muncă o alcătuiau fermierii portughezi, italieni și spanioli, dar mai ales sclavii aduși de pe Continentul Negru. Cea mai mare dintre insule, Santiago (Sao Thiago), a fost împărțită în domenii feudale, după modelul european al vremii, proprietarii lor transmițîndu-și latifundiile din tată în fiu.

Dată fiind poziția lui geografică avantajoasă, arhipelagul a devenit o escală obligatorie a negustătorilor de sclavi pe ruta dintre Africa și Lumea Nouă. Adeseori, o primă vînzare a nefericitelor victime avea loc în Santiago, de unde se efectua apoi un reexport spre Brazilia. Acolo, sclavii „educați" să lucreze pămîntul și cunoscînd o brumă de portugheză, aveau o căutare mai mare și aduceau un preț mai bun decît cei importați direct din Guineea. Treptat, între stăpîni și robi s-a creat o limbă nouă, *crioulo* (creola), cu un vocabular predominant portughez, dar influențată și de graiuri africane, îndeosebi dialectul *mande*.

Printre imigranții albi se includeau și așanumiții *degredados* — ocnași deportați conform

unei proceduri care a durat pînă în 1882 şi care semăna întrucîtva cu cea aplicată în Marea Britanie delincvenţilor trimişi în Australia. În secolele XV şi XVI, numeroşi evrei persecutaţi în Portugalia şi-au găsit refugiul în arhipelag. Mulţi dintre aceşti imigranţi de „categorie inferioară" s-au stabilit ca mici proprietari de pămînt pe insula Brava.

Insule aride, Maio, Sal şi Boa Vista dispuneau de importante depozite de sare, care era extrasă de sclavi pentru nevoile exportului. Muntoasă şi inaccesibilă, Santo Antao a rămas necolonizată pînă la sfîrşitul sec. XVI, cînd au apărut şi acolo plantaţii în care lucrau robi africani.

În vechiul imperiu portughez, biserica şi statul cooperau îndeaproape. Întreaga populaţie, inclusiv sclavii negri, era considerată ca fiind de confesiune catolică. Capitala arhipelagului, pe insula Santiago, şi-a luat numele „rîului cel mare" — Ribeira Grande —, ce se vărsa acolo în ocean. În 1533 s-a construit o mare catedrală şi palatul unui arhiepiscop, a cărui jurisdicţie se întindea asupra întregii coaste de vest a Africii.

Tot la Ribeira Grande şi-au înălţat latifundiarii clădiri somptuoase, împodobite cu blazoane nobiliare. Dar oraşul s-a dovedit puţin prielnic locuitorilor săi. Toată insula suferea frecvent de pe urma epidemiilor de malarie şi febră galbenă dar, mai ales, de pe urma secetelor periodice, însoţite de foamete. Cronica le-a înscris ca deosebit de severe pe cele din 1549, din 1580-1583, din 1609-1611. În anii respectivi, hrana a trebuit adusă din Portugalia şi, costînd foarte scump, nu a fost distribuită decît bogătaşilor, sărăcimea pierind literalmente de foame.

Cînd albii şi-au dat seama de caracterul ciclic al secetelor, şi-au vîndut pămînturile şi au început să părăsească arhipelagul. Încetul cu încetul, economia de export a intrat în declin, vasele de sclavi au renunţat să se mai oprească acolo, iar Capitala a decăzut. Astăzi, pe locul unde se înălţa Ribeira Grande, nu se mai află decît un sat înconjurat de ruini, căruia i se spune Cidade Velha („Vechea Cetate").

Guvernul portughez nu numai că nu a făcut nimic pentru a restabili economia insulelor, dar a luat o serie de măsuri menite să o lovească şi mai aspru. De pildă, comerţul direct cu ţări străine sau cu negustori care nu erau cetăţeni portughezi se pedepsea cu moartea. Cum însă prea puţine corăbii făceau legătura cu metropola, localnicii s-au văzut nevoiţi să intre în legături ilegale de schimburi cu vasele de altă naţionalitate care treceau pe acolo. În rîndul autorităţilor domnea corupţia şi, în majoritatea lor, funcţionarii puşi să vegheze la aplicarea legii practicau din plin contrabanda.

Între 1696 şi 1785, coroana portugheză a încredinţat arhipelagul unor companii comerciale, care deţineau monopolul exporturilor. Prost organizate şi urmărind dobîndirea de profituri cu orice preţ, aceste firme au înrăutăţit şi mai mult situaţia economică. În timpul uneia dintre cele mai cumplite foamete, în 1773-1775, ajunşi la disperare, oamenii s-au vîndut ca sclavi corăbierilor străini care poposeau în arhipelag. Nimic nu a putut determina însă metropola să acorde ajutoarele necesare sau să reorganizeze administraţia, pentru a scoate insulele din criza perpetuă în care se găseau. Dimpotrivă, Lisabona încuraja specula practicată de puţinii latifundiari rămaşi, care profitau de fiecare perioadă de secetă pentru a-şi lărgi domeniile la preţuri de nimic.

45 000 morţi de foame

La începutul sec. XIX, nu se mai exporta nici bumbac, nici *panos*. Singurele produse care se mai bucurau de o oarecare căutare erau zahărul, sarea, *urzela* şi un soi de nucă, *purgueira*, din al cărei ulei se fabrica săpun.

Pentru a scăpa de mizerie, mulţi dintre localnici s-au angajat la bordul balenierelor, care se opreau pe insula Brava. Acolo corăbierii tăiau în bucăţi trupurile uriaşelor mamifere şi topeau spermanţetul.

De-a lungul secolelor, albii şi negrii s-au amestecat, astfel încît în veacul trecut pînă şi mulţi dintre marii proprietari de pămînt aveau o anumită proporţie de sînge african în vinele lor. Dar, indiferent de puritatea lor rasială, membrii acestei clase exploatatoare se distingeau prin aroganţă, prin luxul pe care-l afişau cu ostentaţie şi, mai ales, prin cruzimea cu care se purtau faţă de inferiorii lor pe plan social.

În p. 46: creste de munţi răsărite brusc din valurile oceanului; imagine a insulei Brava, din lucrarea unui călător englez de la începutul sec. XVIII

Pînă în 1878, locuitorii arhipelagului au constituit o marfă solicitată pe piaţa Lisabonei

Sclavii își găseau refugiul în văile dintre masivele muntoase de pe insula Santiago. Acolo, ei își întemeiau mici comunități libere, pe care le apărau cu îndîrjire. Orice împrejurare era folosită pentru a evada din arhipelag. Numeroasele atacuri piratерești din sec. XVII și XVIII au oferit deseori asemenea prilejuri. Pînă la urmă însă, foștii stăpîni au găsit o soluție, reangajîndu-i pe foștii sclavi în calitate de dijmași și silindu-i să muncească în condiții aproape la fel de grele ca și atunci cînd îi țineau în robie.

Cu timpul, latifundiarii — îndeosebi cei ce preferau clima blîndă a Portugaliei — au început să se folosească de arendași, a căror intervenție a intensificat și mai mult exploatarea. În 1822, aflînd despre mișcările social-politice care aveau loc în metropolă[1], mulți dintre dijmașii de pe Santiago s-au răsculat, dar protestul lor a fost înecat în sînge. După marea foamete din 1830-1833, cînd o treime din populație și-a pierdut viața, soldații din garnizoana orașului Praia s-au revoltat, executînd pe mulți dintre conducătorii autorităților din insulă. Și această mișcare a fost reprimată cu cruzime, ca și cea următoare, din 1841.

În 1836, Lisabona a adoptat o lege împotriva sclaviei, dar prevederile ei au permis continuarea infamului comerț încă o bună bucată de vreme, pînă în 1878. În 1864, sistemul iobăgiei a fost abolit, dar latifundiarii și-au impus mai departe voința, sporind necontenit corvezile și obligațiile în natură și bani, conform unei practici care s-a prelungit încă un secol. Deschiderea unei bănci la Praia, sub pretextul ajutorării celor eliberați din lanțurile șerbiei, nu a făcut decît să împingă la ruină generații după generații de țărani.

Și, din nou, o foamete a ucis a treia parte din populație în 1863-1866. De data aceasta, guvernul portughez a reacționat, dar nu într-un sens favorabil localnicilor. Pentru a dezvolta noile plantații de cacao de pe insulele ecuatoriale africane Sao Tomé și Principe, autoritățile au forțat pe supraviețuitori să se angajeze ca muncitori acolo, declanșînd astfel un puternic val de emigrație.

Pentru a răspunde, ori de cîte ori era nevoie, necesităților de mînă de lucru de pe plantațiile de cacao, în 1899 s-a promulgat o lege prin care orice adolescent sau bărbat care nu putea face dovada că este salariat, era obligat să primească locul de muncă stabilit de autorități, indiferent unde și cu indiferent ce plată. O nouă și lungă perioadă de secetă, care a început prin 1890 și s-a prelungit pînă în 1903 a contribuit la deplasarea unei mari părți din populația Capului Verde pe insulele Sao Tomé și Principe.

Proclamarea republicii în Portugalia, în 1910[2], nu a adus practic nici o schimbare pentru arhipelag. Foametea din 1920-1922 a exterminat 30 000 oameni. Coloranții chimici au înlocuit de pe piață *urzela* și numai exportul de sare a continuat, deși în proporții reduse. Prezența cărbunelui pe insula Sao Vicente nu a contribuit cu nimic la bunăstarea localnicilor, din cauza taxelor prohibitive impuse de metropolă.

Statul de tip fascist, instaurat de Salazar în Portugalia în 1927, a anulat timidele progrese pe care Capul Verde le făcuse în materie de învățămînt și cultură în anii imediat următori primului război mondial. Cea de-a doua conflagrație a adus arhipelagului — deși situat foarte departe de principalele teatre de luptă — noi dezastre: foametea din 1941-1943 și cea din 1947-1949 au dus la pieirea a 45 000 persoane. Așa-zisele reforme constituționale din 1951 și 1963 nu au avut nici un ecou pe Insulele Capului Verde. Singura soluție pentru ieșire din neagra sărăcie în care erau ținuți locuitorii o reprezenta emigrarea: la sfîrșitul deceniului 1960-1970, peste 100 000 oameni originari din arhipelag lucrau în Europa.

Dar, încă de prin 1956, lupta de eliberare luase proporții. Atunci s-a format Partidul African al Independenței din Guineea-Bissau și Insulele Capului Verde (PAIGC), atunci a început lupta armată. Succesul a încununat-o la scurtă vreme după revoluția de la 25 aprilie 1974 din Portugalia. La 5 iulie 1975, Republica Insulele Capului Verde și-a proclamat independența.

[1-] *Magazin istoric*, nr. 9/1980; 10/1975.

CLIO ANUNȚĂ

În dialog cu profesorii de istorie

18 iunie 1982. Cabinetul de științe sociale al Liceului de electrotehnică din Titu. Peste 60 cadre didactice care predau istoria la liceele din județ participă la o întîlnire cu redacția *Magazin istoric*, organizată de Inspectoratul școlar al județului Dîmbovița.

Discuțiile se desfășoară sub semnul profundelor idei cuprinse în expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu, prezentată la Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 1-2 iunie 1982. Este un dialog viu, antrenant despre preocupările ce revin învățămîntului și publicisticii istorice în ampla acțiune pe care o desfășoară partidul pentru educarea și formarea omului nou, constructor conștient al noii societăți. În acest cadru gazdele se referă la activitatea revistei, la sprijinul pe care-l găsesc în paginile ei pentru activitatea didactică. Sînt relevate o serie de articole despre marile momente ale istoriei patriei și, în ansamblul ei, a istoriei partidului și mișcării revoluționare, care, prin bogăția și ineditul informației, ca și prin noutatea interpretării, au fost primite cu mult interes de către cititori. Este evidențiată, de asemenea, consecvența cu care publicul cititor urmărește paginile pe care revista le consacră istoriei universale, unor momente semnificative din trecutul popoarelor lumii în lupta lor pentru libertate și dreptate socială.

În acest dialog dintre redacția noastră și profesorii de istorie din județul Dîmbovița, s-au formulat și o serie de sugestii și propuneri privind activitatea revistei pe care le vom include în sumarele de viitor ale revistei. Din partea gazdelor au ținut să ne împărtășească părerile lor profesorii dr. Gheorghe Ionescu (inspector școlar județean), Ion Viriceanu (Liceul industrial nr. 2 din Moreni), Mircea Georgescu, Ion Moraru (Liceul „Grigore Alexandrescu" din Tîrgoviște), Vică Păun (Liceul de matematică-fizică din Găești), Ilie Popescu (din comuna Malul cu Flori). Din partea redacției la întîlnire au fost prezenți Valeriu Buduru, Marian Ștefan, Ioan Lăcustă.

DMITRI MANUILSKI ŞI MAKSIM LITVINOV

DESPRE NICOLAE TITULESCU

Cu ocazia unei întrevederi, în primăvara anului 1942, cu Dmitri Manuilski (1883-1959; membru al conducerii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice şi, timp de mulţi ani, reprezentantul acestui partid în Internaţionala a III-a), fiind abordată problema politicii exter a României din perioada interbelică, a venit vorba despre Titulescu.

Manuilski îşi exprima următoarele gînduri: *Consider că politica externă a lui Titulescu corespundea nu numai intereselor burgheziei române tradiţionale, dar, dincolo de aceasta, şi intereselor poporului român.*

În continuare, Manuilski adăuga: *Mare prostie au făcut guvernanţii români, burghezia română şi Carol II... Dacă n-ar fi dat afară din guvern pe Titulescu în vara anului 1936, este foarte probabil că pactul de asistenţă mutuală dintre Uniunea Sovietică şi România, al cărui text era parafat de Litvinov şi Titulescu, ar fi fost chiar şi încheiat în bună regulă. Ar fi fost profitabil pentru amîndouă părţile... Poate şi evenimentele din anii imediat premergători celui de-al doilea război mondial s-ar fi desfăşurat altfel...*

Mi-am adus aminte mai tîrziu de aceste cuvinte, şi anume atunci cînd Maksim Litvinov, adjunctul Comisarului Poporului pentru afacerile externe, mi-a vorbit despre Titulescu. Era la patru ani de la moartea lui Titulescu. Aprecierile veneau din partea unui om a cărui activitate conferea spuselor sale o greutate deosebită, un strălucit elogiu făcut celui dispărut... Convorbirea în cursul căreia Maksim Litvinov şi-a exprimat părerile despre fostul diplomat român s-a desfăşurat la începutul lunii august 1944. Era o discuţie neprotocolară în care au fost abordate diferite aspecte ale ofensivei sovietice în plină desfăşurare, despre viitoarea înfăţişare a Europei, despre perspectivele de desfăşurare a evenimentelor în diferite ţări. La u moment dat, Litvinov s-a interesat despre situaţia din România. Aşa a venit vorba despre Titulescu.

„*A fost un mare diplomat* — a început Litvinov — *unul din cei mai iluştri ai perioadei dintre cele două războaie*".

Va fi citit oare pe figura mea o oarecare uimire faţă de această atît de categoric elogioasă apreciere, sau avea alte gînduri — nu ştiu nici astăzi. Fapt este că a început să explice metodic şi minuţios pe ce îşi bazează părerea.

În esenţă, el aprecia că: „*Lui Titulescu — diplomat înzestrat cu o mare perspicacitate politică — îi erau foarte clare căile şi mijloacele prin care putea fi asigurată securitatea colectivă europeană:*

El a fost printre puţinii diplomaţi care şi-au dat seama — în condiţiile venirii lui Hitler la putere — că numai printr-o înţelegere între Uniunea Sovietică şi ţările occidentale ar putea fi barată calea războiului;

Titulescu nu era numai un doctrinar ci şi un om de acţiune care milita cu pasiune pentru ideile sale;

Titulescu a fost dintre puţinii diplomaţi care a luptat cel mai mult pentru intrarea U.R.S.S. în Liga Naţiunilor;

Titulescu a fost primul dintre toţi miniştrii de afaceri externe, care a sprijinit acceptarea de către Liga Naţiunilor a definiţiei agresorului dată de mine în iulie 1933. Cînd am propus în Liga Naţiunilor definiţia agresorului, Titulescu s-a ridicat imediat şi a spus: «România acceptă definiţia agresorului aşa cum o propune d-l Litvinov»;

Nu pot uita meritul personal al lui Titulescu în reluarea relaţiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică şi România, în iunie 1934;

Titulescu a sprijinit la Montreux, în 1936, poziţia mea cu privire la încheierea noii convenţii a Strîmtorilor;

În iulie 1936 am parafat împreună cu Titulescu textul unui pact de asistenţă mutuală între U.R.S.S. şi România, care n-a mai fost încheiat oficial, datorită demiterii lui Titulescu din guvernul României, la 29 august 1936;

Cunosc poziţia justă a lui Titulescu în problema «neintervenţiei» în războiul civil din Spania;

Iată tot atîtea motive care mă determină să am o părere bună despre marele diplomat român Nicolae Titulescu".

Valter ROMAN

septembrie 1932

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● În septembrie se redeschid teatrele. Dimineața cu data de 19 septembrie felicită direcția Teatrului Național pentru preocuparea de a inaugura noua stagiune cu trei piese românești: *Trei crai de la răsărit* de B.P. Hasdeu, Harță răzeșul, de V. Alecsandri, și Candidat și deputat de G. Sion. Aceasta din urmă „persiflează meșteșugurile politice și rîvna femeilor ambițioase de a trage sforile treburilor politice". „Piesa — continuă ziarul — document al secolului trecut, oferă o savoare actuală, fiindcă satira se potrivește și deprinderilor din zilele noastre. Alegătorii erau și atunci convinși cu bani și băntură, iar alesul era, ca și azi, acela care izbutea să fie mai șmecher, să abuzeze de încrederea ce i se arăta. D-na Sonia Ciucuru a făcut o savuroasă creație din rolul ambițioasei Zinca, neastîmpărată să-și facă bărbatul deputat și să-l împingă apoi spre ministeriat. D. (Ion) Manu, cu humorul d-sale personal, a redat amuzant pe parvenitul politicii. Tipul găgăuță al bărbatului dus de nas de nevastă-sa a fost admirabil creionat de d. Finteșteanu. Picantă, d-na Elvira Godeanu a întrupat o nostimă jupîniță, legănată de visuri romantice.

Trei crai de la răsărit, comedia în două acte a lui B.P. Hasdeu, e de asemeni o satiră, îndreptată însă împotriva acelora care, acum cinci decenii, își închipuiau că-și împrumută o poleială de noblețe, schilcind limba românească cu franțuzisme și latinisme. Intriga e simplă, dar comedia a fost admirabil montată și jucată, ca deatfel și piesa lui V. Alecsandri Harță răzeșul".

Între manifestările culturale ale lunii, urmărite, cum scrie Adevărul, cu „un interes deosebit", se numără și concertul care are loc la Arenele Romane din Capitală și la care își dau concursul aproape 700 instrumentiști. „Este prima oară — notează ziarul — cînd se întrunesc laolaltă cîteva sute de executanți din diverse unghiuri ale țării, pentru a executa programul și este cu atît mai grea această sarcină cînd programul cuprinde pe Wagner, Berlioz, Enescu

Continuăm să răsfoim paginile presei de acum cinci decenii. Desprindem fapte, întîmplări și momente ce contribuie la conturarea unei imagini a vieții Bucureștilor din urmă cu o jumătate de veac. După cum am precizat și în numerele anterioare ale revistei, retrospectiva noastră nu își propune cîtuși de puțin o prezentare exhaustivă a vieții politice, sociale, economice și culturale din Capitala anului 1932 și nici o ierarhizare a evenimentelor, ci doar reconstituirea unor momente așa cum se reflectă ele în marile cotidiene ale epocii, momente care, prin semnificația lor, ne pot ajuta să înțelegem mai bine atmosfera și frămîntările acelei perioade.

Așadar, ce ne reține atenția parcurgînd paginile presei de acum 50 ani? În primul rînd dezbaterile parlamentare. Începute din luna precedentă, ele continuă să ocupe — în cuprinsul ziarelor — spații ample. Coloane întregi cu relatări, discursuri, interpelări, multe din ele adevărate dueluri verbale, în care părțile își etalează, reciproc, păcate mai vechi și mai noi. Între altele, reprezentanții taberei majoritare reproșează opoziției lipsa de loialitate, a dorinței de a colabora, violența limbajului folosit în dezbateri, dar, pe care, la rîndul lor, nu se sfiesc să-l practice. Cei din opoziție se referă la lipsa de realism a măsurilor pe care guvernul le aduce ca răspuns la gravele probleme prin care trece țara și, nu de puține ori, la părtinirea și favoritismul cu care sînt elaborate aceste măsuri. Iată, de exemplu, cîteva fragmente dintr-o cuvîntare a doctorului Nicolae Lupu în legătură cu *Legea măsurilor financiare urgente*, așa cum le reproduce *Universul* din 29 septembrie: „Cum se fac economiile? Noi am cerut reduceri de la opincă pînă la vlădică. Dar, d-le ministru de finanțe, d-ta mai ai o lege și acolo vii cu cifre. Ceri Camerei prin acea lege reducerea de cheltuieli, le reduci într-o parte și mai adaugi și un plus de cheltuieli în altă parte. Ce reduci d-ta? Reduci 35 000 lei pe an, subvenția la o biată cantină a studenților săraci. În schimb, te apuci și pui zece milioane pentru construcția Palatului regal. Eu am afirmat că, în luna august, în ziua de 10 sau 12, s-a ridicat de la Ministerul de finanțe o sumă de cinci milioane, pentru amenajarea unui parc de fazani la Arad. Eu aș dori să-mi dai răspuns, căci mie aceasta mi-au impus-o pensionarii care așteptau de o săptămînă să pue mîna pe pensie, ca să-și ia pită, dar au rămas cu toții revoltați cînd au văzut pe d. Mocsony, cu pălăria verde de vînătoare, ca ministru al vînătoarei, luînd cinci milioane, pentru aranjarea parcului de fazani de la Arad"[1].

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Cu această vitrină, magazinul „Cehoslovaca" de pe B-dul Elisabeta (acum Gheorghe Gheorghiu-Dej) a cîştigat concursul organizat de Realitatea Ilustrată

Doi campioni ai natației: Eleanor Holmes și timișoreanul Johnny Weismüller, neuitatul Tarzan al anilor '30

Se cuvine să consemnăm însă și momente în care, în Parlamentul țării, se aud voci ce reflectă poziții unitare în abordarea marilor probleme referitoare la politica externă a statului. Iată, de exemplu, un fragment din cuvîntarea lui I. G. Duca, pe marginea răspunsului pe care guvernul urmează să-l dea la mesajul adresat de rege la deschiderea Camerei, extras pe care-l preluăm tot din *Universul*, de astă dată din 2 septembrie. Referindu-se la politica externă, I.G. Duca spune: „În adresa de răspuns la Mesajul Tronului citesc aceste cuvinte *Politica noastră externă rămîne întemeiată pe dragostea României pentru pace, pe respectul tratatelor internaționale existente, pe legăturile noastre de alianță și de amiciție și pe sincera noastră colaborare cu Societatea Națiunilor*. Evident — subliniază vorbitorul — asupra directivelor generale ale politicii noastre externe sîntem cu toții de acord. Și es e îmbucurător să fie așa, fiindcă în toate marile chestiuni naționale este bine să ne prezentăm în fața străinătății cu un front unic".

Interesul cu care cititorul român urmărește politica externă a țării și, în același timp, evenimentele care au loc pe arena internațională determină ziarele să consacre acestor probleme spații ample. În fluxul de știri și articole pe astfel de teme, capul de afiș continuă să-l ocupe, ca și în lunile precedente, informațiile și comentariile care se referă la situația din Germania. Relatări și știri cu titluri ca *Hitler sfidează. El declară că după Hindenburg va fi președintele Germaniei; Germania vrea sporirea efectivelor Reichswehrului* [forțele armate ale Republicii de la Weimar]; *Căștile de oțel cer revizuirea Constituției și a Tratatului de la Versailles*, acoperă numeroase coloane din majoritatea publicațiilor bucureștene.

Multe ziare publică relatări cu detalii menite să redea cît mai fidel atmosfera care domnește în capitala Germaniei. *Universul* din 1 septembrie, de pildă, descrie astfel prima ședință a Reichstagului rezultat din alegerile de la sfîrșitul lunii iulie: „Noul Reichstag a ținut azi prima ședință. Un numeros public a venit să asiste la solemnitatea deschiderii, dar numai puțini au putut intra pe bază de invitații speciale. Atracțiunea principală a noului Reichstag a fost deputata comunistă Clara Zetkin care a prezidat ședința. Spre a scăpa de obiectivele fotografilor și operatorilor de filme, Clara Zetkin a venit la Reichstag încă de dimineață.

Deputații național-socialiști au venit în uniformele lor noi și se salutau între ei prin ridicarea brațului.

Ședința aceasta a fost unică în analele Reichstagului. Pe de o parte, peste o treime din numărul deputaților în uniforme hitleriste, pe de altă parte, ca președinte al Reichstagului, o deputată comunistă; Clara Zetkin a pășit în sală sprijinită de două deputate comuniste. Ea este o femeie mică, bătrînă, și purta o rochie

Cronică măruntă

și Cealcovski. Totalul executanților se prezintă astfel: 300 din București, 50 — Brașov, 30 — Timișoara, 80 — Cluj, 40 — Sibiu, 30 — Ploiești, 30 — Cernăuți, 20 — Chișinău, 35 — Arad, 30 — Iași. Conducerea a fost încredințată maestrului George Georgescu".

● I. Torouțiu a scos de sub tipar al doilea volum, Junimea, din marea sa operă Studii și documente literare: scrisori către C. Negruzzi, Vasile Pogor, A.D. Xenopol, Th. Șerbănescu, I. Slavici. (1 septembrie)

● Catedra de teorie și solfegii de la Academia de muzică din Capitală, rămasă vacantă prin moartea regretatului profesor G. Cucu, va fi suplinită, în anul școlar 1932-1933, de către d. Alfred Alessandrescu, compozitor.

● Un medic bucureștean a prescris unui client să se cîntărească. Bolnavul s-a supus și, de curiozitate, s-a cîntărit la 4 aparate de pe bulevarde. La un cîntar a trăs 59 kg, la două cîntare 60 kg, iar la al patrulea 62 kg. (3 septembrie)

● Ministerul de interne a trimis o circulară tuturor autorităților de stat, județ și comună, prin care le interzice întrebuințarea automobilelor din dotația lor în interese particulare. Cu acest prilej, ministerul amintește o veche dispoziție, în virtutea căreia automobilele trebuie să poarte, pe lîngă numărul de ordine, și o inscripție pe ambele uși și pe spatele caroseriei cu denumirea autorității căreia aparține, precum și o bandă tricoloră în jurul marginei de sus a caroseriei.

septembrie 1932

Începe școala...

...dar pentru copiii nevoiașilor truda continuă (din reportajul Ucenicii — sclavii orașelor, din Ilustrațiunea română)

Cronică măruntă

● Și tot despre circulația automobilelor: „De la serviciul circulație. Prefectura poliției municipiului București pune din nou în vedere proprietarilor și conducătorilor de automobile că le este interzis în cuprinsul orașului de a întrebuința pentru avertizare aparatul Claxon, ci numai trompete cu pară de cauciuc, care și aceasta va fi redusă în timpul nopții, utilizînd-o cît mai rar și numai cînd nevoia o cere. Cei care nu se vor conforma vor fi amendați, iar aparatul Claxon confiscat. (3 septembrie)

● Astăzi, la ora 9 dimineața, vor pleca în zbor de pe aerodromul Pipera două avioane de construcție și amenajare specială, aparținînd Serviciului aerofotogrametric al armatei, pentru executarea unui raid aerofotogrametric în orașele principale din întreaga țară. Pe lîngă vederile verticale deasupra fiecărui oraș, se vor lua și fotografii oblice și panoramice în regiunile pitorești cele mai interesante.

● D. prof. Gusti, ministrul instrucțiunii, însoțit de d-nii Em. Bucșa și I. Teodorescu-Sion, a inspectat ieri muzeele Capitalei. D-sa a constatat că muzeele cele mai cercetate de public sînt: Muzeul de istorie naturală, Muzeul militar și Muzeul Simu. Muzeul de antichități are nevoie de îmbunătățiri imediate. Ele se vor face cît de curînd și cu această ocazie d. prof. Gusti a hotărît să amenajeze și un lapidariu acoperit unde se vor aduce metopele de o valoare unică de la Adamclisi, care acum se macină sub cerul liber în parcul Carol.

neagră. Pe scaunul ei s-au așezat două perne, căci altfel n-ar fi putut privi peste pupitru. S-a putut constata slăbiciunea ei mai ales în momentul cînd s-a sculat în picioare și a salutat cu voce slabă pe cei prezenți. A ținut apoi un discurs comunist".

Cum am arătat și în paginile trecute ale acestei cronici, presa burgheză a timpului evită să publice informații despre lupta pe care Partidul Comunist Român o desfășoară în fruntea maselor populare împotriva asupririi și exploatării, a măsurilor pe care le iau cercurile capitaliste de a ieși din criza economică prin intensificarea exploatării proletariatului și a celorlalte categorii de oameni ai muncii. De regulă, ziarele se mărginesc să informeze despre acțiunile întreprinse de organele represive pentru a curma activitatea comuniștilor. Dar însăși prezența unor astfel de știri atestă tenacitatea cu care acționează partidul comunist, dezvăluind, în același timp, cît de aspre sînt condițiile în care activează comuniștii. Iată, de exemplu, ce scrie *Dimineața* din 5 septembrie: „Direcțiunea închisorii Văcărești, luînd notă de plîngerea făcută de deținuții comuniști în privința hranei, ne face cunoscut că închisoarea dispune de o alocație de hrană în sumă de patru lei pe zi de fiecare deținut. Din această sumă este de înțeles că nu se poate servi o hrană care să-i satisfacă".

Spre comparație, ziarul din care preluăm această știre costa 3 lei exemplarul!

Țara *Smarandei*. Este titlul unei relatări apărută în ziarul *Dimineața* din 8 septembrie 1932, relatare pe care o consemnăm ca o completare la un articol publicat în *Magazin istoric*, din iunie 1981, sub semnătura unui autor britanic, Peter G. Masefield, și în care este vorba despre un bun prieten al României, lordul Thomson of Cardi gton. Fără a avea profunzimea și bogăția de informații pe care Peter G. Masefield le aduce în articolul publicat în revista noastră, relatarea apărută acum cinci decenii în ziarul bucureștean are meritul de a se situa — prin firea lucrurilor — mai aproape în timp de momentele consemnate. După ce arată împrejurările în care, în 1915, colonelul Thomson a venit în România, cunoscînd aici și pe scriitoarea Martha Bibescu, *Dimineața* scrie: „Acum cîțiva ani, lordul Thomson și-a publicat notele de război, cărora le-a dat ca titlu *Smarandaland* (Țara Smarandei); Smaranda e principesa Martha Bibescu [și deci țara este România]. Cartea e plină de note interesante asupra războiului, a tratatului de pace etc. Prințesa Bibescu a publicat recent o traducere în franceză a *Smarandei*, traducere precedată de o biografie a lordului Thomson și de o prefață scrisă de Ramsay MacDonald, primul ministru al Angliei".

Printre clădirile pe care bucureşteanul de acum cinci decenii le cunoştea aproape la fel de bine ca şi cel de astăzi se află şi aceea a Cercului Militar (actuala Casa Centrală a Armatei) despre care, în *Universul* din 14 septembrie, scriitorul Mihai Tican aminteşte că în anul 1896, Primăria a concesionat Ministerului de război terenul necesar construirii unui club destinat ofiţerilor din garnizoana Bucureşti. A fost ales terenul bisericii Sărindar, construită pe vremea lui Matei Basarab, o clădire părăsită, aflată în ruine. Lucrările de construire a cercului au început la 15 ani după concesionare. Construcţia a înaintat cu dificultăţi pînă în 1916. „În timpul războiului, pe durata ocupaţiei germane, în clădire a fost instalat cartierul generalului Mackensen, ale cărui armate au suferit grelele înfrîngeri pe frontul românesc de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz. La ultimul etaj al clădirii erau închişi ofiţerii români prizonieri".

După război, lucrările au fost reluate şi la 4 februarie 1924 s-a făcut inaugurarea edificiului, cu interioare — scrie autorul — „cum rareori ai ocazia să întîlneşti, chiar dacă eşti cercetător al Occidentului". Cele trei saloane mici sînt în stil bizantin, gotic şi norvegian, marele salon de festivităţi este mobilat în stilul Ludovic XVI. Înainte de război biblioteca avea zeci de mii de volume, din care au mai rămas 8 000, ele fiind distruse în timpul ocupaţiei.

Dincolo de centrul modern al Bucureştilor se află cartierele neglijate, cu uliţi prăfuite sau noroioase şi locuinţe mizere. Iată, de exemplu, cum descrie *Universul* din 14 septembrie cartierul Grant: „Dincolo de Calea Griviţei, peste linia ferată, există un cartier despre care toată lumea a auzit vorbindu-se, dar pe care, în realitate, foarte puţini îl cunosc şi, credem noi, încă şi mai puţin Primăria sectorului de verde, în a cărei sarcină cade îngrijirea lui. E un adevărat paradox ca numai după o distanţă atît de mică să păşeşti într-un cartier care ţine de Bucureşti şi să te crezi undeva, afară din oraş, departe, în cine ştie ce sătuleţ pierdut din fundul Moldovei. Pe marginea şoselelor desfundate, pline de hîrtoape, ce ţin loc de străzi, neluminate, se înşiruie aceleaşi căsuţe cu aer de mistificare: şchioape, strîmbe, pline de mizerie, locuite în mare parte de lucrători cefeişti. Se pare că mizeria are anumite cartiere unde se poate ascunde sau izola. Unul dintre acestea este şi cartierul Grant, cu totul uitat, pe care nici o primărie nu s-a gîndit să-l mai îngrijească, să-l mai cureţe, în sfîrşit să-i dea un aspect mai arătos de oraş. Peici, pe colo, în preajma alegerilor, cîte un mic început, lăsat apoi baltă, arată lipsa de bunăvoinţă".

Liviu Rebreanu a terminat romanul *Răscoala*. Faptul este consemnat de ziarul *Dimineaţa* din 25 septembrie. Pe marginea evenimentului, într-o convorbire cu un reporter

Cronică măruntă

● **Pentru alegerea locului exact unde urmează a fi montată viitoarea mare staţiune de emisie a undelor radio, Radiodifuziunea română a comandat un post de emisie pe care l-a montat în patru vagoane C.F.R. „Postul din tren" porneşte acum în Ardeal, unde va face, în diferite localităţi, încercări de emisiune.**

● **Rute pe care circulă vapoarele Serviciului maritim român (SMR): Constanţa-Istanbul - Pireu - Alexandria („România"); Constanţa-Istanbul-Pireu-Beirut - Haifa - Alexandria - Pireu-Istanbul-Constanţa („Dacia"); Constanţa-Varna-Istanbul-Salonic („Principesa Maria").**

● **O escadră engleză, aparţinînd flotei britanice de la Malta, vizitează apele româneşti, făcînd escale în porturile Constanţa şi Galaţi.**

● **Academia română va ţine şedinţa publică vineri 16 septembrie la ora 3 d.a. D.I. Nistor va face o comunicare tratînd Acte privitoare la istoria Moldovei în secolul XVII.**

● **Constanţa. În port a sosit ieri vaporul Trentino, sub pavilion englez, care a adus un nou transport de monedă metalică a o sută de lei, comandată în Anglia. Au sosit 2 500 lăzi în greutate totală de 200 tone. (15 septembrie)**

● **Noi filme pe ecranele Capitalei: Femeia care n-a minţit, Numai un sărut, Sergentul X („O tragedie de răzbunări exotice"), Legea Haremului, Marocco (cu Marlene Dietrich şi Garry Cooper), Tarzan.**

● **La Consiliul de război al Corpului 4 armată, precum şi la toate au-**

septembrie 1932

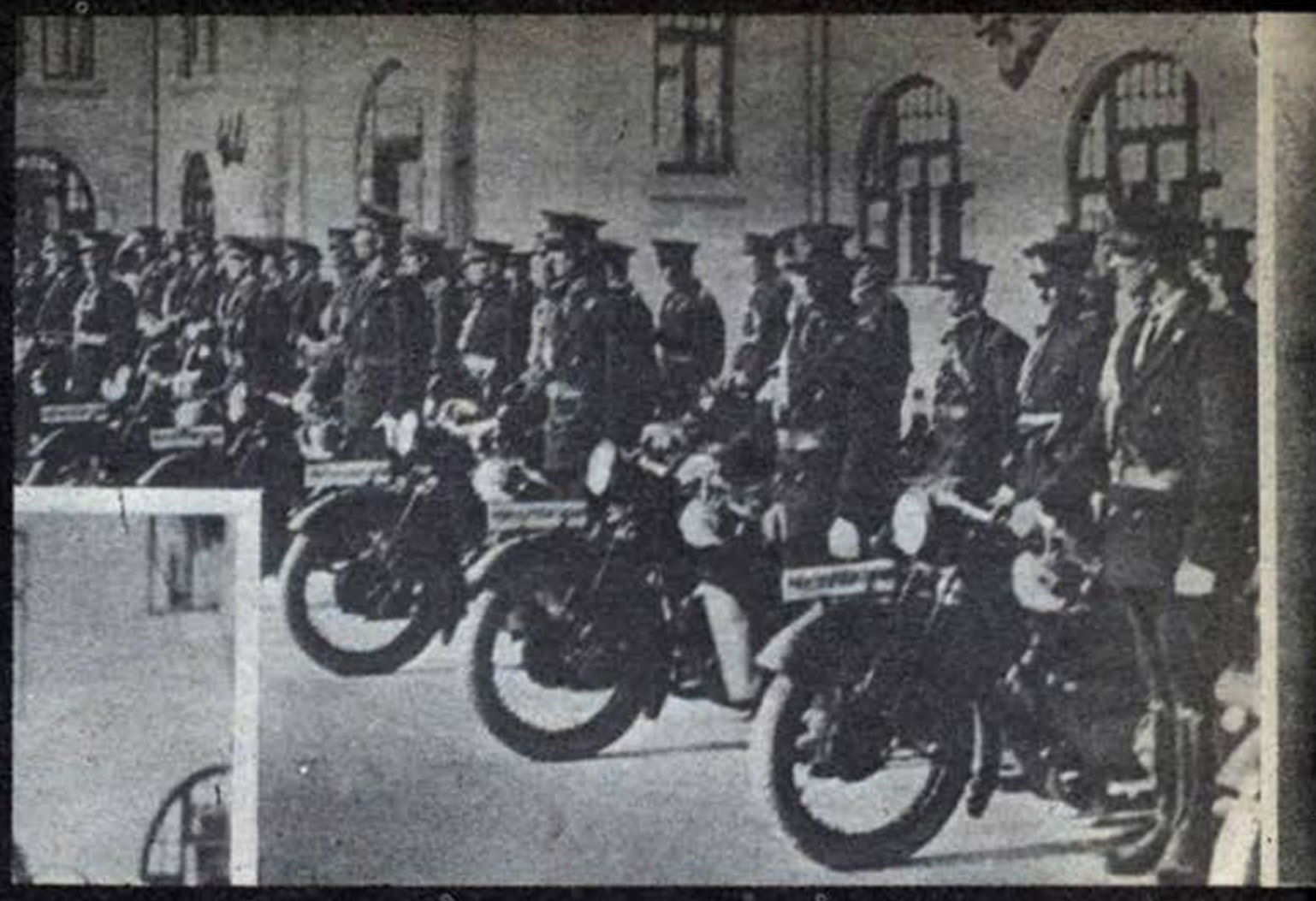

Echipele de motocicliști și bicicliști nou înființate de prefectul poliției Capitalei

Cronică măruntă

toritățile judiciare locale s-a făcut mult haz de următoarea notă apărută în Monitorul oficial din 10 septembrie: „Defunctul maior Ionescu A., fost la Batalionul 9 exploatare, este citat pentru ziua de 7 octombrie 1932, ora 14, spre a-și susține interesele la judecarea procesului său la Înalta curte de conturi".

● Astăzi, ora 8.30 seara, va fi dată în serviciu a ceasornicului public instalat la Observatorul astronomic. Acesta este primul orologiu care va marca ora exactă în Capitală. (16 septembrie)

● Ministerul Justiției a dat o decizie prin care se oprește pe viitor plata amenzilor în rate sau păsuirea lor. De asemenea, s-a adus la cunoștința parchetelor din țară că se anulează toate păsuirile aprobate condamnaților care au de achitat amenzi. Excepțiune se face numai pentru cultivatorii de pământ cărora li s-au acordat păsuiri pe timpul muncilor agricole. (18 septembrie)

● Cercurile clericale din Iași au decis să reînmormânteze cu fast deosebit oasemintele găsite lîngă biserica Sf. Nicolae cu ocazia unor săpături și care aparțin unor eroi de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Aceasta după cum dovedesc diversele obiecte și arme din vremea lui Ștefan cel Mare, găsite în apropierea oaselor. (19 septembrie)

● O revistă așa cum trebuie. Sub acest titlu, Universul din 20 septembrie prezintă Revista istorică română, fondată în 1931 și condusă de C.C. Giurescu și care „de la primul număr pînă la cel de față s-a impus. Ceea ce e de remarcat în special la Revista istorică română e imparțialitatea".

● Despre aceeași publicație, Al. Graur scrie: „Revista se prezintă excelent din toate punctele de vedere. Toate articolele sînt interesante și toate sînt în legătură cu istoria românilor, așa cum e cere titlul ales... Apariția acestei reviste este un semn extrem de îmbucurător pentru știința românească". (Adevărul)

● Camera a ținut ieri o ședință-record: de la 5 după-amiază pînă la

al ziarului, marele scriitor face și o serie de confesiuni autobiografice: „În privința carierei mele, părerile părinților erau divergente. Mama voia să mă facă popă, tata, învățător. Dar marea mea pasiune era medicina. Și, din toate aceste cariere ce mi se ofereau, m-am trezit... ofițer de infanterie în armata austro-ungară.

În această vreme, din cauză că făcusem studiile în școli străine, posedam foarte puțin limba românească literară. În aceste timpuri am început să scriu. Era o literatură de salon, *en vogue* pe atunci, pe care o cultivam din abundență. Am scris peste 50 de piese cu care am bombardat toate teatrele din Budapesta. Firește, nu s-a jucat nici una. Nu tot același lucru s-a petrecut cu proza mea literară. Primele mele articole apărute în ziarele din Budapesta erau elogios apreciate. Numai că, într-o bună zi, m-am trezit cu colonelul meu care m-a sfătuit prietenește să renunț la scris, pentru că nu se cade ca un ofițer — notat excelent în toate rapoartele cazone— să se ocupe cu... fleacuri. Dar eu îmi pusesem în gînd să renunț la cariera militară, ceea ce cu mari greutăți am izbutit.

La Năsăud, întors în mijlocul familiei, am început să-mi perfecționez, cu numeroase lecturi, cunoașterea limbii literare românești. L-am citit întîi pe Creangă, cu însemnări pe marginea cărții și, apoi, pe Caragiale, din care n-am înțeles absolut nimic. Am început să public în ziarele locale și am încercat peste cîtva timp «marea lovitură», trimițînd cîteva nuvele la *Luceafărul* lui Goga și Tăzlăuanu (de la acesta din urmă primind și o caldă scrisoare de felicitare), la *Convorbirile critice* ale d-lui [Mihail] Dragomirescu și la revista *Făt Frumos*, scoasă de Emil Gârleanu. Toate aceste publicațiuni mi-au tipărit nuvelele. Socoteam eu — e tot o naivitate a tinereții — că sînt acum destul de cunoscut și am descins în Vechiul Regat, prin Sibiu, în toamna anului 1909, cu vreo 60 de coroane în buzunar. În București nu cunoșteam pe nimeni. De aici a început boema adevărată a vieții de tînăr scriitor sărac.

Gazetăria la *Rampa* și la *Ordinea* lui Bădărău, secretariatul *Convorbirilor critice* — slujbe mai mult onorifice. Zilele treceau una după alta în monotonie, în mizerie. Gloria întîrzia să vie. Și totuși niciodată, în tot acest răstimp, n-am regretat nimic".

Și pentru a completa acest scurt capitol de cronică culturală, să reținem și o notă apărută în *Universul* din 10 septembrie. Ea se referă la pictorul Costin Petrescu, care „a publicat, în limba franceză, un interesant studiu asupra picturii în frescă, studiu prefațat de Paul Léon, director general al Artelor frumoase din Paris". „Românii — scrie în continuare ziarul — se manifestă admirabil în străină-

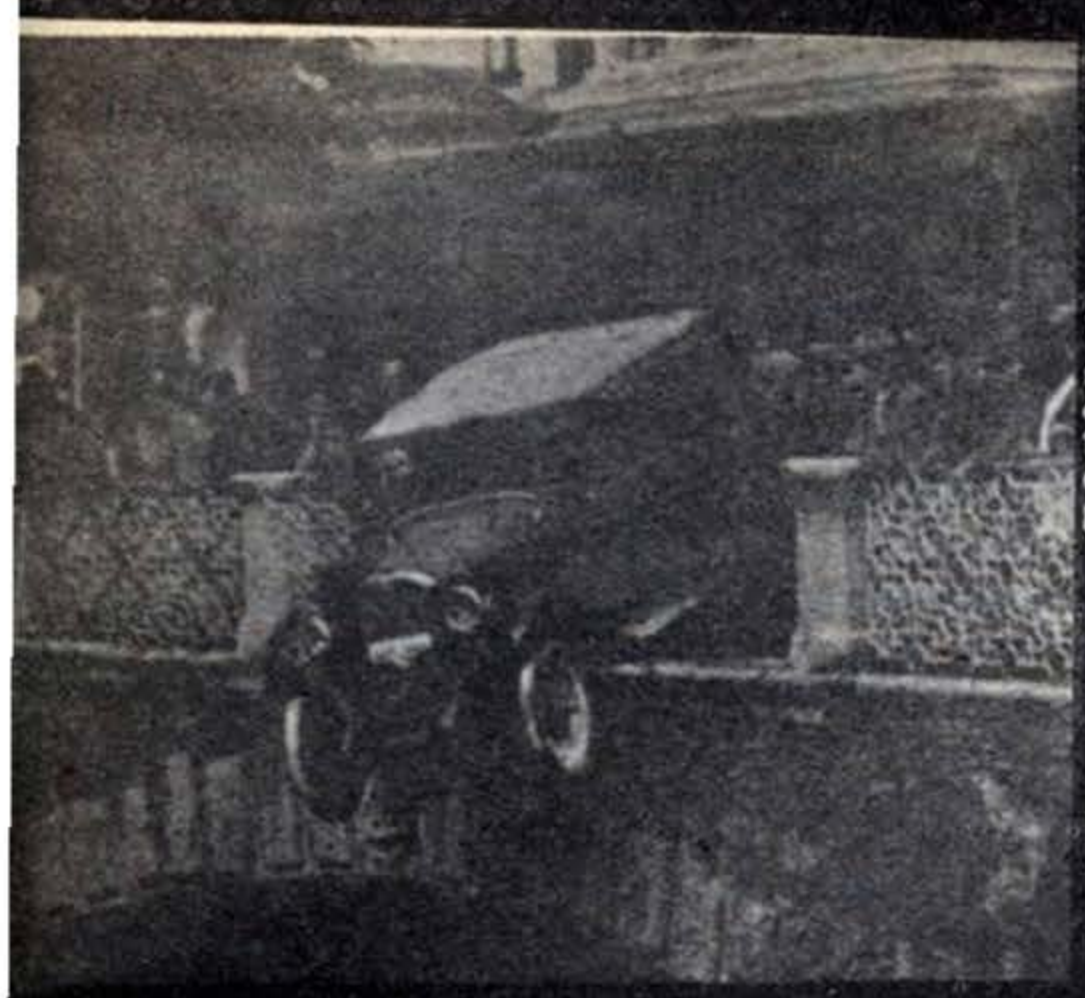

Încă 30 cm
și automobilul
aterizza
în apele
Cernei la Băile
Herculane

Scriitoarea
Maica Smara
la aniversarea
celor trei
sferturi
de veac

tate, pe tărîmul științei și literaturii, ca și în domeniul artei, atrăgînd admirația lumii civilizate și sporind faima geniului românesc. Printre aceștia este și maestrul Costin Petrescu, care a fost invitat la Paris și Lyon să țină o serie de conferințe, despre *Arta frescei*, prelegeri prețuite de publicul francez și care i-au adus maestrului titlul de profesor onorific al Academiei de arte frumoase din Lyon. Pe fundalul ideilor desfășurate în aceste conferințe, C. Petrescu a întocmit un studiu caracteristic, interesant și instructiv. Publicînd acest studiu, autorul nu s-a gîndit să-și atribuie vreun merit, acesta revenind în întregime *generațiilor de zugravi care s-au succedat, umili și necunoscuți, în Orientul european, dar mai ales în România*. Autorul stabilește un adevăr foarte contestat pînă acum asupra artei românești, anume că arta picturală la noi nu este rezultatul unui început din răsărit, ci este neaoș românească, datorită pleiadei de mari zugravi, dar anonimi".

Între 11 și 15 septembrie, Bucureștii găzduiesc cel de-al IX-lea Congres internațional de istoria medicinei, la care participă — după cum scriu ziarele — peste 130 oameni de știință din 23 state din Europa și din celelalte continente. Sînt reprezentate 48 universități din diferite țări ale lumii.

Pentru organizatorii români, congresul este un prilej — cum remarcă presa — de a pune în valoare bogatele tradiții ale medicinii românești. „De la insigna congresului — scrie, de exemplu, *Adevărul* — simbolizînd străvechile tradiții medicale ale Daciei, pînă la medalia comemorativă concepută în același spirit și cult al civilizației străbune, totul este întocmit pentru a pune în lumină tradițiuni și valori locale".

Printre personalitățile de peste hotare despre care presa timpului ne informează că sînt oaspeți ai țării noastre se numără și șeful Marelui stat major al armatei americane, generalul [Douglas] MacArthur (care va deveni comandantul forțelor terestre din Extremul Orient în 1941-1945). La un banchet dat la Cercul Militar în onoarea distinsului oaspete — cum scrie *Universul*, din 23 septembrie —, în răspunsul la salutul ministrului Apărării Naționale al României, generalul MacArthur spune: „Am așteptat cu nerăbdare această vizită. Ospitalitatea și curtoazia compatrioților dv. este demult proverbială în tot cuprinsul Statelor Unite; însă afecțiunea, bunăvoința și sinceritatea ce mi-au arătat guvernul și poporul român au întrecut orice speranțe. Voi prețui întotdeauna amintirea acestor clipe".

Rubrică de:
Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

11 jumătate noaptea, fără întrerupere, ca să se poată vota proiectul prin care guvernul este autorizat să ia unele măsuri financiare urgente. (21 septembrie)

● Studenții Academiei comerciale care urmează să se prezinte în actuala sesiune de examene roagă pe d. rector al Academiei să binevoiască a le admite să plătească în rate taxele pe anul în curs. Majoritatea din ei fiind studenți lipsiți de mijloace, iar timpurile de azi destul de critice, credem că d. rector le va admite cererea. (Dimineața, 22 septembrie)

● Subsemnații, artiști, pictori și sculptori, membri aleși în juriul Salonului de toamnă, în urma unor măsuri arbitrare pe care comitetul de organizare le-a luat fără o prealabilă înțelegere cu noi, ne desolidarizăm de acel comitet, considerîndu-ne totodată demisionați din juriu. Petre Iorgulescu Yok, Const. Baraschi, T. Soroceanu, Mac Constantinescu, Ionescu Sion. (24 septembrie)

● Istoria în emisiunile postului de radio București din această lună: Romulus Dianu — Despre B.P. Hasdeu; Al. Odobescu — Ion Ghica; Zamfir Arbore — Amintiri despre Carol I; Valeriu Bologa — Cei dintîi medici români în veacul XVIII; I. Nistor — Alexandru cel Bun.

● D. Gabriel Puaux, ministrul Franței la București, a remis Crucea de ofițer al Legiunii de onoare d-lui George Oprescu, profesor la Universitatea din București, directorul Muzeului „Toma Stelian" D. George Oprescu care predă la Facultatea de litere cursul de civilizație franceză este secretarul general al societății „Prietenii gîndirii și artei franceze". (24 septembrie)

● Septembrie 1932 este — cum scriu ziarele — o lună călduroasă. „50 grade la soare în Capitală, notează Dimineața din 29 septembrie; 34 grade — la Craiova. Ne găsim dar în plină vară, din punctul de vedere termic, deși, în cursul acestei săptămîni, începe luna octombrie și timpul ar trebui să fie răcoros". A doua zi, același ziar scrie: „Vara a revenit și în regiunile muntoase, înregistrîndu-se 25 grade la Predeal, la umbră".

Însoţind tezaurul Poloniei la Constanţa...

Articole publicate în numerele 7-8/1968, 2/1970, 1/1971, 7, 10/1974, 4, 10/1977, 12/1979 ale revistei noastre, despre ospitalitatea cu care nenumăraţi polonezi — în momentele în care hitleriştii au invadat ţara lor — au găsit adăpost în România, unde a fost păstrată şi o parte din Tezaurul Băncii Naţionale a Poloniei, au fost primite de cititori cu un real interes. Doi dintre ei, care, atunci, în septembrie 1939, au însoţit Tezaurul Poloniei pe pămîntul românesc, ne-au trimis în completare, cîteva pagini de amintiri. Precizările din parantezele drepte aparţin redacţiei.

La 1 septembrie 1939, cînd armata germană a invadat Polonia, făceam parte din personalul chesturii de poliţie din Cernăuţi. La 27 septembrie 1939, Varşovia a capitulat sub furia tancurilor şi avioanelor germane. Instrucţiunile ce le primisem, încă de la începutul războiului, cereau să fim pregătiţi pentru primirea refugiaţilor polonezi, civili şi militari. Tancurile germane călcau sub roţile lor totul. În sălbatica lor înaintare, hitleriştii nu ţineau seama de nimic. Primisem ordinul să deschidem tot lungul frontierei cu Polonia şi toţi refugiaţii, civili sau militari, să fie lăsaţi să intre în ţară, autorităţile române, atît civile cît şi militare, luînd măsuri să-i aprovizioneze şi să-i cazeze pe refugiaţi, îndrumîndu-i apoi cît mai repede posibil spre centrele din interiorul ţării.

Împreună cu alţii poliţişti, am fost însărcinat cu rechiziţionarea de pîine de la brutăriile din Cernăuţi şi redistribuirea ei în toate centrele de adunare a refugiaţilor. Într-o singură zi, am rechiziţionat şi împărţit 30 000 pîini.

În ziua de 12 septembrie, pe la orele 11 p.m., toţi cei ce lucram la chestură am fost chemaţi în biroul chestorului spre a ni se transmite un ordin ce sosise prin curier special de la Siguranţa Generală din Bucureşti. Ni s-a comunicat că ordinul era strict secret, de o deosebită importanţă.

Pentru această misiune au fost desemnate patru persoane, printre care şi subsemnatul.

La 13 septembrie, după ce mi s-a comunicat misiunea ce-o aveam de îndeplinit, am plecat la punctul de frontieră Grigore Ghica Vodă. De aici, urma să ajungem la Śniatyn, în Polonia, unde se afla un tren cu 12 vagoane de marfă şi un vagon de pasageri, pe care trebuia să îl preluăm de la personalul polonez şi să-l însoţim pînă la punctul de frontieră român.

Cînd am ajuns la frontieră, aproape de 4 dimineaţa, trenul şi sosise de la Śniatyn. În completarea instrucţiunilor, ni s-a comunicat şi în ce şi se afla tezaurul Băncii Naţionale a Poloniei, că trebuia să plece cît mai repede, fiind în pericol de a fi bombardat de aviaţia hitleristă. În completarea instrucţiuni z, am primit un plic de la poliţia de frontieră din care am aflat că eram însărcinaţi să asigurăm transportul acestui tezaur. Am preluat trenul de la personalul polonez, după verificarea fiecărui vagon. Însoţitorii polonezi s-au urcat în vagonul de pasageri, care se afla lîngă locomotivă.

Tezaurul era însoţit de directorul Băncii Naţionale a Poloniei cu familia, şi alţi funcţionari. Într-o jumătate de oră, operaţia de preluare a fost terminată. Au fost ataşate două locomotive, una în faţă şi alta în spatele trenului. La ora 5 a.m., am pornit cu destinaţia portul Constanţa, unde am sosit în dimineaţa zilei de 15 septembrie. Eram mereu mutaţi de pe o linie pe alta, deoarece vaporul, care se afla deja în rada portului, urma să ancoreze doar în momentul în care nu s-ar mai fi aflat nici o altă persoană pe chei, în afară, bineînţeles, de însoţitorii tezaurului. La ora 6 dimineaţa, trenul a fost tras lîngă un chei unde se afla ancorată o navă militară [în realitate un petrolier], de tonaj mijlociu, cu tunurile camuflate fără nici un însemn sau inscripţie. În prezenţa căpitanului vaporului şi a unui ofiţer, a directorului Băncii Naţionale a Poloniei, a doi funcţionari ce-l însoţeau din Varşovia, precum şi a altor două persoane de la Siguranţa română, au fost rupte sigiliile de la vagoanele de marfă. Cei care am însoţit tezaurul am îndeplinit şi funcţia de hamali, descărcînd din vagoane toată această comoară. Tezaurul era compus din 9 vagoane de lingouri de aur, în cutii de brad; în două vagoane erau săculeţe albe şi sigilate, care conţineau zloţi de aur şi argint, iar într-un vagon — tablouri înfăşurate în pînză albă. Cam la o jumătate de oră după ce am terminat descărcarea, nava engleză a ridicat ancora. Misiunea noastră fusese îndeplinită.

Ioan (Iancu) BUZILĂ, Sydney, Australia

...şi la Bucureşti

La începutul lunii septembrie 1939, eram căpitan, comandam Compania 6 dintr-un detaşament al Regimentului de jandarmi pedeştri, deplasat pe frontieră în nord, cu misiunea precisă de a primi şi îndrepta spre interiorul ţării pe toţi străinii ce treceau frontiera şi cereau protecţia statului român.

În ziua de 17 septembrie 1939, am primit ordinul telefonic de a ieşi din dispozitivul de pază, fiind înlocuit cu o altă subunitate, şi a mă deplasa în oraşul Cernăuţi, la dispoziţia subsecretarului de Stat la Ministerul de interne, Gavrilă Marinescu, care coordona întreaga operaţie de primire a refugiaţilor polonezi. A doua zi am sosit în oraş şi m-am prezentat ministrului Marinescu; acesta mi-a cerut să pregătesc un plan amănunţit, urmînd a-mi încre-

SCRIU ISTORIE

dintîi misiunea de a transporta la București o parte din tezaurul polonez, ce trebuia să sosească în cursul zilelor următoare de la punctul de frontieră Crisciatic.

În după-amiaza zilei de 19 septembrie 1939, a sosit în Cernăuți o coloană de mașini poloneze. Convoiul era alcătuit astfel: 41 autobuze de o mărime puțin obișnuită și 19 autocamioane acoperite, toate cu încărcătură din tezaur; un autocamion acoperit (atelier mobil), cu piese de schimb și mecanici auto necesari coloanei. În capul coloanei mergea un autoturism, în care se găseau reprezentanți ai Băncii Poloniei și o tînără studentă ce cunoștea bine limba română. În alte două autoturisme, care nu erau incluse în coloana propriu-zisă, se găseau funcționari ai Băncii și polițiști polonezi, cu misiunea de a întări supravegherea pe traseu și de a recunoaște itinerarul.

În orașul Cernăuți, înainte de plecare, am fost prezentat de către ministrul Marinescu guvernatorului Băncii, cu care am stabilit modul de organizare a convoiului; am luat măsuri de întărire a pazei și cu ostași români. În afară de garda exterioară de pază a convoiului de autocamioane, pentru siguranța încărcăturii, am dublat și sistemul de pază în interiorul fiecărei mașini: în cabina șoferului, pe lîngă funcționarul polonez, s-a adăugat un subofițer român înarmat, iar în interiorul autobuzelor, în afară de funcționarul băncii și 4-5 paznici polonezi înarmați, cîte 4 jandarmi români.

Tezaurul era ambalat în lăzi sigilate, de diferite mărimi și forme. Din inventarul mașinilor, scris în limbile polonă și franceză, am putut afla conținutul lăzilor care se materializa în: aur în lingouri și monezi, monezi vechi de aur și argint, obiecte de aur și argint, diferite tablouri (picturi) etc.

Convoiul a pornit din Cernăuți în după-amiaza zilei de 19 septembrie, cu direcția București, mașină după mașină, la circa 25-30 m distanță, cu viteză redusă. Am mers numai ziua, evitînd aglomerările: staționările pentru noapte le făceam pe locuri virane sau în afara orașelor de pe traseu, sub cordon de pază.

Așa se explică durata de 5 zile necesară pentru efectuarea acestei misiuni, care a urmat ruta: Cernăuți-Suceava-Fălticeni-Roman-Bacău-Focșani-Rîmnicu Sărat-Buzău-Ploiești-Pădurea Băneasa-București. În seara zilei de 23 septembrie, ne aflam în Pădurea Băneasa, unde am primit ordin de a dirija spre București doar cîte o singură mașină, pentru a fi descărcată în fostul local al Băncii Marmorosch Blank. Operația a durat toată noaptea. Lăzile [de fapt, numai o parte din transport] au fost depozitate în boxe speciale, pe care meșterii, avînd materialele necesare pregătite, le-au zidit imediat.

Așa s-au petrecut evenimentele la care am luat parte în septembrie 1939 și pe care le-am redat cu toată exactitatea pentru a fi cunoscute de cei de astăzi, dar mai ales de cei de după noi.

Darie N. COSTACHE, Iași

CLIO ANUNȚĂ

Un incunabul prețios —

Cronica de la Nürnberg

Apariția tiparului (inventat de Johannes Gutenberg, aproximativ în anul 1440) a însemnat o adevărată revoluție în apariția cărților. Totuși, pînă spre anul 1500, cărțile tipărite sînt încă în număr restrîns și în tiraje reduse, ele fiind cunoscute în lumea științifică sub numele de incunabule. Unele dintre acestea sînt — prin eleganța tiparului și bogata ilustrație ce le însoțesc — veritabile opere de artă, așa cum sugestiv o arată lucrarea lui Schedel Hartman, *Registrum hujus operis cronicarum cum figuris et ymaginibus ab initio mundii* (Catalogul operelor cronicărești cu figuri și imagini de la facerea lumii), tipărită în tipografia lui Anthon Koburger în 1493 și cunoscută îndeosebi sub numele de *Cronica de la Nürnberg*. Lucrarea, de format mare *in folio*, are 300 file la care se adaugă șase foi nenumerotate, rezervate (așa cum se arată într-o notă a editorului de la fila 258) unor adnotări sau considerații asupra ediției. Ea reprezintă o compilație de texte de istorie universală, de la facerea lumii pînă în sec. XV. Dacă textul este în multe privințe depășit, ilustrația are o deosebită valoare. Ea constă în aproximativ 2 500 gravuri în lemn, executate de Michael Wohlgemuth și W. Pleydenwurff. Cel dintîi, cunoscut pictor și gravor de subiecte religioase și portrete, a fost între 1486 și 1490 profesorul lui Albrecht Dürer, despre care se crede că a executat unele planșe ale acestui incunabul.

Lucrarea, deosebit de rară — ceea ce face ca exemplarul cu gravuri colorate aflat în posesia Bibliotecii Academiei R.S. România să fie extrem de prețios — cuprinde și cîteva portrete și imagini asupra țării noastre: la pp. 271-272 se află două gravuri înfățișînd Valahia și Tracia (imagini publicate în culori pentru prima oară la noi în țară în paginile revistei *Magazin istoric*, nr. 4/1977, coperta 1 și nr. 1/1982, coperta 2), cu o descriere geografică a acestor teritorii.

Gabriela DUMITRESCU

DE LA HIPOCRAT

LA DOCTORUL DAVILA

IOAN DRAGOMIRESCU

De cînd datează medicamentele? În numărul trecut al revistei noastre, am prezentat un scurt istoric al acestora, începînd din epoca Sumerului, a Greciei şi Romei antice pînă în secolul XVIII. Farmaceutica românească are şi ea o milenară tradiţie, fapt demonstrat şi de paginile care urmează.

În ţara noastră, folosirea medicamentelor este atestată de aproximativ 2 500 ani. Ca la toate popoarele vechi, şi la daci, preoţii erau depozitarii culturii; ei se ocupau cu astronomia, botanica, medicina. Platon (427-347 î.e.n.) vorbeşte despre leacurile şi descîntecele medicilor-preoţi daci, ucenici ai lui Zamolxis, iar Strabon (cca. 63 î.e.n.-cca. 19 e.n.) arată că, la strămoşii noştri, preotul era vrăjitor şi medic. Acelaşi Strabon ca şi Iordanes (sec. VI e.n.), scriu că marele preot Deceneu, de pe timpul lui Burebista, i-a învăţat pe strămoşii noştri, printre altele, botanica şi medicina. Herodot (484-425 î.e.n.) menţionează folosirea de către getodaci a fumigaţiilor cu cînepă pentru calmarea durerilor. Pedanios Dioscoride medic şi botanist celebru al epocii sale, ca şi Lucius Apuleius (cca. 125-cca. 180 e.n.), pomenesc denumirile dacice a 27 plante medicinale. Mai mult, istoricul Iordanes vorbeşte despre cercetările unor cărturari daci asupra însuşirilor ierburilor şi arbuştilor. Este evident că strămoşii noştri cunoşteau mult mai multe plante vindecătoare decît cele menţionate de izvoarele citate şi utilizau şi medicamente de altă origine decît cea vegetală. Astfel, într-o trusă medicală descoperită în ruinele Sarmizegetusei, au fost găsite cinci borcănaşe de lut, care serveau ca recipiente pentru unguente pe bază de grăsimi animale, folosite în scop medical, precum şi o tabletă din cenuşă vulcanică presată, considerată a fi un leac de proveniență minerală.

În imagine: farmacie din sec. XVI.

După cucerirea Daciei și integrarea ei în Imperiul roman, medicina, atît sacerdotală cît și laică, a cunoscut mari progrese. Printre zeitățile cărora li se atribuia puterea de a vindeca pe oameni, cel mai important a fost Esculap, căruia i s-au dedicat numeroase monumente și inscripții, cele mai multe descoperite pe teritoriul anticului Apulum (Alba Iulia de azi). Aici, cercetătorii consideră că a existat un *asclepeion* — templu „sanatoriu". Asemenea temple mai existau și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Ampelum (Zlatna).

În Dacia romană, s-a practicat și medicina laică. Fiecare legiune romană, ca și alte unități mai mici, era însoțită de medici. La Apulum s-a găsit o inscripție care menționează un *medicus*, fără însă a i se preciza numele. La Troesmis (Igliță) a fost descoperită o piatră funerară a unui alt medic, Titus Rascanius Fortunatus. Un alt medic militar, care a profesat în Dacia romană, a fost Marcus Valerius Longinus, înmormîntat la Drobeta. În amfiteatrul de la Sarmizegetusa s-au descoperit instrumente medicale, confecționate din argint, bronz sau fier, ceea ce presupune existența unui doctor. Numeroase sonde auriculare găsite pe teritoriul fostelor orașe romane constituie o dovadă că aici au profesat medici pricepuți în boli de urechi. La Alba Iulia a fost descoperită o ștampilă a unui oftalmolog, aparținînd lui Titus Attius Divixtus și cuprinzînd patru rețete cu doctoriile folosite în bolile de ochi. O altă ștampilă, găsită la Gîrbov, poartă numele medicului Publius Corcolonius și conține trei rețete.

Primii medici în țările române

Începînd din perioada migrației popoarelor și pînă în sec. XIV, bolile au fost tratate empiric, medicația fiind însoțită de descîntece; leacurile se reduceau la băuturi, alifii, cataplasme reci sau calde (pălituri), masaje (trasuri). Modalitățile de producere și folosire se transmiteau oral, fiind consemnate de culegătorii de folclor din sec. XIX. În Transilvania sînt însă atestate, încă din sec. XI, spitale mănăstirești; azile-spitale orășenești au existat în sec. XIV la Sibiu, Cluj, Oradea și Brașov.

Documente din sec. XIV-XVI pomenesc despre existența unor medici în țara noastră. În Transilvania sînt menționați: De Placentia Iacob (1333), care era și episcop de Cenad, Michael (1420), I. Vitu Balsarat (1529-1575). La Sibiu, au funcționat medici și farmaciști încă de la sfîrșitul sec. XV; în deceniile următoare ei sînt menționați și în alte orașe transilvănene: Brașov, Alba Iulia, Bistrița, Cluj[1].

Primul doctor atestat în documentele moldovenești (1431) apare un anume Herman „bacalaureat în medicină", care locuia la Suceava, în timpul lui Alexandru cel Bun. La sfîrșitul sec. XV, Ștefan cel Mare a solicitat Senatului Veneției un medic; acesta s-a stabilit la Suceava, unde profesa și în 1502, cînd a prescris voievodului anumite medicamente, pe care un trimis le-a cumpărat la Veneția. La 11 octombrie 1502, în urma agravării bolii, Ștefan a cerut „cu stăruitoare rugăminte" Senatului Veneției să-i trimită un nou medic, pe care se obliga să-l plătească cu 500 galbeni pe an, o sumă foarte mare la acea vreme. Dar noul venit, Girolamo da Cesena, n-a reușit nici el să-l vindece pe domnitor.

În Țara Românească, prima atestare scrisă despre existența unui medic apare în timpul domniei lui Radu cel Mare (1495-1508), cînd domnitorul a recurs la serviciile doctorului Francisc din Transilvania. În 1517-1518, Neagoe Basarab a avut ca medic pe raguzanul G. Matievich. Într-un document din 1524, din vremea domniei lui Vladislav III, este pomenită existența la Curtea de Argeș și mănăstirea din Simidreni a unor „bolnițe" pentru îngrijirea călugărilor bătrîni și bolnavi.

În afară de doctorii domnești, încă din sec. XVI, au venit în țara noastră și alți medici străini, mai ales greci și evrei, care practicau la orașe. În 1627 este menționat, la București, „doftorul cel bătrîn", iar în 1628 un medic român, „doctorul Manta"; la Tîrgoviște sînt citați doi medici, Iane (1635) și Dumitrașcu (1643). Bolnavii recurgeau însă, cel mai adesea, la bărbieri, care făceau și oficiul de tămăduitori ai bolilor. Ei apar la Brașov, încă de la sfîrșitul sec. XV. Cel mai vechi document despre un asemenea practician în Țara Românească este un hrisov din București (1561), care citează pe un anume „Ivan Barbir". În secolul următor, asemenea tămăduitori erau grupați pe „Ulița bărbierilor", în apropiere de strada Bărăției[2]; la Iași, cam în aceeași perioadă, erau așezați pe Ulița mare. Leacurile și metodele de tratament ale „bărbierilor" erau pe măsura terapeuticii practicate în toate țările acelei epoci. Pentru vindecarea epilepsiei, de pildă, bolnavului i se așezau două pietricele, una pe inimă, alta în zona rinichilor; pentru oprirea hemoragiei — o pietricică pe frunte. Iată și o rețetă contra chelirii: „Ia un pantof de femeie; rupe-i talpa; taie dintr-însa partea despre călcîi, pune-o pe foc, prefă-o în cenușă; amestec-o cu untdelemn; fă-o alifie și freacă-te pe cap". Se utilizau însă și leacuri cu efecte terapeutice binefăcătoare: spălarea rănilor cu leșie, după care erau presărate cu cenușă, spălarea globului ocular cu sevă de viță de vie (în loc de colir), aplicarea cataplasmelor (cu făină, ceară, ceapă coaptă), luarea de sînge cu ajutorul lipitorilor, hreanul — amestecat cu zahăr sau miere — contra tusei, frunzele de pătlagină împotriva umflăturilor.

În sec. XVII, nu numai domnitorii, ci și boierii aveau medici. În documentele vremii apar primele reglementări ale medicinei publice. În Pravila lui Vasile Lupu, editată la 1646, se pomenește despre un „spital", de fapt un azil pentru „săraci și neputincioși și șchiopi și orbi", iar în documentele din Țara Românească se arată că Matei Basarab „a făcut spitale, asilul văduvei și al orfanului". Din culegerea de norme de drept a lui Vasile Lupu se vede și relativa dezvoltare a terapeuticii medicale la acea vreme: „Cela ce nu va chema vraciul [doctor] la boala muierii lui și să-i cumpere tot felul de vracevenii [medica-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1967; 7/1970.

mente]... şi de va muri pentru acea boală, perde-va bărbatul tot venitul ce va avea despre ocinele [pămînturile] muierii". La fel, şi din Pravila lui Matei Basarab, apărută în 1652: „Cînd se va afla că cel rănit n-a vrut să cheme vraciu... atunci sminteala [vina] morţii va fi despre cel rănit". După părerea specialiştilor, deşi acestor pravile nu li se poate atribui un rol absolut de legislaţie sanitară, ele au constituit o adaptare de norme medicale la realitatea românească a vremii.

Către sfîrşitul sec. XVII, în ţara noastră au apărut primii autori de cărţi în domeniul medicinei. Este vorba de doctorul G. Mascellini, medic de curte al domnitorilor Matei Basarab şi Constantin Şerban c re a tipărit, la Viena, în 1673, o lucrare despre vindecarea diferitelor boli.

Pentru orice trebuinţă a bolnavilor

La începutul sec. XVIII (1704), spătarul Mihai Cantacuzino a înălţat la Bucureşti primul spital modern, Colţea, înzestrat cu 24 paturi şi o spiţerie (farmacie), cea dintîi instituţie de acest gen atestată în istoria Ţării Româneşti. „La spiţerie — scria spătarul — să fie un doctor, împreună cu ajutorul său, care va fi dator să aibă la îndemînă, gata, feluri te leacuri, medicamente şi feluri de buruieni tămăduitoare pentru orice nevoie şi trebuinţă a bolnavilor". La 1735, Grigore Ghica II a clădit, tot la Bucureşti, spitalul Sf. P ntelimon, pe lîngă care funcţiona şi o farmacie, unde lucrau un doctor, un farmacist şi un culegător de plante medicinale. Primul spital din Iaşi, Sf. Spiridon, a fost înfiinţat de domnitorul Constantin Racoviţă la 1757, pe locul unei vechi bolniţe din ve cul anterior. În 1795, s-a clădit un nou spital, în apropierea Bucureştilor, la Dudeşti, care rivaliza cu orice instituţie similară europeană. Pînă la 1800, s-au clădit spitale la Roman, Focşani, Craiova şi Buzău, toate înzestrate şi cu farmacii.

Sub domnitorul Alexandru Moruzi (1793-1796) s-a introdus taxarea medicamentelor vîndute în farmacii. La 15 mai 1797, Alexandru Ipsilanti (1796-1797) a dat o anafora (proclamaţie) prin care decidea: „Toţi spiţerii vor urma după farmacopeea austriacă din leat 1785: toate doftoriile vor fi bune, curate, proaspete, cele stricate se vor lepăda... abaterile se vor pedepsi cu o gloabă [amendă] pînă la 24 galbeni".

În primele decenii ale sec. XIX, au fost create două noi spitale în Bucureşti: Filantropia în 1813, şi Brîncovenesc la 1838, unde se prevedea ca 10% din fonduri să fie cheltuite pentru „doftorii şi lipitori". În 1831, clucerul Gh. Boldescu a înfiinţat la Ploieşti spitalul care îi poartă numele. În aceeaşi perioadă s-a intensificat controlul medicamentelor: în 1808, o comisie de „practicoşi şi cu ştiinţe vechi doctori" a fost însărcinată să inspecteze farm ciile din Bucureşti. În Moldova, în 1814, o astfel de comisie avea „să cerceteze spiţeriile, să depărteze din ele droguele vechi, netrebnice, să constate dacă la spiţerie se află tot mater alul necesar şi să fixeze tariful de vînzare".

Deceniul patru al veacului trecut a adus transformări deosebite în asistenţa sanitară publică din ţara noastră. Un regulament, apărut în 1831, fixa ca „spiţeriile în oraşul Bucureştilor să hotărăsc a fi în număr de douăzeci" şi prevedea ca „la veri ce ceas din zi sau din noapte se va arăta cinevaşi cu reţeta la spiţerie, îndată spiţerul să deschiză şi să dea doctoria cerută". Un an mai tîrziu, s-a decis ca fiecare spital bucureştean să aibă farmacistul propriu, datoria acestuia fiind „să gătească la vreme şi cu băgare de seamă doctoriile cele orînduite de doctori". S-a mai luat hotărîrea să existe „o spiţerie centrală la Colţea, care va îndestula cu doctorii gătite spiţeriile celorlalte spitale". Directorul ei avea obligatia să instruiască pe toţi farmaciştii predînd „învăţătură asupra botanicei, materiei doctoriceşti şi asupra meşteşugului spiţericesc". În 1832, s-a publicat *Regulamentul despre spiţeri şi a lor îndatoriri*, care fixa modul de funcţionare a farmaciilor particulare şi obligaţia de a prepara medicamentele conform reţetelor date de medici şi după farmacopeea în vigoare la cea vreme. Pentru a curma folosirea leacurilor contrafăcute, în 1834, s-a interzis „neguţătorilor dughengii să vîndă droguri mediţinale sau alte materialuri doctoriceşti"; de asemenea, „nimenea din bacalii ce vînd lucruri de-ale mîncării nu este pozvolit [îngăduit] a ţine subt nici o însuşire vreun fel de droguri mediţinale". În 1836, a luat fiinţă prima „corporaţiune", asociaţie profes onală a farm ciştilor din Bucureşti, condusă de o starostie [comitet].

Tot în această perioadă s-au creat primele instituţii de învăţămînt medical din ţara noastră, cea dintîi fiind Şcoala de felceri (1832), pe lîngă spitalul Filantropia. Au urmat Şcoala de moşit (1839), Şcoala de felceri militari (1841), apoi o nouă şcoală de felceri civili (1842), pe lîngă spitalul Colţea. Un merit deosebit în dezvoltarea învăţămîntului medical a avut doctorul Carol Davila care, în 1856, a înfiinţat Şcoala de chirurgie de la Mih i Vodă, unde se preda şi farmacologia şi care în anul următor s-a transformat în Şcoala naţională de medicină şi farmacie, prima formă de învăţămînt medical superior din ţara noastră cu sarcina „de a forma ofiţeri de sănătate şi farmacişti pentru serviciul sanitar al armatei, al spiţerilor şi districtelor". Din cei 110 elevi, 20 erau farmacişti, formînd o clasă specială. În sfîrşit, printr-un decret al domnitorului Cuza, în 1869 s-a întemeiat Facultatea de medicină, la Bucureşti, care şi-a deschis cursurile în 1870. La Iaşi, Facultatea de medicină a fost creată în 1879. În ultimele decenii ale veacului trecut, medicina şi farmaceutica s-au dezvoltat rapid. În 1899, în Bucureşti funcţionau 229 farmacii, dintre care 18 în spitale. La aceeaşi dată existau 512 licenţiaţi în farmacie, 141 asistenţi şi 172 studenţi. În secolul nostru, medicina românească şi-a creat, prin contribuţia valoroasă a unor prestigioşi oameni de ştiinţă din ţara noastră, un loc de frunte pe plan mondial în acţiunea de combatere şi vindecare a bol lor, aducîndu-şi aportul la dezvoltarea medicinii internaţionale.

Un templu egiptean printre zgîrie-norii din Manhattan

Cînd, în 1960, a început în Egipt construirea marelui baraj de la Assuan, arheologii și inginerii au prevăzut că stavila pusă apelor Nilului va determina urcarea nivelului acestora, primejduind comorile arhitectonice ale Nubiei, ca, de pildă, templele Abu-Simbel și Dendur. Pentru a preveni această catastrofă, UNESCO a inițiat o campanie internațională avînd ca scop salvarea monumentelor amenințate. Abu-Simbel a fost dislocat din peretele stîncos și mutat cu 207 m mai sus. Templul Dendur — mai înainte inundat cam nouă luni pe an de apele Nilului, din cauza unui alt baraj construit în 1902 și înălțat de mai multe ori între 1907 și 1933 — putea fi văzut doar cînd apele erau dirijate în canalele de irigație. El a fost demontat bucată cu bucată; pietrele numerotate și transportate în insula Elephantine (pe cursul mijlociu al Nilului, în dreptul orașului Assuan). În 1965, în semn de apreciere a contribuției Statelor Unite ale Americii la lucrările tehnice și arheologice de salvare, Egiptul a oferit Dendurul poporului american. O comisie prezidențială a fost însărcinată să aleagă locul potrivit pentru instalarea templului. S-a decis că Muzeul Metropolitan din New York, care adăpostea deja una dintre cele mai prețioase colecții de antichități egiptene, întrunea toate condițiile. În scopul amintit a fost construită o aripă specială, acoperită cu pereți de sticlă, un sistem de iluminare care imită perfect atmosfera unei după-amieze egiptene și ziduri de culoarea nisipului ca fundal, evocînd versanții abrupți din peisajul original. Asemenea Nilului altădată, apa dintr-un bazin clipocește de jur-împrejurul Dendurului, reflectîndu-l. Marile porți prin care pătrundeau pelerinii odinioară, invită acum în încăperea monumentală vizitatorii dintr-o altă eră.

Cetățenii din Statele Unite au fost seduși de antichitățile egiptene încă din 1920, cînd au fost descoperite comorile din mormîntul faraonului Tutonkhamon (1333-1325 î.e.n.). Interesul lor pentru aceste vestigii egiptene a crescut și mai mult după ce, în 1976, o parte din comorile menționate au călătorit în S.U.A., putînd fi vizionate în diverse orașe. Inaugurarea clădirii ce adăpostește Dendurul a avut loc în același timp cu expunerea, în sălile Metropolitanului, a obiectelor lui „Tut" — celebrul faraon nefiind exceptat de la regula cunoscutelor prescurtări practicate în limbajul americanilor.

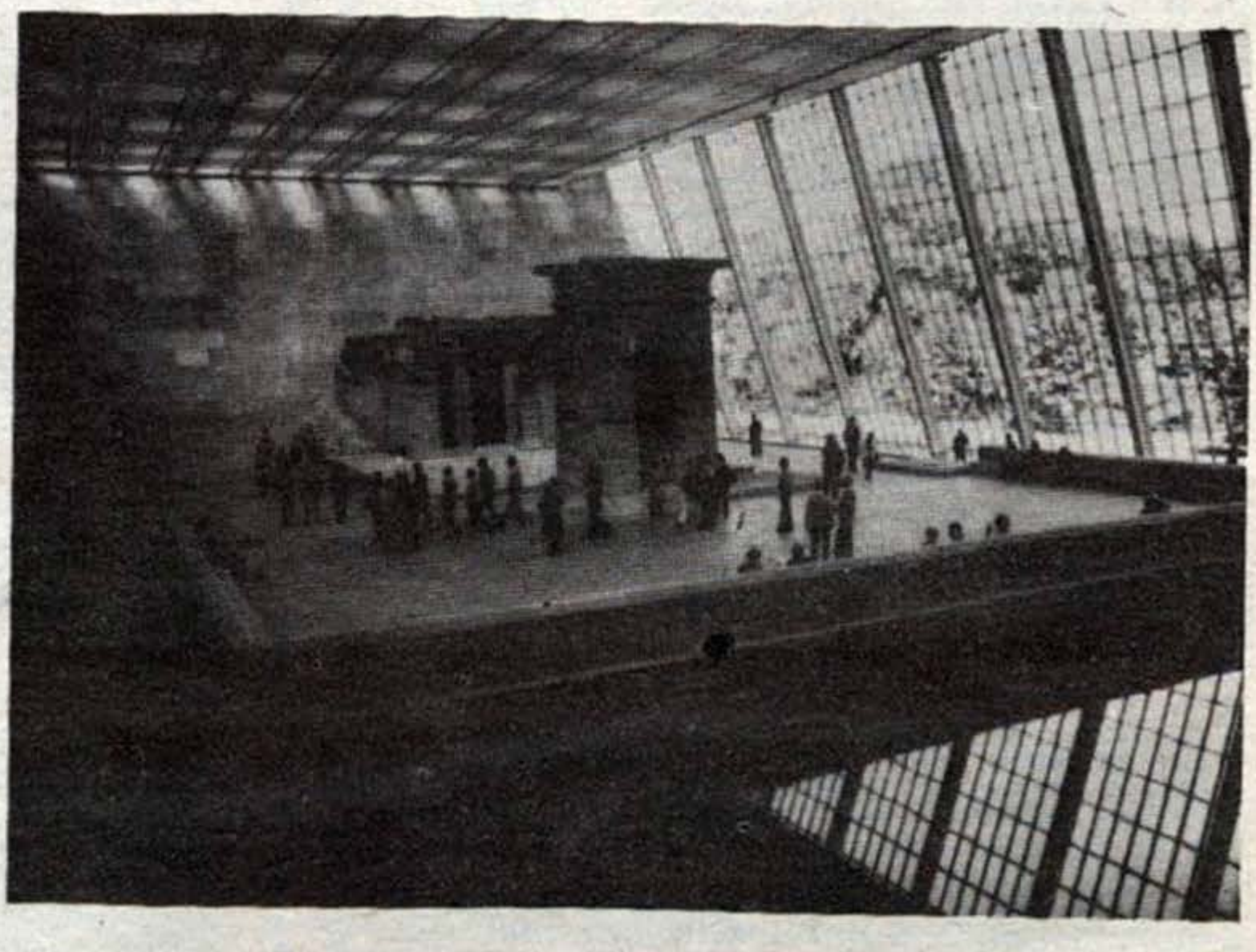

Istoria templului datează din preajma anului 15 î.e.n., cînd primul împărat roman Augustus (27 î.e.n.-14 e.n.), guvernînd și Egiptul ca faraon, a ordonat înălțarea lui în memoria celor doi frați ai săi care își pierduseră viețile în apele Nilului. Potrivit tradițiilor egiptene — de această dată corespunzînd intențiilor lui Augustus — oricine se îneca în rîul sacru trebuia să fie sanctificat. În 577 e.n., templul a fost transformat în biserică creștină de către copți (nume dat indigenilor creștini din Egipt). După pătrunderea islamismului, în sec. XIII, Dendurul, ca și alte monumente de cult, a fost dat uitării pînă în sec. XIX, cînd antichitățile Egiptului au început să ocupe un loc central în cercetările specialiștilor.

În noul său loc din cartierul Manhatton, Templul Dendur este străjuit, la intrare, de doi lei sculptați în piatră; zeul Heh, îngenuncheat, sprijină plafonul ce simbolizează cerul, cîndva pictat în albastru, pe care se rotesc vulturi stilizați. Culorile s-au estompat, dar, pe pereți, pot fi încă descifrate nume ce alcătuiesc un adevărat catalog al vizitatorilor templului. Unul dintre primii pelerini a zgîriat cîteva cuvinte nu foarte onorabile la adresa preoților care percepeau taxe de intrare. Alături de acest text „istoric" figurează numele a numeroși mari egiptologi, diplomați și turiști. Cu toate acestea, Dendur, asemenea unei vechi pietre prețioase puse în valoare de o nouă montură, se înalță scăldat într-o mare de lumină, tot atît de impunător ca în anticul Egipt.

A.M.Ș.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

TEZAURUL DE LA HINOVA ÎN MEXIC ŞI SUEDIA

Corespondenţii revistei noastre ne informează că de curînd au apărut în ziarul El Nacional din Ciudad de Mexico şi în revista Kvälls stunden din Suedia, ample prezentări ale deja celebrului tezaur de la Hinova, relatări şi reproduceri ale imaginilor publicate de revista noastră în nr. 6/1981.

Autorul articolului din revista Kvälls stunden este scriitorul suedez de origine română Paul Lahovary, autorul multor volume de versuri, romane şi lucrări istorice, iar relatarea din El Nacional aparţine redacţiei mexicane.

CÎŞTIGĂTORII

Mai mulţi cititori ne-au scris solicitîndu-ne numele membrilor Cercului de istorie „Dimitrie Bolintineanu", de la Liceul industrial de petrol, din com. Bolintin Vale, jud. Giurgiu, cîştigătorii premiului I la concursul 15 + 1. Iată-i: Gabriela Albu, Marian Andrei, Ion Ciobanu, Doina Ionică, Adriana Sfetcu, Silica Nastase, Mariana Teodorescu, Dumitra Dumitrescu, Tudorița Radu, Alexandru Mihăilescu, Marian Stancu, Viorel Tite, Anton Marineci, Zizi Prâşneală, Marian Oprea, Florin Lăcătuş, Iordan Radu, Cristian Zamfir, Ion Ghimpe, Aurel Dobre, Cornel Radu, Ştefania Dinu, Iulian Mihai, Paul Mihai, Marin Stoian, Marian Bărbulescu, Vasile Dragnea, Jana Panait, Elena Oprea, Stana Tănase, Steluţa Tecşan, Mariana Văraru, Gabriela Marin, Nina Matache, Adriana Ion, Mariana Ducan, Niculina Niţă, Nela Moraru, Dorina Mihai, Irina Mincu, Niculina Chitu, Fănela Vişan, George-Viorel Boţu şi profesorul Constantin Bărbuţă.

Toţi membrii cercului sînt din ei. IX. „Interesul şi pasiunea viitorilor muncitori petrolişti pentru istorie — ne scrie prof. C. Bărbuţă — sînt autentice şi statornice. În 1981, ei au obţinut premiul I al Societăţii de ştiinţe istorice la Olimpiada naţională de istorie (Tîrgu Mureş) şi o menţiune la sesiunea naţională de referate şi comunicări ştiinţifice ale elevilor (Timişoara)".

15 + 1

Ia ă gîndurile altor cititori, participanţi la ediţia I 1981 a concursului Magazin istoric, 15 + 1.

TEODOR IONESCU, din Bucureşti: Prin aceste concursuri, ne deschideţi noi preocupări de a cunoaşte mai bine evenimentele istorice.

WAEDT D NIL, din com. Şagu, jud. Arad: Concursul a fost şi de data aceasta extrem de interesant.

TIBERIU CIOATĂ, din Făurei: 15 + 1 — răsfoind colecţia am dat de articole ce cu pl cere le-am recitit. Concursul m-a obligat s-o fac ca dealtfel şi celelalte ediţii la care am participat.

MARTIN BURSUC, din Bacău: Cu deosebit interes şi multă nerăbdare aştept concursurile pe care le organizaţi şi mă pasionează întrebările pe care le formulaţi. Ţin să vă mulţumesc pentru aceasta.

FLORIN MAREŞ, din Roman: Este plăcut să recitesti după atîţia ani, colecţia revistei. Am participat la toate concursurile organizate de Magazin istoric.

AUREL A. PREDOIU, din Bucureşti: Chiar dacă nu am cîştigat niciodată, aceasta ţinînd nu de noroc ci de probabilitate, satisfacţia constă în a fi parcurs un material abundent.

STATISTICĂ

SABIN VĂLEAN, statistician medical din Brad, jud. Hunedoara: Pentru ilustrarea faptului că anteriorul concursului Cînd? Unde? Cînd? a avut participanţi din toate judeţele ţării, ceea ce dovedeşte marele interes pentru revista Magazin istoric, am alcătuit un clasament pe judeţe, cu premianţii concursului, de unde rezultă că şi cîştigătorii sînt din aproape toate judeţele ţării.

În fruntea clasamentului întocmit de corespondentul nostru se situează municipiul Bucureşti, cu 26 cîştigători, urmat de judeţele Prahova (9), Braşov (7), Arad (5), Bihor, Botoşani, Dolj, Galaţi, Hunedoara, Neamţ şi Suceava cu cîte 4 cîştigători.

PREMIERĂ TELEFONICĂ MONDIALĂ

NICOLAE PERCIUN, din Bucureşti: La începutul secolului, se putea transmite o singură convorbire-telefonică pe un circuit metalic. Cerinţele din ce în ce mai mari de sporire a numărului transmisiunilor şi de creştere a razei de acţiune a comunicaţiilor au dus la transmiterea în frecvenţă înaltă, care permitea utilizarea circuitului pentru mai multe convorbiri simultane. Realizarea ei se datoreşte savantului român Augustin Maior.

Născut la Reghinul Săsesc la 21 august 1882, şi-a făcut studiile la Politehnica din Budapesta. În 1905 e angajat la Direcţia centrală P.T.T. din Budapesta, în laboratoarele căreia îşi desfăşoară cercetările încununate de succes: realizarea, pentru prima dată în lume, a unei instalaţii de transmitere a 5 convorbiri simultane. Rezultatul l-a comunicat în Elektrotechnische Zeitschrift, din 9 mai 1907, sub titlul Über Mehrfach-Fernsprechen (Despre telefonia multiplă). Prin cercetările sale, Augustin Maior a fondat teoretic şi practic sistemul transmisiunilor multiple, care avea să revoluţioneze telecomunicaţiile mondiale.

În anii 1919-1920, Augustin Maior a condus Direcţia centrală P.T.T. din Transilvania, revenită la patria mumă, după care s-a consacrat activităţii didactice la catedra de fizică teoretică a Universităţii din Cluj. În acest oraş s-a stins din viaţă la 3 octombrie 1963.

ERE

În nr. 2/1981, citind articolul Creatorul cronologiei moderne — Dionisie cel Mic, am văzut că de-a lungul timpului omenirea a cunoscut mai multe sisteme de împărţire şi numerotare a ciclurilor de ani. Cam cîte sînt? ne întreabă **FLORIAN DOBRESCU**, din Iaşi.

E greu de stabilit cîte tipuri de ere au fost create de-a lungul timpurilor. După datele specialiştilor, numărul lor ar fi cuprins între 100 şi 200. Începuturile lor („facerea lumii") variază, de asemenea, între anul 6984 î.e.n. şi 3761 î.e.n. Amintim alte cîteva ere: era atică (începea din anul 31 î.e.n., marea de bătălia de la Actium, unde Octavianus Augustus a biruit oştile lui Antonius şi ale Cleopatrei), era provinciei Arabia (106 e.n., cînd Traian a cucerit Arabia), era oraşului Antiohia (1 septembrie sau 1 octombrie 49 î.e.n.), era hispanică (1 ianuarie 38 î.e.n., cînd s-a încheiat cucerirea Peninsulei Iberice.

AVEŢI DREPTATE

ION VASILESCU, din Blaj: Da, în mai 1945, Andrei Vişinskiera adjunct al ministrului de externe şi nu ministru plin, aşa cum afirmă Joe Heidecker şi Johannes Leeb, autorii lucrării Procesul de la Nürnberg (nr. 8/1982, p. 42, coloana II, rîndul 4 de jos în sus).

NUME DACICE

În completarea articolului Decebal preacinstitul (nr. 6/1982), **NICOLAE TĂNĂSESCU**, din Craiova, ne scrie: Convieţuirea populaţiei autohtone cu romanii, după cucerirea Daciei de către oştirile împăratului Traian, este atestată, printre altele, şi de inscripţiile găsite pe teritoriul Daciei romane. Au fost descoperite cca. 80 atestări epigrafice cu peste 130 nume de persoane civile şi militare din Dacia. Iată cîte nume dacice întîlnite în inscripţii: Brasus, Costas, Diales, Dizo, Drigiza, Duras, Eptala, Mucapor Mucatralis (fiul lui Mucatra), Mucasensus Cesorini, Rescuturma, Scorilo, Tarsa, Tzinto.

Alte inscripţii consemnează şi nume romane şi nume dacice: Valeria Dula, Aurelius Duda, Aurelius Denzi ş.a.

CĂRŢI

Pe marginea notei Drumurile unei cărţi (nr. 5/1982), IOANA VASILE, din Braşov, ne comunică alte cîteva informaţii privind răspîndirea tipăriturilor româneşti din Moldova şi Ţara Românească în Transilvania, în sec. XVII-XIX. Numai în Maramureş au fost semnalate peste 650 cărţi româneşti vechi, provenite din tipografiile din Bucureşti, Iaşi, Rîmnic, Buzău, Neamţ, Rădăuţi etc. Iată şi aventurile unei cărţi (Floarea darurilor, Snagov 1700). Un negustor de mărgele, Petru, o avea la el în momentul în care s-a îmbarcat la Brăila pentru Ţarigrad (Constantinopol). În dreptul Baba aguiul corabia a fost avariată. *Ajuns* totuşi la Ţarigrad, Petru a vîndut cartea unui anume Soare, copil de casă la „săraiul muntenesc", pe doi taleri. Acesta, la rîndul lui-a împrumutat-o

POSTA MAGAZIN ISTORIC

diaculul Eustatie „ot selo [din satul] Huşi". Toate acestea sînt povestite într-o însemnare din cartea amintită, datată 5 februarie 1706.

PROFESOR, SENATOR, MINISTRU

În nr. 3/1982 am întîlnit numele istoricului A. Rambaud care, în colaborare cu E. Lavisse, a scos o istorie generală în 12 volume. Aş vrea să cunosc şi alte date despre el, ne împărtăşeşte TEODOR VASILESCU, din Ploieşti.

Alfred Rambaud (1842-1901), istoric şi om politic francez, a fost profesor la Sorbona (din 1881), senator (1895-1903) şi ministru al instrucţiunii publice. S-a afirmat ca specialist în istoria bizantină, publicînd monografia Constantin Porfirogenetul (1870). În 1970, Arnold J. Toynbee reluînd subiectul, a publicat o deosebit de interesantă lucrare la Oxford University Press. A. Rambaud s-a ocupat apoi de istoria Franţei. Dintre lucrările sale, amintim: Francezii pe Rin 1792-1800 (1873), Istoria Rusiei (1877), Revoluţia franceză şi aristocraţia rusă (1878), Franţa colonială (1886), Istoria civilizaţiei franceze (2 vol. 1885-1887).

O OGLINDĂ ÎNDEPĂRTATĂ

NICOLAE FRANCK, din Bucureşti, ne scrie că a citit articolele semnate de Barbara W. Tuchman şi publicate în revista noastră (nr. 8/1972, 8/1976), precum şi cele două lucrări ale acesteia apărute în Editura politică: Tunurile din august. 1970 şi Trufaşa citadelă. 1977.

Remarcînd că Magazin istoric a prezentat cititorilor săi, în decursul anilor de apariţie, fragmente din operele unui mare număr de prestigioşi istorici din ţară şi de peste hotare, corespondentul nostru ne informează că distinsul istoric american (Barbara Tuchman ne prilejuieşte regretul că feminin[ul] profesiunii de istoric nu s-a înscris

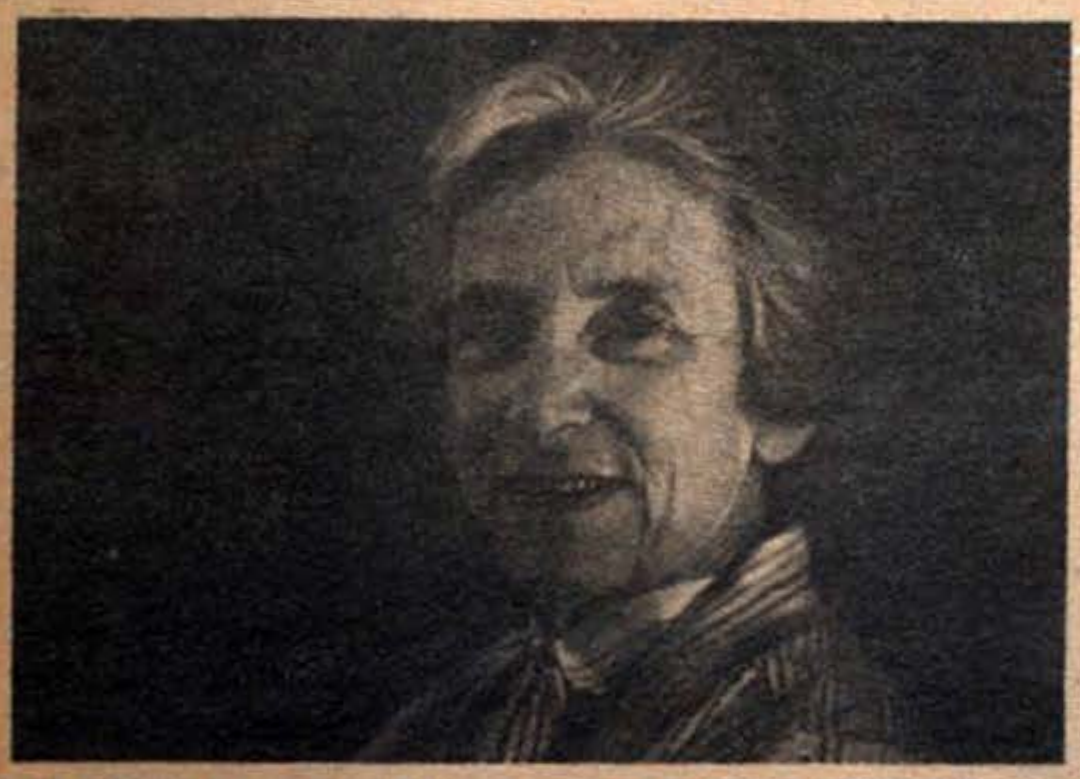

încă încă în limba română) a primit, pentru scrierile sale, premiul Fundaţiei naţionale pentru ştiinţe sociale din S.U.A., iar pentru lucrările The Guns of August (menţionată mai sus) şi Stillwell and the American Experience in China 1911-1945 (Stillwell şi experienţa americană în China), premiul Pulitzer.

În rîndul nostru, vă informăm că ultima carte a colaboratoarei noastre — a cărei fotografie o reproducem mai sus — se intitulează A Distant Mirror (O oglindă îndepărtată) şi are ca temă evenimente petrecute în Franţa secolului XIV. Să sperăm că, într-unul din numerele noastre viitoare, veţi avea ocazia să citiţi — într-o formă bineînţeles restrînsă — cîteva capitole ale acestui volum considerat, încă din primele zile după apariţie, un best-seller.

CRONICA LUI NAIMA

Am citit în nr. 4/1980 cîteva fragmente din scrierea cronicarului turc Mustafa Naima, care consemnează evenimente dintre anii 1591 şi 1660, cu referiri şi la ţările române şi aş dori să ştiu cînd a fost publicată cronica sa pentru întîia dată, mărturiseşte VALERIA DUMITRACHE, din Constanţa.

Cronica lui Naima (Naima Tarihi) a fost editată în mai multe rînduri. În 1733 a apărut la Istanbul o primă ediţie în 2 volume, fiind scoasă de Ibrahim Muteferrika (originar din Cluj), fondatorul tipografiei cu caractere arabe în Imperiul otoman. Alte ediţii au fost tipărite în 1848, 1863/1864, 1864/1867. În 1967-1969 la Istanbul a apărut o ediţie în şase volume, cu caractere latine. Textul a fost adaptat la limba turcă modernă şi revăzut, prin introducerea unor cuvinte şi expresii pe înţelesul generaţiilor de astăzi.

În 1980, fragmente din scrierea lui Naima au apărut în româneşte în volumul III al culegerii de Cronici turceşti privind ţările române, îngrijit de Mustafa A. Mehmet.

Cristian POPIŞTEANU

Numeroşi cititori ne solicită, în scris sau telefonic, diferite numere din revistă. Precizăm că nu avem posibilitatea să satisfacem astfel de cereri. Cel mai bun mijloc de a avea asigurată primirea la timp a tuturor numerelor de revistă rămîne abonamentul.

Nu uitaţi, deci, să reînnoiţi abonamentul dv. la Magazin istoric. După cum ştiţi, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poştale şi la toţi factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc. de la oraşe şi sate.

Cititorii şi abonaţii noştri sînt rugaţi, totodată, să ne semnaleze orice deficienţă sau dificultate întîmpinată în procurarea, abonarea sau primirea abonamentului la Magazin istoric, pentru a putea interveni la forurile competente.

Precizăm că preţul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei; pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poştală de remitere la domiciliu, taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primeşte revista la locul de muncă.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, str. 13 Decembrie, nr. 3, cod. 79 517, P.O.B. 136-137, telex 11 226.

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUȚURI 1893. Foundation of RWSDP ● 1914. The XII-th Congress of the Workers Movement ● GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab—350 Years ● G. RĂCEANU Brașov People Against the Vienna Dictate ● L. CHIȚESCU Prinz Seneslau's City ● D. DELETANT, M. BEZA Romanian Testimonies in England ● THE XV-th ICHS: Professor N.M. Nagy-Talavera (U.S.A.) ● ȘT. BURDA The Moigrad Treasure ● Franz Joseph to William II ● M. CERGHEDEAN Horea's Ultimatum (1784) ● V. ROMAN Litvinov on Titulescu ● In Bucharest, 50 Years Ago (III)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUȚURI 1893. La Fondation du P.S.D.O.R. ● 1914. Le XII-e Congrès du mouvement ouvrier ● GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab — 350 ans ● G. RĂCEANU La ville de Brașov contre le Diktat de Vienne ● L. CHIȚESCU La Cité princière de Seneslau ● D. DELETANT, M. BEZA Témoignages roumains en Angleterre ● LE XV-e CISH: Professeur N.M. Nagy-Talavera (E.U.) ● ȘT. BURDA Le Trésor de Moigrad ● François Joseph à Guillaume II ● M. CERGHEDEAN L'Ultimatum de Horea (1784) ● V. ROMAN Litvinov sur Titulescu ● À Bucarest, il y a 50 ans (III)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ 1893. Создание СДПРР ● 1914. XII Съезд рабочего движения ● Г. БУЛУЦЭ, С. АНУИКИ, Р. ЕКОНОМУ Матею Басарабу — 350 лет ● Г. РЭЧАНУ Жители Брашова против Венского арбитража (1940) ● Л. КИЦЕСКУ Центр воеводы Сенеслау ● Д. ДЕЛЕТАНТ, М. БЕЗА Румынские свидетельства в Англии ● XV МКИН: профессор Н.М. Ноги Талавера (США) ● ШТ. БУРДА Сокровище в Монграде ● Франц Иосиф к Вильгельму II ● М. ЧЕРГЕДЕАН Ультиматумум Хории (1784) ● В. РОМАН Литвинов о Титулеску ● В Бухаресте, 50 лет тому назад (III)

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUȚURI 1893. Gründung der RSDAP ● 1914. Der XII. Kongress der Arbeiterbewegung ● GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab — 350 Jahre ● G. RĂCEANU Kronstädter gegen das Diktat von Wien ● L. CHIȚESCU Seneslau's Wolwodale Zentrum ● D. DELETANT, M. BEZA Rumänische ussagen in England ● Der XV. C.I.S.I.: Professor N.M. Nagy-Talavera (USA) ● ST. BURDA Der Schatz von Moigrad ● Franz-Joseph an Wilhelm II ● M. CERGHEDEAN Horea's Ultimatum (1784) ● V. ROMAN Litwinow über Titulescu ● In Bukarest, vor 50 Jahren (III)

SUMARIO (Historia rumana) I. POPESCU-PUȚURI 1893. La fundación del P.S.D.M.R. ● 1914. El XII° Congreso del movimiento obrero ● GH. BULUȚĂ, S. ANUICHI, R. ECONOMU Matei Basarab — 350 años ● G. RĂCEANU Los habitantes de Brașov contra el Diktado de Viena ● L. CHIȚESCU El centro principesco de Seneslau ● D. DELETANT, M. BEZA Testimonios rumanos en Inglaterra ● EL XV° C.I.C.H.: Profesor N.M. Nagy-Talavera (E.U.) ● ȘT. BURDA El tesoro de Moigrad ● Francesco José hacia Wilhelmo II ● M. CERGHEDEAN El ultimatum de Horea (1784) ● V. ROMAN Litvinov sobre Titulescu ● En Bucarest, hace 50 años (III)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702. Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

62 627

Vrsa Minor

Draco

Cepheus

Bootes

Vrsa Maior

Cassiopea

Perseus

Andromeda

VALACHIA